

KOVÁCS-KRASSÓI ANIKÓ

**MÓRA FERENC ÉLETMŰVÉNEK
ÚJRAPOZICIONÁLÁSI LEHETŐSÉGE A KÖZNEVELÉSBEN**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

TÉMAVEZETŐ:
DR. HABIL. SZÜTS ZOLTÁN

EGER
2021

Nyilatkozat

a munka önállóságáról, a szakirodalmi források megfelelő idézéséről

Alulírott Kovács-Krassói Anikó ezennel kijelentem, hogy a *Móra Ferenc életművének újrapozicionálási lehetősége a köznevelésben* című doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás egyértelmű megadásával megjelöltem.

Eger, 2021. december 5.

*Mindenkimnek, aki hitt bennem,
köszönettel és hálával*

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés	6
1.1.	A témaválasztás indoklása	6
1.2.	A munka keretei	9
1.3.	A kutatás legfontosabb kérdései	10
1.4.	A kutatás módszertana	11
1.5.	A kutatás várható eredményei	12
2.	Móra Ferenc művei a régi olvasókönyvekben	14
2.1.	Móra Ferenc életútja	14
2.2.	A tankönyvelemzés szempontjai	16
2.3.	A két világháború közötti időszak tankönyvei	18
2.4.	A koalíciós évek tankönyvei	26
2.5.	A szocializmus időszakának tankönyvei	32
2.6.	A rendszerváltást követően megjelent tankönyvek	47
3.	Móra Ferenc a mai köznevelésben	70
3.1.	A Nemzeti Alaptanterv és Móra	70
3.2.	Móra-szövegek a jelenleg használt tankönyvekben	72
3.3.	Móra Ferenc nevét viselő köznevelési intézmények	78
3.4.	Összefoglalás	83
4.	Az újrapozicionálás egyik lehetősége: Móra Ferenc és Kalmár Ilona kapcsolata	86
4.1.	A Kalmár Ilona-történet a megismerkedéstől a Címtelen könyvig	87
4.2.	A Címtelen könyv	88
4.3.	A kettős levelezés	90
4.4.	A Címtelen könyv utóélete	94
5.	Az empirikus vizsgálat	95
5.1.	A minta jellemzői	95
5.2.	A kutatás leírása	96
5.2.1.	Egyéni interjú	96
5.2.2.	Rendhagyó előadás és megbeszélés	98
5.2.3.	Fókuszcsoporthoz tartozó interjú	98
5.3.	A vizsgálatot nehezítő körülmények és korlátok	100
5.4.	A minta jellemzői és a kvalitatív vizsgálat körülményei	101
5.5.	Az empirikus eredmények értelmezése	101
5.5.1.	Az egyéni interjú	101
5.5.2.	Móra-foglalkozás	104

5.5.3.	A fókuszcsoporthos interjú.....	106
5.6.	Kiegészítő információk	117
5.7.	Az empirikus szakasz következtetései	119
6.	Összegzés, konklúziók	123
6.1.	A dolgozat részei	124
6.2.	A kutatás kérdéseire adott válaszok	129
6.3.	A kutatás konklúziói és további lehetőségek	134
7.	Felhasznált irodalom	136
8.	Mellékletek	154

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

Móra Ferenc – intézményi névadás tekintetében – egyike a magyar kultúrtörténet legismertebb alakjainak. Az író, költő, újságíró, régész és múzeumigazgató nevéből számtalan közintézményt és közterületet neveztek el szerte az országban, ám Móra konkrét művei és kulturális tevékenysége ennek ellenére kevésbé ismert. A köznevelésben elsősorban az óvodában és az általános iskola alsó tagozatán jelenik meg gyermekíróként, a továbbiakban csupán iskolai névadó ünnepségek, versenyek, fakultáció keretein belül ismerhetik meg írásait a diákok.

Móra Ferenc 142 éve született és 87 évvel ezelőtt hunyt el.¹ Tevékenységét jeles szakírók sora ismertette és elemezte: Lengyel András, Péter László, Mezösy Károly, Földes Anna, Hegedűs András említendőek a legnevesebb Móra-kutatóknak. Móra sokoldalúsága több szempontból készítette elemzésre az utókor: írásai, közéleti tevékenysége, múzeumigazgatói mivolta, régészeti eredményei miatt több monográfia és elemzés is született vele kapcsolatban. Bár Kiskunfélegyháza szülötte, Móra szakmai és közéleti tevékenysége Szegeden bontakozott ki. Egy rövid felsőlövői tanári időszak után Móra Szegedre szerződött újságírónak, ott vált könyvtárossá, muzeológussá, ott kezdett el régészettel foglalkozni, majd ott nevezték ki múzeumigazgatónak. A szegedi Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményének kezelőjeként és múzeumpedagógusként a múzeumi perspektívából, így voltaképpen külsős megfigyelőként lehetőségem nyílt a teljes szegedi oktatási rendszer minden szintjét megtapasztalni az óvodától az egyetemig, amely meglehetősen részletes keresztmetszetet ad az aktuális oktatási-nevelési rendszerről. Ezek alapján határozott véleményem, hogy a szegediek sem ismerik kellően Móra Ferenc tevékenységét és írásait.

A róla elnevezett Kultúrpalota, a szegedi Móra Ferenc Múzeum fontos küldetésének tartja, hogy Móra sokoldalú tevékenysége, írásainak aktualitása és személyiségének minél árnyaltabb megismerése megvalósulhasson. Ennek érdekében az intézmény célja a múzeumban őrzött kéziratának, levelezésének közkinccsá tétele és kutathatósága. Móra Ferenc életében saját maga, halálát követően pedig az utókor valódi személyiségének csak egy szűk szegmensét engedte láttatni, épp ezért fontos a kialakult Móra-kép megváltoztatása. A törekvés Móra igazi

¹ 2021. évhez viszonyítva

arcát megmutatni írásain keresztül; ennek részeként került kiadásra 2014-ben egy eltitkolt szerelmes verseskötet, melyet Móra Ferenc utolsó szerelmének, Kalmár Ilonának címzett. A verseskötet megjelenését követően új publikációk születtek az addig eltitkolt levelezések és versek kapcsán, forrásközlés és -elemzés egyaránt. A kultúrtörténeti jelentőségű kötet versei, melynek kiadásában szerkesztőként vettem részt, a Móra-életmű megítélése szempontjából különös jelentőséggel bír, hiszen az irodalomtörténeti állásfoglalás szerint Móra költészetének egyedülállóan értékes darabjai kerültek elő.

A múzeum másik kezdeményezése a közösségi felületek eszközeinek felhasználásával bemutatni Móra Ferenc gondolatait. Ezt megcélozva a legnagyobb közösségi felületen létrehoztam egy Facebook-profil *A "másik" Móra Ferenc* névvel, melynek célja Móra-idézeteken, műveinek részletein keresztül megismertetni a nagyközönséggel Móra ma is aktuális gondolatait és sajátos humorát. További innovációként az Instagram felületén is megtalálható Móra Ferenc profilja *#morarengeteg* néven, ahol stilizált fotók és rövid részletek, gondolatok hívják fel a figyelmet Móra-idézetekre.

A szegedi Kultúrpalota kiállításrendezői, múzeumpedagógiai tevékenysége révén is ezt a törekvést tartja szem előtt. 2014-ben készült el egy korszerű, gyermekközpontú, családokat is megszólító tárlat *Móra mesebirodalma* címmel. A kiállítás középpontjában Móra gyermekirodalma állt, elsősorban a szegénység narratíváját állította középpontba, és a szociális érzékenyítésre használta fel. Emellett – kizárólag az író-múzeumigazgató gondolatain keresztül – bemutatásra került életrajza, munkássága, családi- és magánélete. A tárlat vándorkiállításá nötte ki magát, az ország több pontján került ezidáig megrendezésre.

Múzeumpedagógiai tevékenységem során mindezen törekvés és kezdeményezés ellenére azt tapasztalom, hogy Móra Ferencet nem ismeri a közvélemény. Az általános iskola alsó tagozatát követően művei kikerülnek a köznevelésből és csupán szülővárosában része a magyar érettségi feladatsornak. A bemutatott Móra-művekkel (pl. *Kincskereső Kisködmön*) sem a fiatalok, sem a – hasonló emlékekből táplálkozó – felnőttek nem tudnak Mórához kötődni, illetve a kiválasztott műveken keresztül bemutatott élményekkel azonosulni. Meglátásom szerint szükségszerű és hiánypótló lenne középiskolás diákoknak megmutatni a "másik" Móra Ferencet. Úgy ítélem meg, nem egy idealizált Móra-képre van szükség, és kiváltképp nem csupán Móra gyermekírói műveinek bemutatására.

A szegedi Kultúrpalotában egy új állandó kiállítás révén teljesen más nézőpontból ismerheti meg a kultúrakedvelő múzeumlátogató a „zöld” Móra Ferencet. A kiállítás koncepciója szerint Móra Ferenc természetszeretete, állatokhoz való kötődése, a fák, növények kiváló ismerője áll a középpontban. A tárlat ezen felül komplex módon mutatja be Móra Ferenc

sokoldalúságát, így helyt kapnak benne Móra gondolatai muzeológusként, régészként, újságíróként, íróként, múzeumigazgatóként, valamint apaként, férjként és szerelmes férfiként egyaránt. Ebben a projektben koordinátorként, tárlatvezetőként és múzeumpedagógusként közreműködöm. Célom a megfelelő Móra-művek bemutatása, valamint a múzeumpedagógiába beépíthető módszerek kiválasztása a kutatások és a megszerzett tapasztalatok fényében, melyek szintén egy korszerű Móra-kép bemutatását teszik lehetővé.

A Móra Ferenc Múzeumban az elmúlt közel tíz évben aktívan alakítjuk és formáljuk újjá a Móra-imázst a múzeumpedagógia eszközeivel is. Jelentős hangsúlyeltolódás tapasztalható a Móra-interpretációban: a szegénység narratívája helyett Móra Ferenc különleges személyiségének, belső gondolatvilágának bemutatására helyeződik át a fókusz. Ez az elmúlt időszak pályázati projektjeinek keretében megvalósult múzeumpedagógiai foglalkozások során is jól nyomom követhető. Móra szakmai munkássága mellett egyre jobban előtérbe kerül – személyiségének megismertetése által – az egyéni identitás és társadalmi megítélés, kapcsolatok témaköre, ehhez pedig teljesen más pedagógiai módszereket szükséges alkalmazni. A Móra-kép árnyalását két múzeumpedagógiai pályázat során is lehetőségem volt formálni. A Móra-múzeumban 2014–2016 között a TÁMOP 3.2.13-12/1-2012-0445 azonosítószerű *Szeged rejtett kincsei*, majd 2018–2020 között az EFOP-3.3.2-16-2016-00283 azonosítószerű *Hétköznapiak rítusai Szegeden* című pályázatokban projektmenedzserként és múzeumpedagógusként vettem részt, ahol a több oktatási intézménnyel együttműködve múzeumi foglalkozásokat szerveztünk. Mindkét pályázatban sor került Móra Ferenc életútjának bemutatására különböző aspektusból: néprajzi gyűjtőként, régészként, újságíróként egyaránt. A foglalkozások jó keresztmetszetet adnak a Móra-imázs változásának folyamatáról. Míg a 2014–2016 közötti pályázati projekt a régész Mórát, a szegénység krónikását és irodalomtörténeti szempontból a gyermekíró Mórát állította a középpontba, addig a 2018–2020-as pályázati foglalkozások során már szó esett a sosem publikált szerelmes levelekről és versekről is.

Móra Ferenc korának meghatározó közéleti egyénisége volt, páratlan népszerűsége tett szert bárhol megfordult. Rendkívüli módon tudott környezetére hatni a legkülönbözőbb szerepekben, az egyik legolvasottabb újságíróként volt ismert, múzeumlátogatók tömegeit vonzotta a szegedi Kultúrpalotába – pusztán személyes jelenlétével. Meglátásom szerint egy korszerű Móra-kép bemutatására nyílik lehetőség a megfelelően kiválasztott művek, idézetek, illusztrációk és programok által. Ezt a törekvést nem csupán a múzeum falai között szeretném megvalósítani, hanem – elsőként regionális szinten – köznevelési intézményekben is. Ezt szolgálja jelen dolgozat legfontosabb célja: egy új narratíva megjelenítése Móráról, mely beépíthető a köznevelés irodalomtanításába.

1.2. A munka keretei

Bár a kutatómunka megvalósításához a múzeumi közeg és múzeumpedagógiai tapasztalatok készítettek, magát a tervezett projektet mégsem – elsősorban – múzeumi szinten kívánom megvalósítani. Móra Ferenc életművének újrapozicionálása a róla elnevezett múzeumban többféle módon folyamatosan jelen van, ám az mégis csupán egy szűk réteget érhet el: konkrétan azokat, akik – akár helyi lakosként, akár turistaként – ellátogatnak a szegedi Móra Ferenc Múzeumba. Elképzelésem szerint az a modell, amelyet a Móra-hagyaték ismeretében összeállítottam, a Móra-múzeumtól függetlenül bárhol megvalósítható, úgy (köz)nevelési mint kulturális intézményekben egyaránt.

Jelen értekezés megírását azzal való szembesülés indokolta – látogatói visszajelzések, vendégkönyvi bejegyzések és személyes interakciók alapján –, hogy a magyar iskolarendszerben végzett vagy még az oktatásban részt vevők jelentős része nem ismeri, illetve csak nagyon egyoldalúan Móra Ferenc életművét és alakját. Ezzel a tapasztalással párhuzamosan, az Irodalomtörténeti Gyűjtemény kezelőjeként egyre inkább megismerhettem Móra ismeretlen verseit, valamint titkos, évtizedekig zárolt levelezését, ezáltal pedig életének egy olyan szegmensét, amely a „nagyközönség” számára nem volt publikus. Az ezzel kapcsolatos – évek óta megjelenő – publikációk és a jelen kutatás is ugyanazt a célt szolgálja: Móra Ferenc életművét új nézőpontból és új művekkel bemutatni.

Annak megismerése érdekében, hogy pontosan milyen előzetes tudással érkezhettek a múzeumlátogatók, a kutatás során analitikus és empirikus módszert alkalmazva céloom minél árnyaltabb képet kapni a jelen helyzetről Móra ismertségét tekintve.

A kutatás során elsőként Móra Ferenc életútját kívánom röviden bemutatni, fókuszban pályájának neveléstudományi, oktatástörténeti vonatkozásaival.

Azt, hogy Móra Ferenc élete és életműve hogyan jelenik meg ma az oktatási rendszerben, háromféle módon analízálom. (1) Megvizsgálom a Nemzeti Alaptanterv 1–4. korosztály olvasás- és írástanításra vonatkozó dokumentumait, (2) részletesen kitérek a tankönyvek Móra-tartalmaira, (3) illetve elemzem a Móra Ferencről elnevezett oktatási intézmények honlapjait, kiemelten a névadót bemutató narratívákat kísérem figyelemmel. Ennek érdekében analízálom a Móra által szerkesztett, majd halálát követően megjelent olvasás- és írástanítás legfontosabb tankönyvcsaládjait. A vizsgálat során kitérek arra, milyen írásokon keresztül ismerhetőek meg Móra Ferenc művei. Meglátásom szerint gondolatai ma is időszerűek, írásai közül több is aktualizálható a 21. század köznevelésében részt vevőknek, ám ez nem feltétlenül jelenik meg

a jelenleg „felhasznált” műveken keresztül. Így a disszertáció nem csupán analizálásra szorítkozik, hanem egy modellt kínál annak érdekében, hogy Mórát a hagyományostól eltérő módon is megismerhessék a fiatalok, mint későbbi kultúrafogyasztók.

A tervezett Móra-projekt fókuszában Móra szerelmes versei és levelei állnak, ezért a dolgozatban külön fejezetet szentelek a történet pontos leírásának a Móra-hagyaték primer forrásai alapján. Ezt követően az empirikus kutatás bemutatása következik, középpontban a rendhagyó Móra-foglalkozással, mely egy új típusú narratívát kínál az író megismerésére, végül az összegzés és a konklúziók levonása zárja az értekezést.

1.3. A kutatás legfontosabb kérdései

A múzeumi tárlatvezetések, múzeumpedagógiai foglalkozások tapasztalatai alapján az vált nyilvánvalóvá, hogy a látogatók többsége számára Móra Ferenc életútja és életműve kevésbé ismert. Bár szinte valamennyi visszajelzés arról szól, hogy „*rémlik a neve,*” jellemzően azzal tisztában vannak, hogy író volt, és „*biztosan volt valami köze a múzeumhoz,*” számszerűsítve csupán egyetlen mű, a *Kincskereső kisködmön* cseng ismerősen a többség számára a nevével összefüggésben.

A legfontosabb kérdések, amelyekre választ keresek:

- K.1. A köznevelés keretein belül a diákok pontosan mikor találkozhatnak Móra Ferenc műveivel?

K.1.1. Milyen tartalmú írások jelennek meg a mai tankönyvekben?

- K.2. Móra halála óta eltelt több mint nyolc évtizedben van-e jelentős tartalmi vagy mennyiségi változás a felhasznált szövegek tekintetében?
- K.3. Ismerik-e Móra Ferenc életét a diákok?
- K.4. A Móra Ferenc nevét viselő köznevelési intézményekben milyen narratíva ismert Móra életéről?
- K.5. Van-e létjogosultsága egy új narratíva felépítésének Móra Ferenc életével és életpályájával kapcsolatban?

K.5.1. Bemutatható-e a középiskolás korosztály számára Móra szerelmi története és lírája?

1.4. A kutatás módszertana

A kutatás kezdetén a szakirodalmat áttekintve, valamint a több éves oktatási és múzeumpedagógiai tapasztalataimra alapozva igyekeztem egy neutrális, nem előzetes hipotézisekre alapozott prekonceptióból kiindulni, hiszen éppen a köztudatban lévő tudásbázis megismerése kutatásom egyik fontos célja. Ennek fényében az empirikus kutatás valamennyi szakasza során kvalitatív módszerekkel dolgoztam.

A kvalitatív kutatási stratégia – egy jelentős kutatómódszertani paradigmaváltást követően – elfogadott alternatíva azokra a kutatási helyzetekre, melyek során a „sűrű” leírás a megfelelő eszköz, azaz a jelenséget sokrétűen, több nézőpontból célszerű vizsgálni. További sajátossága a kutatói attitűd a vizsgált személy(ek) iránt, mindvégig aktív közreműködőnek tekintve őket. A stratégia általában kisebb elemszámú mintát alkalmaz, ám jellemzően hosszabb időt vesz igénybe a különböző kontextusba történő elhelyezés miatt, a kutatások alapján megírt publikáció *„stílusa személyesebb hangvétellű, végkövetkeztetései jelentős részben narratív leírások és értelmezések”* (Szokolszky, 2004:93). Móra Ferenc életpályája és művei hatásának vizsgálatát nem szükségszerű nagy számú mintákon végezni, a kvantifikáció nem játszik szerepet, sokkal inkább célszerű a jelenséget több nézőpontból, sokrétűen megvizsgálni (Szokolszky, 2004:92–95). A kvalitatív kutatást Ehmann (2003) egy vita részének tekinti, nem rögzített igazságnak, egy kísérletnek, megragadni a mélyben rejlő értelmet. Meglátása szerint ennek fényében strukturálunk mindent, amit arról mondunk, amit csinálunk (idézi Mitev, 2006:33–40), vagyis *„kísérletet tehetünk a mélyben rejlő értelem feltárására és strukturálására, de abszolút igazságokat nem mondhatunk ki”* (Mitev, 2006:35). Jelen kutatás mindezek alapján több aspektusból vizsgálja ugyanazt a jelenséget, vagyis azt, mit tudnak a diákok Móráról, milyen kép él a fejükben vele kapcsolatban, illetve azt, változtatható-e bennük.

1. Tartalomelemzés módszerével feltárom azt, hogy a Móra Ferencről elnevezett oktatási intézmények a névadót bemutató szövegeken keresztül milyen képet adnak az íróról.
2. Szintén tartalomelemzés módszerével összesítem azt, hogy az általános iskola alsó tagozatán használt olvasókönyvek milyen Móra-műveket közölnek.
3. Dokumentumelemzés során összesítem, hogy az oktatás tartalmát szabályozó Nemzeti Alaptanterv szerint milyen ajánlásokat fogalmaztak meg a szakértők Móra Ferenc műveivel kapcsolatban az 1–4. korosztály számára.
4. További kvalitatív módszereket, az egyéni strukturált interjút használom a rendhagyó Móra-foglalkozások megtartása előtt, valamint a fókuszcsoportos interjút a foglalkozások megtartása után.

1.5. A kutatás várható eredményei

Móra Ferenc művei a magyar irodalomtörténet részét képezik közel egy évszázada, ám írásai egyre kevésbé ismertek. A kutatás célja – különböző aspektusból – azt feltérképezni, hogy milyen írásokon keresztül találkoznak vele a diákok, és milyen narratíva alakul ki bennük az íróval kapcsolatban. A doktori disszertáció legfontosabb célkitűzése megvalósítani azt a modellt, amely eddig ismeretlen versein keresztül mutatja be Móra Ferenc életét és költészetét. Móra Ferenc évtizedekig titokban tartott szerelmi lírája, szerelmi levelezése Kalmár Ilonával, és maga az önéletrajz egy másfajta kontextusba helyezése, új lehetőséget adhat Móra Ferenc szerepének újragondolására.

A kutatás várható eredménye az, hogy kiderüljön: egy más típusú megközelítés, egy új narratíva hatással van-e a fiatalokra, azt megismerve nyitottabbakká válnak-e Móra Ferenc további művei iránt. További cél az, hogy a kutatás során lemodellezett foglalkozások ne csupán a Móra-múzeumban meghirdetett ajánlatok között kapjanak helyet, hanem – elsősorban regionális szinten – a középiskolai irodalomtanítás során is. Móra életművének újrapozicionálása – szándékom szerint – túlmutat az adott szerelmes versek és levelek bemutatásánál. Móra személyiségét és gondolatait megismerni értékes pedagógiai hozadékkal bír, hiszen több örökérvényű (épp ezért ma is aktuális) kérdésben korát meghaladó módon korszerű elveket vallott: a fenntartható környezet, a szülők iránti tisztelet, a szociális érzékenység, a tanulás ereje, mint kitörési lehetőség – a mai napig kiemelten fontos köznevelési célkitűzések. Úgy ítélem meg, mindaddig, amíg Móra csupán gyermekíróként kanonizált, nincs lehetőség az idősebb korosztály számára is műveit bemutatni, s azon keresztül gondolatait közvetíteni.

A múzeumi paradigmaváltás, az új állandó kiállításban megfogalmazott üzenetek, a pályázati innováció és az új szemléletben megtartott múzeumpedagógiai foglalkozások hatásának köszönhetően Szegeden – eddig egyedülálló módon – sor kerülhet arra, hogy Móra Ferenc érettségi tétellé váljon. Köznevelési intézményi megkeresést követően a 2021–2022-es tanévben Móra Ferenc a magyar nyelv és irodalom tantárgy *Regionális kultúra és a határon túli irodalom* című tételeként bekerülhet a középiskolai érettségi témakörök tananyagai közé, mely követelményrendszerének kialakításában magam is részt vehetek. Bízom benne, hogy a kezdeményezés követőkre találhat, s Móra Ferenc újra markánsabban megjelenhet a szegedi regionális kultúra képviselőjeként a köznevelésben. Jelenleg csupán Kiskunfélegyházán, az

író szülővárosában része életműve a magyar irodalom tételsornak, így – reményeim szerint – a dolgozat további pedagógiai hozadéka lehet, ha Móra szakmai pályafutásának színhelyén, Szegeden is minél több intézmény beemelné őt a középiskolásoknak szánt tananyagba. Ezzel Móra Ferenc – a helyi identitás erősítése érdekében – a regionális kultúra megkerülhetetlen részévé válhatna.

2. Móra Ferenc művei a régi olvasókönyvekben

Móra Ferenc művei évtizedek óta jelen vannak az általános iskola alsó tagozatos olvasókönyveiben. A fejezet célja azt bemutatni, vannak-e változások, s ha igen, milyen tendencia körvonalazható a tankönyvekben fellelhető Móra-szövegek mennyisége és tematizáltsága tekintetében. Ennek érdekében elemeztem az elmúlt 95 év általános iskolai 1–4. osztály közötti olvasókönyveket, s azt kutattam, a könyvek szerzői az épp aktuális tanterveknek megfelelően mennyi és milyen Móra-szöveggel dolgoztak. Mielőtt azonban sor kerül a tankönyvek részletes analizálására, nélkülözhetetlen röviden szót ejteni Móra Ferenc pályafutásáról.

2.1. Móra Ferenc életútja

Móra Ferenc (1879–1934) a 20. század első felének kimagasló tudósa, művésze, közéleti személyisége volt, számos területen végzett maradandót, különleges szakmai pályát futott be. Egyszerre volt író, költő, újságíró, lapszerkesztő, muzeológus, régész, múzeumigazgató, Juhász Gyula (1979:213) szavaival élve „*polihisztor az összes tudományoknak.*” Mindössze ötvennégy évet élt, életműve egyszerre volt lezárt és befejezetlen. Mindaz, amit az utókorra hagyott, teljes és kész, ám sok tervet, álmot, feladatot kényszerült elengedni.

Móra Ferenc 1879. július 19-én született Kiskunfélegyházán. Móra Márton szücsnek és Juhász Anna kenyérsütőnek összesen tíz gyermeke született, de közülük csak három érte meg a felnőttkort. A családnak két Ferenc nevű gyermeke volt, Móra születése előtt egy évvel hunyt el négyévesen egy azonos nevű testvér a családban. Móra Ferenc írásaiból az derül ki, a család életét a mindennapi megélhetési gondok és bizonytalanság jellemezte.

Életrajza szerint a család szegénysége a testvérek beiskolázását is megnehezítette. Móra Ferenc 1885 őszén megkezdte tanulmányait a város elemi iskolájában, bár a szülők elsődleges tervei szerint Móra ún. „műhelyiskolába” járt volna egy kalaposhoz² (Hegedűs, 1969:16).

² Móra korában rendszeres gyakorlat volt, hogy különböző mesterségek képviselői és tanítói, akik írni-olvasni is tudtak, csupán nyáron foglalkoztak a szakmájukkal, telente lakásaikban alkalmi iskolát nyitottak. Az ott tanuló diákoknak nem volt szükségük iskolai felszerelésre sem, egyszerű körülmények között, ismétléssel, másolással tanultak meg írni-olvasni. Ez a „rendszer” nem csupán a családok anyagi nehézségei miatt volt szükségszerű

Középiskolás éveit 1889 szeptemberében kezdte meg, – az akkor még – Kis-Kun-Félegyházi Városi Katholikus Algymnasium diákja lett (Gyuris, 2017:2). A hetvenhárom – tanulmányait az algimnáziumban megkezdő – diákból összesen tizenheten tettek érettségi vizsgát, közülük kitűnő bizonyítványt egyetlenként Móra Ferenc szerzett (Földes, 1958:10–16).

Móra Ferenc 1897 szeptemberében költözött Budapestre, hogy megkezdje egyetemi tanulmányait. Bár középiskolás éve alatt és az érettségi vizsgán is magyar irodalomból volt kiemelkedő, végül földrajz-természettan tanári szakra jelentkezett. A Budapesten eltöltött időszakhoz képest a „szülői ház szegénysége paradicsomi jólétnek tűnt,” folyamatos nélkülözésben élt, bár rendszeres munkával tartotta fenn magát. Az 1900. január 25-i alapvizsga jegyzőkönyve szerint Móra jó eredménnyel abszolválta (Hegedűs, 1969:25).

A legismertebb Móra-monográfiák adatai sem egyeznek meg abban, hogy az író a felsőfokú tanulmányokat pontosan mikor hagyta félbe azért, hogy Felsőlövőre³ szerződjön alapvizsgás tanárnak. Földes Anna (1958:16) szerint ez 1901-ben történt, Hegedűs András (1969:25) azonban 1900-ra datálja. A családi levelezés segíti ezt pontosítani: 1900. április 24-i dátummal íródott az a levél menyasszonyának, melyben a tanári állás lehetőségéről számol be. Bár a legtöbb Móra-életrajz arról ír, hogy a tanársága egy évig tartott, az író alig két hónap után, a június 23-i tanévzáró ünnepélyt követően befejezte felsőlövői tanári működését. 1900. október 7-én már újra Budapestről írt levelet menyasszonyának, Walleshausen Ilonának „*mikor még egy hetes katona sem vagyok*”.

A katonaságot követően 1902 tavaszán próbálkozott újra álláskereséssel a fővárosban, ahol ismét nem járt sikerrel. Móra budapesti éveit diploma megszerzése nélkül, sikertelen álláskereséssel zárta le, vallomásaiban következetesen „félbemaradt egzisztenciaként” emlegette (Hegedűs, 1969:28).

Móra Ferenc 1902. május 1-jén költözött Szegedre, s a Szegedi Napló újságírója lett. Életének fontos állomásává vált a város, az ezt követő évtizedekben a város meghatározó közéleti személyisége lett. A sikeres álláskeresés nem csupán az önálló egzisztencia megteremtésének lehetőségét adta, hanem a családalapítást is. Móra Ferenc és Walleshausen Ilona öt év jegyesség után 1902. július 14-én összeházasodtak és a városban letelepedtek. 1903. július 17-én megszületett lányuk, Móra Anna.

alternatíva: a népiskolai törvényt követő években drámai volt a tanítók és a megfelelő tantermek hiánya. Ha az 1868-as törvény szerinti tankötelezettség azonnal bevezetésre került volna, több mint 13000 pedagógusra és közel 14000 megfelelően berendezett tanteremre lett volna szükség (Mészáros–Németh–Pukánszky, 2004:309–311).

³ A mai Oberschützen, Burgenland tartomány, Ausztria

Újságírói munkájának köszönhető, hogy Pósa Lajos (1850–1914) költő, meseíró ösztönzésére *Az aranyszörű bárány* (1902) megírása után is rendszeresen írt az ifjúságnak. A Pósa által szerkesztett képes gyermeklapban, *Az én újságomban* (1889–1944) írt művei révén országos ismeretségre tett szert. Az első nagy példányszámú, Singer és Wolfner Kiadó gondozásában hetente megjelenő képes irodalmi gyermeklap a változatos műfajban kínált olvasmányokat (Németh, 2019:411–413).

A Szegedi Könyvtár- és Múzeumi Bizottság 1904 áprilisában azt a határozatot hozta, hogy az elhanyagolt állapotban lévő természettudományi osztályt rendezni kell. Tömörkény István (1866–1917) író, aki ekkor helyettes igazgatóként vezette a Kultúrpalotát, felvette Mórát erre a feladatra. Móra Ferenc június 1-jén állt munkába, s élete végéig a Kultúrpalota kötelékében maradt. Tömörkény István 1917-ben bekövetkezett halála után egyetlen pályázóként jelentkezett a megüresedett múzeumigazgatói pozícióra, kinevezését július 12-én kapta meg (Kovács-Krassói-Medgyesi, 2018:1–3). Móra Ferenc az elkövetkezendő tizenhét évben, haláláig nem csupán igazgatója a Kultúrpalotának: a legnehezebb években mecénása is.

2.2. A tankönyvelemzés szempontjai

A tankönyvek elemzése során Bernard Berelson nevével jegyzett, az 1960-as évek közepétől ismert content analysis (Dárdai, 2002:66–69) módszert használtam, a tartalomelemzés során a kvalitatív és kvantitatív szempontokat is figyelembe vettem. Bár a kvantitatív elemzés pozitívuma az objektivitás, nem ad lehetőséget a látens és háttértartalmak megragadására, így a vizsgálat során nem a kvantifikáció állt a középpontban, hanem az egyes tankönyvek Móra-szövegeinek tematikája, valamint azok kontextusba helyezése.

Kaposi József (2014:1–34) a tankönyvek elemzése során négy szempontot jelöl meg: a szaktudományi, a pedagógiai-didaktikus, a nyelvi és a könyvészeti szempontot. Dárdai Ágnes (2002) a tankönyvek funkciói, típusai, szerkezeti elemei és jellemzői alapján osztályozza a tankönyveket. Ugyancsak Dárdai (1999:55–62) a nemzetközi tankönyvkutatási modelleket, azaz a Gerd Stein nevéhez köthető politikatudományi, Josef Thonhauser-féle funkcionális és Peter Weinbrenner által jegyzett komplex tankönyvkutatási modelleket összegzi. Mindezek ismeretében és megfontolásával is fontos kijelenteni, hogy jelen értekezésnek nem célkitűzése egy minden szempontra kiterjedő részletes tankönyvelemzés, ám fellelhetőek benne a politikatudományi és a komplex tankönyvelemzés jegyei. Ennek megfelelően az egyes olvasókönyvekről szóló általános leírást és a kor oktatás- és tankönyvpolitikájához való

kapcsolódást helyeztem a középpontba, melyek a Móra-szövegek bemutatásának legfontosabb kereteit adják. Fókuszban az írótól közölt tartalmak állnak. Egy-egy tankönyv vizsgálatakor az általános tartalmi jegyeken túl Móra Ferenc írásainak elemzésekor nem csupán a gyakoriságot, hanem a tartalmi elemeket is megvizsgáltam. Arra voltam kíváncsi, hogy az éppen aktuális oktatáspolitikai irányelveknek és a tanterveknek megfelelően az adott tankönyvkiadó konkrét szerzői hány Móra-művet és milyen tematikus tartalmakat választottak ki, cél kifejezetten leíró elemzés volt. A 145 tankönyv vizsgálata során az volt a legfontosabb szempont, hogy képet kapjak arról, hogyan és hol voltak és vannak jelen Móra-szövegek a köznevelésben, azon belül is az írás-olvasás, valamint a nyelvi és szókincs fejlődésének legmeghatározóbb időszakában.

A tankönyvek Móra-tartalmait az író társszerzőségében 1925-től megjelenő *Betűország virágoskertje* című sorozattal kezdtem, s a 2020-ban megjelent *Újgenerációs tankönyv* nevű sorozattal zártam, azaz 95 év során megjelent tankönyvek közül összesen 145 kötetet tekintettem át.

Kérdésként fogalmazódott meg azonban, hogy milyen rendszer alapján volna leginkább célravezető a tankönyveket megvizsgálni. Bár alapértelmezett lehet Móra Ferenc halála előtt és után kiadott kategóriák szerint elemezni azokat, a kézenfekvő megközelítés mégsem egyértelmű, hiszen a Móra Ferenc és Voinovich Géza által szerkesztett olvasókönyvek első kiadása 1925-ben volt, és az író halála után még hosszú évekig fellelhető volt a tankönyvpiac.

A tankönyvek kiadását mindenkor az érvényben lévő oktatáspolitikai irányelvek határozták és határozzák meg a mai napig, melyek szoros összefüggésben állnak az adott korszak aktuálpolitikájával. Úgy ítélt meg, éppen ezért a legfőbb rendező elv nem feltétlenül Móra életútja, hanem az (oktatás)politikai korszakolás lehet. További kutatói dilemmát jelentett az, hogy milyen tagolás alapján elemezzem a tankönyveket, hiszen az oktatás- és iskolaügy korszakainak meghatározása sem egyértelmű, a történettudomány is különböző értelmezés szerint definiálja azokat.

Az általam vizsgált 1925–2020 közötti időszak elemzése során a következő történettudományi tagolást fogadtam el: (1) a két világháború közötti időszak 1919–1944 között, (2) a koalíciós évek 1944/45 és 1948 júniusa között, (3) 1948–1990 között a szocializmus időszaka, majd (4) az 1989–90-es rendszerváltást követő évek. Tettem mindezt Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2004) *Neveléstörténet* című kötetére hivatkozva, akik a következő módon osztják fel a kérdéses évtizedeket: a szerzők oktatásügy és pedagógia történetéről szólnak az 1919–1945 közötti időszakból, majd a 20. század második felét három korszakra tagolják, jelesül a közoktatás-politikai irányzatok 1945–1948 közötti időszakára, a szocialista iskolaügy és pedagógia szakaszára, majd a rendszerváltozás

korszakára. Előbbi állásfoglalást tovább árnyalja és erősíti Medgyesi Konstantin (2017) a koalíciós évek demokráciaértelmezési kérdéseiről szóló doktori disszertációja, amely markánsan különálló történelmi korszaknak tartja az említett 1944/45–1948 közötti éveket.

2.3. A két világháború közötti időszak tankönyvei

Bár a korszak az első világháború lezárását követően, azaz az 1919-es évvel kezdődik, értekezésemben a tankönyvek, s az oktatásügy helyzetének bemutatását csupán 1925-től kezdem, hiszen abban az évben adták ki Voinovich Géza és Móra Ferenc közös tankönyvsorozatának első kötetét.

1925-ben új, a korszerű európai reformpedagógiai irányelveknek megfelelő tanterv került bevezetésre egy nagyszabású népiskolai program részeként. Deklarált cél volt a hazafias polgárrá nevelés, az általános műveltség alapvető elemeinek megszerzése és a tudás gyakorlati felhasználása. A tanterv (mely részletesen leírja és indokolja a tantervi változásokat) Gróf Klebelsberg Kunó (1875–1932) előszavával jelent meg, aki vallás- és közoktatásügyi miniszterként 1922-től meghatározó alakja volt a magyar iskolaügy első világháborút követő időszakának, s nagyban hozzájárult az 1920-as évek elejének fokozatos konszolidációjához (Mészáros–Németh–Pukánszky, 2004:320). A dokumentum utasításai az elemi népiskolák mind a hat osztályában egyszerre léptek életbe. A népiskola céljaként a vallásos és erkölcsös polgárrá nevelésen túl azt fogalmazza meg, hogy a tanulók ismereteiket a gyakorlati életben értékesíteni tudják (Mészáros, 1996:85). Móra Ferenc társszerzőségében kiadott *Betűország*-sorozat már ennek szellemében készült el. A sorozatot az Egyetemi Nyomda adta ki, mely 1925–1944 között a többi könyvkiadóval szemben nagyobb gazdasági erőt képviselt (Albert, 2002). A Quint–Drozdy- és a Voinovich–Móra-féle kötetek voltak a két világháború közötti korszak legrepresentatívabb olvasókönyvei, utóbbi sorozat hatására több igényes kivitelezésű és illusztrációjú, tartalmas szövegekkel rendelkező könyv jelent meg (Adamikné, 2001:169–178).

Az Egyetemi Nyomda fennállásának 350. évfordulójára készülve egy korszerű tankönyvsorozatot kívánt megjelentetni 1925-ben. Ennek első részeként adták ki a *Betűország virágoskertje* című sorozatot. Az ábécéskönyv Móra Ferenc és Voinovich Géza (1877–1952) irodalomtörténész munkája, a Kir. M. Egyetemi Nyomda Tankönyvszerkesztő Bizottsága gondozta, sajtó alá rendezte Urhegyi Alajos és Szentiványi Gábor. A nyomda főigazgatója, Czakó Elemér (1875–1945) könyvművész, iparművészeti szakíró felügyelete – külföldi

tapasztalatai alapján – fontos befolyásoló tényező volt a tankönyvek szerkesztésekor (Adamikné, 2001:175–178). A tankönyvek az 1925-ös népiskolai tantervnek megfelelő irányelvek szerint készültek. 1925. szeptember 1-jén egyszerre hat évfolyamban életbe vált hatályossá az új törvény Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején. (Farkas, 2001).

Móra Ferenc már a Városi Múzeum- és Könyvtár igazgatójaként is tevékenykedett, amikor megjelent *Betűország virágoskertje* című tankönyvsorozatának első része. A tankönyveket 1925–1929 között írta társszerzőként, összesen hat évfolyamnak készültek.

Az első kötetben 128 számozott oldalon elsősöknek a betűvetés alapjait tanítják. A tankönyvet Horváth Jenő illusztrálta, színes és fekete-fehér rajzokkal egyaránt dolgozott. A könyv szerkezete szerint előbb a kisbetűk, azt követően a nagybetűk tanítása történik, rövid, szövegek, olvasmányok közlésével is. A szerzők tartalmilag a változatosságra törekedtek, hiszen versek dalok, fejtörők és összefüggő szövegek is megtalálhatóak a tankönyvben, Móra Ferenc, Pósa Lajos, Petőfi Sándor és más szerzők műveit is felhasználva. A tizenegy Móra-írás zöme eredeti közlésként jelent meg, átvételük tilos volt. A könyvben megjelenik a későbbi olvasókönyvek által is sokat használt *Zengő ábécé* Móra Ferenc szerzőségében, az eredeti „*Jó az Isten jót akar*” sorral.

A második kötet, melyet a magyar királyi vallás- és közoktatási miniszter 35.184/1926. számú rendelete tankönyvvül engedélyezett, összesen 111 oldalt tartalmaz. Az 1925. évi elemi tanterv alapján készült tankönyvet Horváth Jenő rajzai illusztrálták. A kötet nincs különálló témák szerint rendezve, több klasszikus mellett Móra saját szövegeit is felhasználta, összesen harminchat saját írást tartalmaz. Műfajilag a tankönyv változatos: verseket, fejtörőket, ún. nótajátékokat, közmondásokat, nyelvtörőket, rövid fohászokat (az isteni gondviselésbe vetett hit a tantervben megfogalmazott célkitűzés megvalósításaként) egyaránt tartalmaz. A kötetet Pósa Lajos verse nyitja és a *Himnusz* zárja (a *Himnusz* mindegyik osztálynak írt tankönyvben megjelenik).

A *Betűország virágoskertje* 3. osztálynak szánt tankönyve szintén a 35.184/1926. számú rendelet alapján engedélyezett. A képeket Helbing Ferenc, Horváth Jenő, Darabos István rajzolta, ennek következtében grafikailag változatosabb, színesebb mint az előző. A tankönyv 168 számozott oldalból áll. Ebben a kötetben harminc Móra-írás olvasható, és hosszabb szövegeket tartalmaz. A tankönyv a *Himnusszal* kezdődik és a *Szózat* tálal zárul, a szövegekben pedig foglalkozik – többek között – a Trianon témakörével, mely összhangban áll az 1925-ös tanterv azon törekvésével, hogy 3. osztályban már ismerkedjenek a tanulók a magyar nemzet történetével. Ebben a tankönyvben sincsenek jól szétválasztott témakörök, de több szöveg

olvasható természetismeret és növénytan témában. Új elemeként keretes írásokban életvezetési tanácsokat fogalmaznak meg *Jó tanács* címmel.

A negyedik osztálynak szánt tankönyv a 30.496/1927-es számú engedéllyel 216 oldalon jelent meg. A Horváth Jenő által illusztrált, élénkebb színvilágú könyv tizenhat Móra-szöveget tartalmaz. A nyitószöveg *Mi a haza?* címmel olvasható, a tankönyvet a *Szózat* zárja. Tematikai felosztás ezúttal sem jellemző a tankönyvre, új egységek jelennek meg azonban, történelmi eseményekről, személyiségekről, szintén az 1925-ös tantervnek megfelelően, és ún. ünnepi játék (rövid színmű) *A mi Budapestünk* címmel. Érzékenyítő szemléletben tartalmaz írást a tankönyv, *Vakok ABC*-je címmel.

A sorozat utolsó részeként az 5–6. osztálynak közösen kiadott tankönyv 453 számozott oldalon jelent meg az 1925. elemi tanterv alapján Móra Ferenc és Voinovich Géza közreműködésével a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Tankönyvszerkesztői Bizottsága szerkesztésében. A képeket Horváth Jenő – állandó közreműködőként –, Haranghy Jenő, Darabos István és Ágh Edit rajzolta. Az oktatási segédeszköz első szövege *Hitvallás* címmel, az utolsó egy ünnepi játék (rövid színmű) *Beszélgetnek a szobrok* címmel keretezi a további tartalmakat. A tankönyvben tizenhárom Móra-szöveg olvasható. A könyv felosztása *Emlékezzünk!* címmel minden hónapra kijelölt szövegekkel történt. A témák rendkívül széles spektrumban jelennek meg: olvasható leírás a székely népről és Székelyudvarhelyről, egészségmegőrzésről és a cukorgyártásról, valamint hangsúlyosan megjelennek neves történelmi és irodalmi személyiségekről szóló olvasmányok. A tankönyv utolsó negyven oldala, vagyis a könyv majdnem egytizedét *A mi Budapestünk* címmel olvasmányok teszik ki, a fővárost bemutatva és elemezve különböző aspektusból.

Móra Ferenc és Voinovich Géza tankönyvsorozata már 1925-ben három kiadást megért, ahogy az azt követő években szintén többet. 1946-ig használták az oktatásban. A tankönyvsorozat az új, 1925-ös tanterv alapján elsőként elkészült ún. jelképes-fonomimikus írvaolvastató ábécé.⁴ A tankönyv korszerű irányvonalat képviselt: a tanulókat a drámai cselekvés, történés eszközeivel kívánta megszólítani. Bár népszerű, sok kiadást megért tankönyvsorozatról van szó, a kor tipikus módszere a Quint–Drozdy-féle ábécé⁵ volt.

⁴ A fonomimika a jelképes olvasástanítási módszerek közé tartozott. 1896-ban jelent meg, Czukrász Róza (1863–1945) pedagógus nevéhez kötődik. Első tanulmánya ezzel kapcsolatban a *Család és Iskola* módszertani folyóiratban jelent meg. A módszer nagyon sikeres volt, az 1925-ös tanterv javasolta először, 1950-ig volt használatban az egyszerű, bonyolult szemléltetés nélküli olvasástanítási eljárás (szerk. Adamikné, 2001:143–148).

⁵ A Quint József (1882–1929) biológus és Drozdy Gyula (1885–1963) pedagógus nevéhez köthető olvasástanítási módszer a gyermek érdeklődésére, aktivitására és öntevékenységre épített. Ábécéskönyvük két kiadást ért meg, 1923-ban és 1925-ben jelent meg (szerk. Adamikné, 2001:169–174).

Móra Ferenc a tankönyvsorozatban több saját írást is eredeti közlésként publikált, ezért az alábbiakban áttekintem, melyek azok a Móra-művek az olvasás- és írástanítás 1–4. évfolyamaiban, amelyeket az író tankönyvszerkesztőként az egyes kötetekben felhasznált.

A Betűország első virágoskertje című tankönyvben a következő szövegek olvashatóak az írótól: Jótettért jót várj (egy népmese saját feldolgozása), Zengő ábécé, Hogy alszik meg a tej?, Jaj de szép, Költögető, Köszöntők, Világnak vándora és Nyáron.

A második osztályosoknak szánt olvasókönyvben *Az eltévedt angyal, Az olvasókönyv, Jó gazdának rendes cselédei, A család, Törőcsik Palkó csizmái, Nagyapó, Nagyanyó, Levelek hullása, A cinege cipője, Mindenféle házakról, A Mitvisz meg a fiai, Az ember első barátai, A diófa, A makk-vitéz, Hogy lett tarka a tengelice, Tanyából falu, faluból város, Ki ér többet?, A kíváncsi hópelyhek, Karácsonyfák útja, Budapest, Téli fagyban, hófúvásban, Haragos szél, Az égboltozat, A csillagok, A balkéz, A veréb, Isten szegénykéi, Az ember meg a ruha, Alvás és álom, Tanult emberek, A fűzfahegyi ezermester, Aranyos pillangó, A fecskék, A jó orvosság, A virágok panasza, Tükrös Kata, Hősök sírja* című írások olvashatóak eredeti közlésként.

A Betűország harmadik virágoskertje című kötetben *Az ezüstszarvú harang, Fa tetején, föld alatt, Rege a csodaszarvasról, A hunok hazát keresnek, A mécsvirág, Gyepes tanyaudvar, Kis ládában nagy család, Az Isten kardja, Attila, a világ ura, Mosolygó alma, A méhek trombitása, Az egyszeri szarka, Fityók, Kiki maga mesterségét, A két Forintos, A vásár, A hadak útja, Télapó haragja, A tanya télen, A cinegefészek, A magyarok útra kelnek, Árpád, a honalapító, Az iregi kakasok, Március, A magyar huszár meg a muszka herceg, Kéz kezét mos, Vizi molnár lánya, Virgonc, Repcevár, Balog Boldizsár és a Gergő juhász kanala* című írásai olvashatóak eredeti közlésként.

A sorozat negyedik osztályosoknak szánt kötetében az *Őseink emléke, Este az Alföldön, Falu és város, Városi csodák a pusztán, Repül az ember, Bálványosvár, Babonaság bolondság, Az Isten kertjében, Isten háza, Orvos mestersége a gyógyítás, a Kincskereső kisködmön* című regényéből *Ahol a szén terem* című fejezet, *Az arany alma, Tamás pap virága, A jókedvű gyilkos, Ami elveszett és ami megmaradt, A monoszlói harangok*, valamint a Georgikon részletként *A pártfogók* című szövegek olvashatóak. A negyedik olvasókönyv nem eredeti közlésként, de tartalmaz verseket Móra élete során megjelent egyetlen, *Könnyes könyv* című verseskötetéből.

A kötetek Móra-írásait megvizsgálva szembeűnő, hogy a szövegek változatos témában jelentek meg, ám többségében nem kerültek át a Móra halála után szerkesztett tankönyvekbe. Az is megfigyelhető, hogy Móra nem csupán saját, hanem több íróátársa szövegét is idézte

eredeti közlésként, így olvashatóak elsőként megjelent Hermann Ottó-, Móra István-, Pósa Lajos-írások is.

A tankönyveket két évtizeden át többször kiadták, sőt, 1946-ban az első négy osztály tankönyveit újra kinyomtatták. Kimondható tehát, hogy több mint két évtizedig egészen bizonyosan találkoztak műveivel az általános iskola 1–6. osztály közötti évfolyamaiban. Ez azonban nem jelent teljes „lefedettségét”, nem a *Betűország virágoskertje* volt az egyetlen, a tankönyvpiacra fellelhető olvasókönyv-sorozat; a két világháború közötti időszakban 25 különböző olvasókönyvből választhattak a népiskolai tanítók (Mészáros, 1989).

Az 1925-ös új népiskolai tantervre építve egy teljesen új, *Kalász* népiskolai tankönyvsorozatot adtak ki. A szerzők között ismert pedagógiai szakemberek voltak megtalálhatóak, mint például Kenyeres Elemér (1891–1933) pedagógus, Oldal Anna (1893–1970) tanító, több elemi iskolai tankönyv szerzője és Bárczi Gusztáv gyógypedagógus (1890–1964).

Az 1930-as évek tankönyveiben már alapértelmezett volt az illusztráció használata, sőt, megjelentek a fényképek is. Többszínnyomással még nem dolgoztak az 1920–30-as években, de a tankönyvek alapvetően tartalmaztak már munkáltató módszereket, a neveléstudomány érvényben lévő ajánlásainak megfelelően (Mészáros, 1989).

1932-ben Dr. Karafiáth Jenő (1883–1952) vallás- és közoktatásügyi miniszter előszavával megjelent a *Tanterv és utasítások a népiskola számára*. A dokumentum deklarált célja az volt, hogy a módszeres eljárások tekintetében szabad kezdet adjon a tanítóknak úgy, hogy megkönnyítse a tanulók munkáját. A tanterv megjelenésének évében Móra Ferenc még élt, az általa (társ)szerkesztett *Betűország virágoskertje*-sorozat még használtban volt. A hivatalos tanterv ajánlásai memoriterek tekintetében: *Himnusz*, *Szózat* részein vagy egészen túl Gárdonyi Géza, Pósa Lajos, Tompa Mihály, Gyulai Pál, de megtalálható Szabolcska Mihály műve is.

1933-ban jelent meg az *ABC és Olvasókönyv az elemi népiskolák számára* című olvasókönyv. Angyal János, Fekete József és Galla Endre szerkesztésében; a Franklin Társulat kiadásában került a tankönyvpiacra olcsó kiadásban, rövidített tartalommal. A kivitelezés és képi világ ezt jól bizonyítja: a teljes kötet fekete-fehér nyomással készült mindössze 111 oldalon. A szerzők között megtalálható Pósa Lajos, Móra László, ám Móra Ferenc még nem.

A kötet kifejezetten sok imádságot tartalmazott, hitvallással zárult és nagy hangsúllyal foglalkozott a tanulók erkölcsi nevelésével. A kötetben rövideége ellenére több találós kérdés és mese is megtalálható a tartalomjegyzék után közölt megfjtésekkel (Angyal–Fekete–Galla, 1933).

1936-ban, vagyis két évvel Móra Ferenc halála után a katolikus népiskolák első osztálya számára írt *Betűbokréta*-sorozatban az *Új ABC* című kötetben nem található Móra-írás, az olvasmányokat több korábbi olvasókönyvből válogatta össze, többek között Pósa Lajostól, Gedeon Jernétől és Blaskó Máriától idéz. A tankönyvet Nagy T. Perpetua szerzetes írta és a Luttor Ignác zsinórírásos módszere alapján tanítja az ábécét. A 128 oldalas kötet újdonsága az volt, hogy egyszerre mutatta a nagy- és kisbetűt (Adamikné, 2001). A könyv a Szent István Társulat kiadásában jelent meg, ennek megfelelően vallásos szemléletben megírt tankönyvről van szó (Nagy T., 1936).

Ugyanazon évben az evangélikus Kapi Béla püspök és Somogyi Béla tanító szerkesztésében megjelent *Szeptembertől júniusig Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. A tankönyvet a Franklin Társulat gondozásában adták ki, és nem tartalmaz egyetlen Móra-írást sem (Kapi–Somogyi, 1936).

Szintén 1936-ban a Szent István Társulat kiadásában megjelent az *Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára*. A tankönyv szerkesztőiként a Társulat Tankönyvszerkesztő Bizottságát tüntették fel, az illusztrációkat Fáy Aladár, Kádár Lajos és Vezényi Elemér rajzolták. Az új katolikus elemi népiskolai tanterv alapján összeállított kiadványban *A furcsa ember* című Móra-írás olvasható. Az olvasmány üzenetét tekintve rendhagyó a Móra-írások között: a magyar termékek és a nemzeti értékek fontosságát hangsúlyozza (Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára, 1936).

1937-ben adta ki a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda a *Betűvásár Mesevár* című ábécéskönyvet a székesfővárosi elemi népiskolák I. osztálya számára. A Budapesti Tanítótestület megbízásából a kötetet Angyal János, Kun László és Ölveczky Pál szerkesztette, az írástanulás módszerének szerzője Luttor Ignác volt, a képek Horváth Jenő és Petri Béla nevéhez köthetőek. A kötet használata – pályanyertes munkaként – kötelező módon volt elrendelve. A tankönyv szép borítójú, élénk, színes illusztrációkkal ellátott, a betűtípus azonban

kizárólag fekete. Összesen 144 számozott oldalból áll. A kötetben több Móra-mű is található, de valamennyi csak forrásként használta az eredeti művet. *Édesapa nevenapjára, Jaj, de szép!* és *Nyáron munkák* Móra Ferenc nyomán vannak feltüntetve, a *Terült, asztalkám!* című népmese szintén ugyanúgy. A jelenség elgondolkodtató, vajon minden esetben helyszűke magyarázta azt, hogy csak részleteiben jelent meg a Móra-írás, vagy a szerzői koncepció része volt az effajta közlés (Angyal–Kun–Ölveczky, 1937).

Ugyanabban az évben a református egyetemi konvent megbízásából jelent meg *Olvasókönyv a református elemi népiskolák II. osztálya számára* című kötet. A tankönyvet Szondy György gimnáziumi igazgató szerkesztette. A fekete-fehér nyomtatásban megjelent kötet 144 számozott oldalt tartalmaz, az olvasmányok az egyes hónapok szerinti elrendezésben rendszerezettek. A tankönyv tartalmaz Móra-műveket: *Ételünk, italunk, A veréb, A leghatalmasabb* és *Szellőcske, szelecske, szél* című írások olvashatóak. Tankönyvtörténeti érdekesség, hogy egy kötetben szerepel Móra Ferenc, bátyja, Móra István, annak fia, Móra László és az író lánya, V. Móra Panka. A tankönyv közli V. Móra Panka *Az én újságomban* megjelent írását *Péter megtérése* címmel (Szondy, 1937).

1938-ban a református egyetemes konvent megbízásából kiadták az *Olvasókönyv református elemi népiskolák 3. osztálya számára* című kötetet. A könyv szerkesztői *A sükei bíró*, *a Galambom*, *Petike*, *Világ vándora* és *a Holdvilág ruhái* című Móra-műveket emelték be az olvasmányok közé, pontos forrásmegjelöléssel. Az olvasókönyvben Móra Ferenc bátyjának, Móra Istvánnak több írása is megtalálható. Tematizáltságot tekintve a természet jelenségeinek magyarázata hangsúlyosabb: *A holdvilág ruhái* című olvasmány a folyton fogyó félholdról és növekvő teliholdról, *A világ vándora* az esőcsepp fizikai jellegzetességeiről ír mesészerűen (Olvasókönyv református elemi népiskolák 3. osztálya, 1938).

1938-ban a *Betűbokréta*-sorozat részeként *Magyar Olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára* Nagy T. Perpetua állított össze tankönyvet. A Szent István Társulat gondozásában megjelent kötet 172 számozott oldalon Márton Lajos (1891–1953) festő, illusztrátor eredeti rajzaival került a tankönyvpiacra. Katolikus kiadású tankönyv lévén figyelemreméltó, hogy szokatlan módon Szent Miklós Télapóként is említésre kerül. A kötet missziós témájú olvasmányt is közöl *Lita, a kis néger hős* címmel. Móra Ferencnek összesen négy írása olvasható. *A leghatalmasabb*, *A holdvilág szürei*, *Falun*, valamint *Melyik mesterség a leghasznosabb?* című olvasmányok közül előbbiek teljes terjedelmükben, utóbbi csak részleteiben, Móra Ferenc nyomán megjelöléssel olvasható (Nagy T., 1938).

1939-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével kiadott *Gyermekvilág zsinórírásos ábécé és olvasókönyv a népiskolák I. osztálya számára* a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Franklin Társulatában készült, szerzőként a Szerkesztőbizottság van feltüntetve. A 144 számozott oldalon megjelent tankönyv fekete-fehér illusztrációkkal ellátott, csupán a betűtanulás képi világában látható egy kevés szín. Móra munkáit ezúttal is részletekben közölték, *Az imádság* és a *Holló fürdője* című írásai Móra Ferenc nyomán kerültek a tankönyvbe. Pósa Lajos gyermekíró és bátyja, Móra László azonban több művel is jelen vannak a tankönyvben; a szerzők között olvasható Benedek Elek, Gárdonyi Géza és Móricz Zsigmond is. A könyv újdonsága, hogy a hazafias és a családdal kapcsolatos versek tematikusan rendszerezve találhatók meg (Gyermekvilág, 1939).

Szintén 1939-ben jelent meg *Ábécés könyv a budapesti népiskolák számára* címmel a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában. A Luttor-féle zsinórírás alapján, Budapest főpolgármestere által engedélyezett olvasókönyv 144 számozott oldalon élénk színű illusztrációkkal készült. A szerzők között Móra István és Pósa Lajos mellett Móra Ferenc is megtalálható. Írásai forrásmegjelöléssel kerültek, az *Én újságom* című gyermeklapból kiemelt szövegrészek olvashatóak a tankönyvben, cím szerint a következők: *Itt a tavasz*, *Szellő, szél*, *vihar* és a *Szappanbuborékok*. A *Hová lesz a holdvilág?* című írása teljes terjedelmében olvasható (Ábécés olvasókönyv a budapesti népiskolák számára, 1939).

1940-ben a *Betűbokréta*-sorozatban jelent meg Nagy T. Perpetua által összeállított *Olvasókönyv a katolikus népiskolák harmadik osztálya számára* a Szent István Társulat gondozásában. A tankönyv kifejezetten sok Móra-írást tartalmaz, különböző témákban. *Télapó haragja*, *Az ezüstsavú harang*, *Tűzhordó tengelice*, *Hörcsög gazda*, *Ürge mester*, *Csöppecske*, *Az imádság*, *Hálaadás édesanyáért* címmel jelentek meg művei, részben forrásmegjelöléssel, részben anélkül. A 216 számozott oldalon kiadott kötetet Györgyfi György (1896–1981) festőművész eredeti rajzai illusztrálják, melyek között színes liturgikus témájú ábrázolások és szentképek is megtalálhatóak. A tankönyv sajátossága, hogy a vizuális tartalmat képeslapok és fekete-fehér fényképek is változatossá teszik (Nagy T., 1940).

2.4. A koalíciós évek tankönyvei

Oktatás- és iskolaszervezés szempontjából is jelentős időszak volt a koalíciós évek Magyarországa. Bár a második világháború befejezését követően az oktatás ügyei a korábbi keretek között működtek tovább, de az 1945-ös év során számos változás lépett hatályba. Megalakult a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete, módosult az érettségi vizsgaszabályzata, s intézkedtek a tankönyvek felülvizsgálatáról. Az év reformjaként létrejött a nyolcosztályos, egységes, kötelező és ingyenes általános iskola (négy osztály alsó tagozat és négy osztály felső tagozattal), a nyolcosztályos középiskola pedig négyosztályossá alakult (Mészáros, 1996:100–101, Mészáros–Németh–Pukánszky, 2004:350–351).

Szintén ugyanabban az évben újjászerveződött az Országos Köznevelési Tanács, így a hatáskörébe tartozó tankönyvkiadásra is hatással volt. Sík Sándor (1889–1963) piarista paptanár, irodalomtörténész, a tankönyvbizottság elnöke és helyettese, Kiss Árpád (1907–1979) neveléstudós irányításával felülvizsgálták az addig használatban lévő könyveket, és kidolgozták az általános iskolai tankönyvkészítés alapjait. Egy évvel később megjelentek a minisztériumi tankönyvpályázati kiírások, melyekben alapelveként a demokrácia, szabadság és szociális érzékenység megjelenítését kérték. A valamennyi pályázónak eljuttatott dokumentum tartalmazta a pedagógiai és a világnézeti szempontokat, melyeket figyelembe véve kellett a pályamunkákat benyújtaniuk.

1946-ban az Országos Köznevelési Tanács kiadásában megjelent a Tanterv az általános iskolák számára Keresztury Dezső (1904–1996) vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete szerint. Az oktatást szabályozó írás nem csupán a tanterv szemléletére és fő irányelveire tért ki, hanem a tantárgyakra lebontva határozta meg a legfontosabb célokat, azzal a kitételrel: bizonyos szempontból ideiglenesnek kell tekinteni azért, hogy az oktatás során szerzett tapasztalatok alapján évente változtatható, formálható legyen. A nevelés és oktatás legfőbb célját abban összegezte, hogy egy demokratikusan gondolkodó erkölcsös nemzedék nőjön fel. A dokumentum az általános iskola legfőbb feladatát alapvető nemzeti műveltség megszerzésében, ön- és közösségi életre nevelésben látta. A tanterv az olvasás tanítása során csupán a 2. osztályban jelöl meg memoriterként Móra Ferencről írást, Nyáron címmel. A tanterv kiadásért Kiss Árpád felelt.

1947 márciusában még Mindszenty József (1892–1975) bíboros-hercegprímás előszavával a Szent István Társulat kiadásában megjelent a Tanterv a katolikus iskolák számára. A dokumentumot jóváhagyta a Vallás-és Közoktatási Miniszter 107.020/1947. V.K.M. sz. rendeletével. A dokumentum a valláserkölcsi lelkiség, a tanulók egyéni hajlamaival, valamint a helyi sajátosságok figyelembevételével került összeállításra. A tanterv szerint Móra Ferenc „megtanulandó költemények” között a 2. osztályban Nyáron című írásával van jelen, a 4. osztályban pedig Kenyérszegés című művével (Tanterv a katolikus iskolák számára, 1947).

Sík Sándor 1947 márciusában lemondott az Országos Köznevelési Tanácsban betöltött tisztségéről, decemberre elkészültek a tankönyvpályázati anyagok az aktuális tantervnek megfelelően, ám a balratolódó oktatásügyi vezetés Ortutay Gyula (1910–1978) néprajztudós, politikus által máris kifogást emelt ellene, miszerint a tankönyvek nincsenek eléggé átpolitizálva, s nem fejeződnek ki bennük a „demokrácia” eszméi.⁶ Egy éven belül, az 1948–49-es tanévben már az új politikai fordulatnak megfelelő tankönyvek jelentek meg (Mészáros, 1989b:85–95, Kéri–Varga, 2004).

A Kalász iskolakönyvek sorozatban 1945-ben megjelent Magyar Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára című tankönyvben, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter 25.800/1945.III. sz. kelt rendeletével tankönyvként engedélyezett az elemi népiskolák tanulói számára, összesen három Móra-szöveget tartalmaz. A Harmath Ferenc és Mauer Mihály szerkesztésében megjelent könyv a Levél, A cinege cipője és egy Móra-szöveg nyomán Kiki maga mesterségét című írásokat tartalmazza. A sorozat részeként Berkényi Károly és Köveskúti Jenő által gondozott Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák IV. osztálya számára a következő három Móra-művet tartalmazza: Ahol a szén terem és A malom a Kincskereső kisködmön című regényéből, A pártfogók című írás pedig a Georgikon című kötetből (Harmath–Mauer, 1947).

Szintén 1945-ben, a Szent István Társulat kiadásában jelent meg *Betűbokréta Magyar Olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára* címmel Nagy T. Perpetua szerzetes munkájaként. A Katolikus Egyházi Főhatóság által tankönyvként engedélyezett kötet Móra Ferenc *A leghatalmasabb* és *A holdvilág szűrei* című műveit teljes terjedelemben, a *Melyik mesterség a leghasznosabb?* és a *Falun* című írásait feldolgozásban tartalmazza (Nagy

⁶ Ortutay Gyula az úgynevezett népi demokráciának volt a híve, amely 1947–48-ban már egyre inkább a kommunista diktatúra előkészítési szakaszaként fogható fel (Medgyesi, 2017:170).

T., 1945). Az olvasókönyv a korszak legjobb és legkorszerűbb tankönyvei között volt számontartva (Mészáros, 1989:93).

1947-ben megjelent Bors Szilveszter munkájaként feltüntetve az *Első könyvünk – Alapírás, olvasmányok, számolás, mérés a falusi iskolák számára*. A Dankó Ödön által illusztrált kötet egyszerű, letisztult színekkel készült rajzokat tartalmaz. A tankönyv 232 számozott oldalon jelent meg a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter felügyeletével a Kalász Könyvkiadó nyomdájában. A tankönyv legelső teljes szövege a *Mennyből az angyal* című karácsonyi énekkel indul, azt követően olvasható Ady Endre *Karácsonyi éneke*, ám a karácsonyi s más vallásos tartalmú szövegek az elkövetkezendő években fokozatosan, majd teljesen eltűnnek. Az elsősöknek szánt könyv többek között Pósa Lajos, Sík Sándor, Benedek Elek írásait tartalmazza, az eredeti közlemények a tartalomjegyzékben csillaggal jelöltek. A nyolcvannyolc felhasznált szöveg felét versek, népdalok vagy tréfás mondókák teszik ki, tematikailag változatosan összeválogatva. Az olvasmányok a templomba járás vagy locsolkodás szokásáról is írnak, külön témaként jelenik meg Budapestet bemutatása. Külföldi szerzőtől egyáltalán nem olvasható szöveg. Móra Ferenc egyetlen írása jelent meg feldolgozásban *Kis ember a nagy hóban* címmel (Bors, 1947, Lukáts, 2009).

A városi iskolák számára külön tankönyvet adtak ki szintén 1947-ben *Első könyvünk a városi iskolák számára* címmel Oldal Anna szerkesztésében. A kötetet Wagner Edit egyszerű, színes rajzokkal illusztrálta, az eredeti közlések minden esetben jelöltek voltak. A tankönyv 238 számozott oldalon jelent meg, átláthatóan tagolt négy különálló fejezetet tartalmazott (Alapírás kisbetű, Alapírás nagybetű, Olvasmányok, Számolás és mérés). A könyv változatos témában gyűjtötte össze olvasmányait, rövid történeteket összefűzve közölt. Zelk Zoltán, Pósa Lajos, s – legnagyobb számban – Petőfi Sándor írásai olvashatóak. Sík Sándor neve is gyakran megtalálható a szerzők közt, érthető módon, hiszen ebben az időszakban a tankönyvbizottság elnökeként tevékenykedett. A tankönyv nem tartalmaz Móra-írást, ellentétben az ugyanazon évben kiadott falusi iskoláknak kiadott tankönyvvel. A kötetben megjelentek az *Előre*-feliratok az illusztrációkon és szövegekben egyaránt, ez jelentős különbség a falusi iskoláknak szánt változatához képest (Oldal, 1947).

1947-ben kiadott *Második könyvünk a városi iskolák számára* írt tankönyvet Bertalan Ferenc írta, Mallász Gitta illusztrálta. A tankönyv változatos témákban gazdagon, részletesen tárgyalja a legfontosabb vallási ünnepköröket, és kifejezetten sok írást közöl az állatokról.

Megjelennek az orosz szerzők: Puskin (1799–1837) és Isakovszkij (1900–1973) szovjet-orosz költő. Megtalálhatóak már az illegális munkásmozgalmat, felszabadulást és a szocializmust éltető írások. A kötet az egyik legtöbb Móra-szöveget tartalmazó tankönyvként tartható számon, a következő írásait találjuk meg benne,⁷ *Nagyanyó* (Betűország második virágoskertje), *A jó gazda, Mindenféle házakról, A Mitvisz meg a fiai* (Betűország második virágoskertje), *Hősök sírja* (Betűország második virágoskertje), *A cinege cipője* (Betűország második virágoskertje), *Hogy lett tarka a tengelice?*, *A leghatalmasabb* (Szondy-féle Olvasókönyv a református elemi népiskolák számára), *A veréb* (Betűország második virágoskertje), *A hintaló* (Vadember és családja), *Mese a hópelyhekről* (Az én újságom), *Karácsonyfák útja* (Betűország második virágoskertje), *Este* (Könnyes könyv), *Az ember első barátai* (Betűország második virágoskertje), *Amikor a földön, Szeretem én nagyon, A balkéz* ((Betűország második virágoskertje), *A virágok panasza* (Betűország második virágoskertje), *A család* (Betűország második virágoskertje), *Sétálni megy Panka, Madarak iskolája* (Betűország második virágoskertje). *Az aranyos pillangó* és *Nyáron*. A felsorolásból jól látható, hogy Móra Ferenc írásai közül a legkülönbözőbb témában és műfajban válogatott a tankönyv szerkesztője (Bertalan, 1947, Lukáts, 2009).

Ozori Gizella szerkesztésében jelent meg 1947-ben a *Harmadik könyvünk a városi iskolák számára*. A kötetet a Franklin Társulat adta ki a fekete-fehér kivitelben 267 számozott oldalon, a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter megbízásából. Az olvasmányok, nyelvi ismeretek, számolás és mérés tanítása itt is egy kiadványban jelent meg. A tankönyv sok találós kérdést és közmondást tartalmaz, kérdés-felelet formában él a munkáltatás eszközével. Kiemelten sokat foglalkozik a tájszólások megismertetésével és az idegen szavak használatával, a higiénia történetével. Javarészt klasszikus szerzőktől közöl szövegeket; Móra Ferenc két, gyakran idézett művével, az *Apám* és *A szánkó* című írásával van jelen (Ozori, 1947).

Ugyanazon sorozat részeként szintén 1947-ben jelent meg *Harmadik könyvünk a falusi iskolák számára* című olvasókönyv. A kötet együtt tartalmazza az olvasmányokat, foglalkozik a nyelvi ismeretekkel és oktatja a számolást és mérést. A Povázsay László és Szondy György szerkesztésében készült könyvet Vasi Kálmán Viktor illusztrálta egyszerű vonalvezetéssel, fekete-fehér gyermeki rajzokkal, a nyomtatás Magyar Központi Híradó Rt. nyomdájában készült 368 számozott oldalon. A tankönyv olvasmányait forrásmegjelöléssel sorolja fel a

⁷ A tankönyv tartalomjegyzékében az írások forrásközléssel jelöltek, zárójelben mi is feltüntetjük.

tartalomjegyzék, több átvett szöveg is megtalálható a Quint–Drozdy olvasókönyvből. A kötet közöl orosz, grúz, ukrán népmeséket, de megjelenik mese a dán Andersentől is, a magyar szerzők névsorában szerepel Tömörkény István, Jókai Mór, Gárdonyi Géza és Hermann Ottó is. A tankönyv Móra László *Szeptemberben* című versével kezdődik. Móra Ferencnek négy műve található meg, forrásmegjelöléssel együtt. A *Világ vándorai* című írása a Tassi–Ladányi által szerkesztett olvasókönyvből átvett szöveg, a *Mese a hópelyhekről* a Betűország-sorozatban jelent meg először, *Szellőcske, szelecske, szél* című írása a *Falun, városon* című kiadványból, illetve a *Holdvilág ruhái* a *Cimbora* című újságból (Povázsay–Szondy, 1947, Lukáts, 2009).

A sorozatnak megjelent a *Harmadik könyvünk Nagy-Budapesti kötete*, mely komplex módon olvasmányokkal, nyelvi ismeretekkel, számolással és méréssel foglalkozik. A tankönyv, ahogyan a cím is utal rá, teljes fejezetet szentel az ország fővárosának, melyben a város történetéről, fontos épületekről, köztterekről találhatók olvasmányok. Külön írásban foglalkozik *Hol tanulnak a budapesti gyerekek?* címmel arról, milyen típusú iskolában járhatnak a fővárosi diákok. A kötet 299 számozott oldalon jelent meg, Szabó Vladimir illusztrációival Fonóné Ozorai Gizella szerkesztésében, és fekete-fehér tipográfiával készült. A tankönyv a városi és a falusi iskolásoknak szánt „változatával” szemben egyetlen Móra-művet sem tartalmaz (Fonóné Ozorai, 1947).

A sorozat részeként 1947-ben megjelent a *Negyedik könyvünk – Olvasmányok, nyelvi ismeret, számolás és mérés* című olvasókönyv is. A Szikra Rt. által kiadott, a Vallás és Köznevelési Miniszter jóváhagyásával készült tankönyv Baranyai Erzsébet, Bothné Jeney Erzsébet, Domokos László és Glósz Margit munkája volt. A fekete-fehér tipográfiájú kötet képeit Bencze László, Kopasz Márta és Vinkler László festő- és grafikusművészek rajzolták. Az olvasókönyv igen tekintélyes oldalszámmal, 444 számozott lapon jelent meg. Sajátos szerkezet szerint tematizált tankönyvről van szó: *Az ember és a föld, Ember a társadalmi környezetben, A falusi ember gondja, baja, öröme, a Kisváros és a Nagyváros* fejezetek szerint strukturált. A változatos témákat feldolgozó kötet elsősorban a klasszikus szerzőket idézi, úgy mint Juhász Gyula, József Attila, Illyés Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Oscar Wilde (a korszak szokása szerint „magyarosított” Wilde Oszkár néven). Móra Ferenc is a szerzők közt van, egyetlen munkája csupán feldolgozásban – *A monoszólói harangok* Móra Ferenc után jelöléssel –, további öt műve teljes terjedelmében olvasható. Az említett művek: *Istenáldott búza, A tápéi csősz, A didergő király, Ki ér többet?* és *Este* című alkotásai (Baranyai–Bothné Jeney–Domokos László–Glósz, 1947a).

A *Negyedik könyvünk Nagy-Budapesti kötete* ugyanazon évben ugyanazon szerzők munkája révén került kiadásra. Az illusztrációkat szintén a fent felsorolt művészek alkották, a könyv ugyancsak a Szikra Rt. betűivel készült. A fekete-fehér kiadvány 484 számozott oldalon jelent meg, gyakorlatilag az előzőekben bemutatott *Negyedik könyvünk* Budapest-fejezettel kiegészített kiadása, ennek megfelelően ugyanazokat a Móra-műveket tartalmazza. A szegedi árvíz történetéről és Szent Istvánról is olvasmányokat tartalmazó tankönyv a kötet végén valamennyi felhasznált olvasmány forrását felsorolja (Baranyai–Bothné–Jeney–Domokos László–Glósz, 1947b).

Marci Betűországban címmel a kibontó módszerrel tanító iskolák I. osztálya számára adtak ki tankönyvet szintén 1947-ben. A 264 oldalon megjelent olvasókönyv színes és fekete-fehér rajzokat is tartalmaz. Ujváry Lajos (1896–1959) pedagógiai író, középiskolai tanár munkája az Egyetemi Nyomdában készült a Vallás és Közoktatási Miniszter jóváhagyásával. A tankönyv a szerző *Az olvasás és írás tanítása kibontó módszerrel* című módszertani kézikönyve alapján jelent meg. Az olvasókönyv a tankönyvpályázaton díjat nyert, így el is kezdődött használatával a kísérleti oktatás. Kibontó módszerének lényege, hogy az olvasás és írás tanítása a mondat és a szó felől a hangok és a betűk felé haladva történik, Ujváry visszaemlékezése szerint tulajdonképpen ő maga is így tanult meg olvasni⁸. A szerző a tanítási módszerét demokratikus eljárásnak tartja, hiszen biztosítja a cselekvő „én” aktivitását (Adamikné, 2001:200–205). A tankönyvben nem található Móra-írás. A kötet tizennégy bekötött szókártyát tartalmaz, melyek a perforálásnál letéphetők és a tanítás során felhasználhatóak (Ujváry, 1947).

A sorozat 2. kötetében *Marci a másodikban* címmel már található Móra-mű, *Nyáron* címmel egyetlen írása olvasható a kötetben. Az Egyetemi Nyomda kiadásában 1948-ban megjelent kötet Ujváry Lajos munkája, Végh Gusztáv illusztrációi jellemzően piros és fekete színűek. A szerzők között több klasszikus író, költőt megtalálhatunk, mint pl. Ady Endre, Móricz Zsigmond, Sík Sándor, Petőfi Sándor. Az olvasókönyv tartalmaz írásokat a karácsonyi és pünkösti vallásos ünnepkörökről, illetve *Marci Budapesten* fejezetben bemutatja a fővárost

⁸ „Az ábécét nem az iskolában tanultam. Hogyan tanultam meg olvasni, írni, sokáig saját magam előtt is rejtély volt. Ma már tudom, hogy lényegében kibontó módszer volt az, ami a betűk titkaiba beavatott. Az első két szó, amelyet megtanultam, a *Budapesti Hírlap* volt. Hogyan és mi jött ezután, nem emlékszem. Egy bizonyos: szavak következtek. Nevek, cégtáblák, feliratok. Betűre nem tanított senki” (Golnhofer–Szabolcs, 2009).

is (Ujváry, 1948). A sorozatnak indult kezdeményezés két kötet és két év után eltűnt, az 1949–50-es tanévben már nem szerepelt a hivatalos tankönyvjegyzékben (Adamikné, 2001:205).

A korszak utolsó esztendejében kétségtelenül hosszú évtizedekre kiható legfontosabb változás történt: 1948 júniusában az egyházi fenntartású iskolákat államosítottak és ellenszolgáltatás nélkül elvették. Ez az 1945-ös adatok alapján 2885 elemi népiskolára, 86 polgári iskolára és 48 gimnáziumra vonatkozott (Mészáros, 2005:168).

2.5. A szocializmus időszakának tankönyvei

Még ugyanazon év, vagyis 1948 végére befejeződött az iskolarendszer szervezeti átalakítása, az oktatási-nevelési intézmények legfontosabb funkciója lett, hogy „a szocializmus megbízható építőit képezzék, materialista-ateista szellemben” (Mészáros, 1996:111). Az oktatásügyre vonatkozó legfontosabb döntéseket az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja és későbbiekben a Magyar Szocialista Munkáspárt hozta.

Az 1948-as kiadású, Oldal Anna által szerkesztett, még a „rég típusú” *Első könyvünk városi iskolák számára* című tankönyvében az olvasmányok, valamint a számolás és mérés együttesen jelenik meg az első osztálya számára. A Vallás és Közoktatásügyi Miniszter által kiadott könyv szövegei között egyetlen Móra-írás sem található (Oldal, 1948).

Ugyanazon évben *Második könyvünk* címmel a folyóírás, olvasmányok, nyelvi ismeretek, számolás és mérés ismeretek átadására szánt kötetben a falusi iskolák számára már tartalmaz Móra-szövegeket. *Hogyan tanultam meg írni?*, *A cinege cipője*, *Nagyapó*, *A bal kéz*, *Bölcs Palkó*, és *Nyáron* címmel olvashatók írásai (Oldal, 1948).

Az 1949–50-es tanévben kicserélték az ún. „első” általános iskolai tankönyveket, 1950 szeptemberében új tantervek léptek életbe a marxista nevelés irányelveinek megfelelően (Mészáros–Németh–Pukánszky, 2004:355).

1948-ban Bertalan Ferenc volt a szerkesztője és Mallász Gitta az illusztrátora a *Második könyvünk – Folyóírás, Olvasmányok, Nyelvi ismeretek, Számolás és mérés Nagy-Budapesti kötetnek*. Egyetlen év telt el egy előzőleg szerkesztett kötet óta, ám a tartalom, a szerzők és a tankönyv ideológiája merőben más lett. A könyvben megjelentek a szovjet népmesék, Leninről és Sztálinról közölt olvasmányokat, a Magyar Dolgozók Pártja ötéves tervével és az

úttörővasúttal foglalkozik. Móra Ferenc nem található meg a szerzők közt, ám megjelenik Solohov szovjet-országi regényíró és Iszakovszkij szovjet-országi költő. Olvasmány található a szkolnyiki karácsonyfáról, traktorokról és vers egy vörös katona sírhelyéről (Bertalan, 1948).

1949-ben az Országos Köznevelési Tanács működését bizonytalan időre „szüneteltették”, az iskolák államosítását követően a tankönyvkiadás is államivá vált, és Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat néven szerveződött újjá. Az 1949–50-es tanévben elkezdődött, majd az 1950–51-es tanévben folytatódott az első nagyszabású iskolareform, valamennyi iskolatípusban új tanterv lépett életbe. A Magyar Dolgozók Pártja által kiadott határozat értelmében a tankönyveknek a tananyagot a marxista-leninista ideológia alapján kell megfogalmazni. Az 1950–51-es tanévben közel hétmillió, közöttük 32 féle magyar nyelvű általános iskolai tankönyvet adtak ki. Valamennyi tankönyv rendkívül átpolitizált szellemben és ideológiailag felügyelt tartalommal jelent meg. 1951 után sorra kiadásra kerültek a szovjet módszertani könyvek és szakirodalmak magyar nyelvű változatai (Mészáros, 1989, Kéri–Varga, 2004). Ennek ellenére a korszak politikai szereplői kevesellték az eszmei-politikai tartalmakat az alsós tankönyvek olvasmányaiban (Kéri–Varga, 2006: 554–565).

Az Első könyvünk a falusi iskolák számára a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter rendeletére a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat gondozásában jelent meg 1949-ben. Az Ujváry Lajos és Varga Tamás által szerkesztett könyvben a képeket Szántó Piroska, Dankó Ödön, Vida Mária, a betűket Köpecziné Mikola Erzsébet rajzolta. A tankönyvben nem található Móra-írás, fellelhetők azonban többek között Weöres Sándor, József Attila, Petőfi Sándor és Móricz Zsigmond munkái. Már ebben az évben tetten érhető az új balratolódó közoktatásügyi változás a tankönyvekben is: a szerzők között megjelenik Lev Tolsztoj orosz író, valamint olvasható három orosz népmese is. Megjelentek a Szovjetunió oktatási iránymutatásai, a tankönyv a számolást tanító fejezeteiben a szovjet példákat vették át (Ujváry–Varga, 1949).

Szintén az első osztályosoknak, de városi iskoláknak szánt kötet *Első könyvünk a városi iskolák számára* címmel Oldal Anna és Varga Tamás munkája volt 1949-ben. A képeket Wagner Edit, Dankó Ödön, Vida Mária, a betűket Köpecziné Mikola Erzsébet rajzolta. A kötet összesen 95 számozott oldalt tartalmaz, Móra Ferenc-mű – a falusi iskoláknak szánt változathoz hasonlóan – nem található meg benne (Oldal–Varga, 1949).

1949-ben jelent meg *Második könyvünk a falusi népiskolák számára* Illés Lajos és Varga Tamás munkájaként. A 98 számozott oldalon megjelent kötet Végh Dezső, Mallász Gitta, Dankó Ödön és Vida Mária piros és fekete színű rajzait tartalmazza. A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter rendeletére, a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat által gondozott tankönyv nem tartalmaz Móra-írást, viszont megtalálhatóak benne többek között Zelk Zoltán, Móricz Zsigmond és Arany János művei. A szerzők között szerepel Makszim Gorkij orosz író, és olvashatunk írásokat Sztálinról és Leninről, utóbbi politikai vezetőről a *Szokolnyiki karácsonyfa* című történet található meg (Illés–Varga, 1949).

A *Második könyvünk a városi népiskolák számára* címmel megjelent tankönyv 1950-es kiadása szerzők feltüntetése nélkül jelent meg. A 336 oldalon megjelent tankönyv *Új országot építünk!* főcímmel kezdődik. A kötet piros-fekete illusztrációkat tartalmaz. Több olvasmányt is szovjet tankönyvből vettek át, a magyar szerzők közül pedig Ságvári Endre igen, de Móra Ferenc nem található meg. Leninről és Sztálinról szintén tartalmaz írásokat (*Második könyvünk a falusi népiskolák számára*, 1950).

Harmadik könyvünk a falusi iskolák számára 1949-es kiadása Fonóné Ozorai Gizella, Varga Tamás, Lovas György és Váli Dezsőné munkája volt. A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter rendeletére, a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat gondozásában megjelent 352 számozott oldalas tankönyvet Szabó Vladimir illusztrálta. Az olvasókönyv kis számban fekete-fehér rajzokat tartalmaz, csak a következő évtől jelennek meg többszínnyomásos kötetek. Móra Ferenc – több klasszikus íróval és költővel együtt – jelen van a szerzők közt, a *Világ vándora* és *A szánkó* című írásai olvashatóak. A kötetben megtalálható olvasmány Rákosi Mátyásról, aki az előző évtől kezdődően lett a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára. Olvasható az úttörő induló, a szerzők között pedig jelen van Vlagyimir Majakovszkij (1893–1930) szovjet-orosz költő is (Fonóné Ozorai–Varga–Lovas–Váli, 1949a).

Harmadik könyvünk a városi általános iskolák számára című tankönyv szintén nagy terjedelemben, 374 oldalon jelent meg 1949-ben. A falusi iskoláknak szóló tankönyvhöz hasonlóan Fonóné Ozorai Gizella, Varga Tamás, Lovas György és Váli Dezsőné munkája, a fekete-fehér színnel nyomtatott rajzokat Szabó Vladimir rajzolta. A kötetet szintén a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter rendeletére adta ki a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat. A tankönyvben szintén megjelenik Rákosi Mátyás alakja. Móra Ferenc *A szánkó* és a *Mindennapi*

kenyerünk című írásával van jelen, utóbbi fejezetcímként is része a kötetnek (Fonóné Ozorai–Varga–Lovas–Váli, 1949b).

1950-ben az új szocialista társadalmat szolgáló tantervet Darvasi József (1912–1973) író, közoktatásügyi miniszter írta alá. A tanterv deklarált célja volt az analfabetizmus teljes felszámolása és az anyanyelvi műveltség megalapozása, fejlesztése, ennek megfelelően magas óraszámában kapott teret a magyar nyelv- és irodalom, azon belül az olvasás és írás tanítása. Az olvasástanítási módszerekből kiiktatták az Újvári-féle globális kíséretet és valamennyi játékoságon alapuló módszert. Legjobb módszerként a hangoztató-elemző-összetevő olvasás- és írástanítást fogadták el, mivel Usinszkij (1824–1870) orosz pedagógus ezt tartotta a legjobbnak (Adamikné, 2001:200–205).

Az 1950–1978 közötti időszakban összesen négy típusú, négy különböző szerkesztésben jelent meg ábécéskönyv.

Az *Első, Második, Harmadik, Negyedik könyvünk*-sorozat az 1950-es nagy változás első köteteiként egységes tipográfiával, többszínnyomással, erős politikai felügyelettel jelentek meg.

1950-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter rendeletére, a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat által kiadott *Első könyvünk falusi iskolák számára* című tankönyv – az előző elsősöknek szánt köteteihez hasonlóan – nem tartalmaz Móra-szöveget.

Oldal–Makoldi–Varga szerkesztésében jelent meg 1951-ben *Első könyvünk az általános iskolák számára*. A tankönyv 268 számozott oldalon jelent meg, a 181. oldaltól tartalmazza a számtanpéldák gyűjteményét. A szerkesztők sok klasszikus szöveget megtartottak a korábban megjelent tankönyvekből, de – Adamikné (2001:214) megfogalmazása szerint – „*bőséges teret adtak az új társadalmi és történelemi helyzettel kapcsolatos olvasmányoknak*”, utalva arra, hogy indokolatlanul sok a politikai élet szereplőit bemutató szöveg. Lenin, Sztálin és Rákosi Mátyás mind fontos szereplői a kötetnek. Az olvasókönyv egyetlen Móra-szöveget sem tartalmaz. Bár a tankönyv 1956-ig volt használatban, ám 1954-ben kiadták Gerlóczi Lajosné kísérleti ábécéjét, Makoldi Mihályné olvasókönyvét pedig 1955-ben. A két tankönyv egyesítése jelent meg 1956–1963 között.

Szintén 1951-ben jelent meg a *Negyedik könyvünk az általános iskolák számára*, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Nevelésügyi Főosztálya irányításával. A kötet szerzői Dr.

Vincze Sándor, Aszódi Lászlóné és Faragó Lászlóné voltak. A fekete-fehér tipográfiával készült tankönyvben több klasszikus szerző mellett Móra Ferenc is megtalálható: a *Mindennapi kenyérünk* és a *Szeptemberi emlék* című írásai olvashatóak a kötetben. A negyedikeseeknek szánt kötet első mondata egy Rákosi Mátyás-gondolattal kezdődik, és a politikai demagógia eszközeivel élve több olvasmány is megtalálható, mint pl. *Mit hozott a Tanácsköztársaság a gyerekeknek?* című írás (Vincze–Aszódi–Faragó, 1951).

A Közoktatásügyi Miniszter rendeletére, a Tankönyvkiadó Vállalat által 1952-ben kiadott *Második könyvünk általános iskolák számára* nem tartalmaz Móra-művet. Ugyanezen évben kiadott *Harmadik könyvünk*, a Tankönyvkiadó által kiadott 3. osztály számára írt kötetben a *Kevély Kereki* című írás olvasható (Harmadik könyvünk, 1952).

A korszak alsó tagozatos tankönyveire jellemző volt a politikai vezetők kultuszának erősítése. Nem csupán a magyar, hanem a szovjet politikai élet főszereplői is belekerültek az olvasmányokba, így vált Sztálin, Lenin és Rákosi Mátyás rendszeresen a kisiskolások tananyagává. Szintén a politikai élet szereplőivel kapcsolatban jelentek meg műfajilag az úgynevezett „nagy találkozások” történeteinek leírásai, ahol a hétköznapi ember került kapcsolatba politikai vezetőkkel.

Az 1954-ben kiadott kísérleti könyvek alapján írt *abc Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára* című kötet 1956-os kiadása Gerlóczi Lajosné és Makoldi Mihályné Kossuth-díjas szerzők munkája volt. A tankönyv a korszaknak megfelelően a Rákosi-címert ábrázolja már a beköszönő, iskolát bemutató illusztrációban. A tankönyv összesen 183 számozott oldalból áll, színes képekkel ellátott, a rajzok készítői között szerepel Reich Károly (1922–1988) grafikusművész is. Az illusztrációk változatos témában jelennek meg: feltűnnek népmesei hősök is, mint *A kis gömböc* szereplői, Grimm *Hófehérkéje*, család, ünnepek, iskolai jelenetek. Elgondolkodtató, hogy első osztályos gyermekek számára több militarista jellegű szöveg is megfogalmazódott. Az *R* betű gyakorlásánál: *kárt tett a róka./terka látta./a kert alatt lelőtték.* (40.old.), *P* betűnél *Pista puskrét kap* (59. oldal), a szovjet felszabadítás örömhíre a katonák bevonulását mutatja be a 130. oldalon, a *Kinek-kinek...* című Ma Fan To kínai költő⁹ verse pedig a sarló, kalapács és puska tárgyakat írja le a 152. oldalon. Az ünnepek-témakörben a karácsonyfát örökzöld faként állják körbe a diákok. A 128. oldalon találkozhatunk a

⁹ Ma Fan To további verse a tankönyvsorozat 2004-ben megjelent kiadásában is jelen van (Bárdos, 2017:7).

pajtáscsalád hat pontjával és az úttörő indulóval, mint a korszak fiatalok tömörítő mozgalmainak legfontosabb „dokumentumaival.”

A könyv olvasmányainak szerzői között több klasszikus is megtalálható Móra Ferenc neve mellett: Arany János, Móricz Zsigmond, Ady Endre, Gárdonyi Géza, Benedek Elek, Kölcsey Ferenc, Károlyi Amy. A tanulók olvashattak népmeséket és szovjet szerzők (Majakovszkij orosz költő-drámaíró, Szokolov katonai parancsnok, Usinszkij orosz pedagógus) fordításait is. A tankönyv munkáltató módszerként kérdéseket tesz fel, mint pl: *Tudsz minden kérdésre felelni?* – ahol általános személyi adatokra kérdeznak rá. Móra-szövegek a következő címekkel olvashatóak: *A fecskék*, *Fecske-hívogató*, *Laci segítőtársai* és *Az én titkaim* (Gerlóczi–Makoldi, 1954a).

Az Olvasókönyv az általános iskolák 3. osztálya számára a Tankönyvkiadó gondozásában három Móra-szöveggel jelent meg, a *Kevély Kereki*, *A szánkó* és a *Világ vándora* című olvasmányok találhatóak meg a tankönyvben (Gerlóczi–Makoldi, 1954b).

A Tankönyvkiadó által kiadott *Olvasókönyv az általános iskolák 4. osztálya számára* összegyűjtött olvasmányai között összesen négy Móra-írást találhatunk: *Szeptemberi emlék*, *Mindennapi kenyerünk*, *A furulya* és a *Szelek* címmel (Gerlóczi–Makoldi, 1954c).

1954-ben jelent meg Gerlóczi Lajosné kísérleti tankönyve, *ABC Betűvetés az általános iskolák 1. osztálya számára* címmel. A képeket Szűcs Pál és Szűcs Erzsébet rajzolták, a kötet 115 oldalon jelent meg, de csupán az 1. osztály első felévére szolt, s csak a kisbetűk tanítását tartalmazza. A tankönyvhöz segédkönyv is készült a *Betűvetés. Kísérleti tankönyv tanítása a kísérleti iskolák 1. osztályában* címmel, A4-es formátumban 68 oldalon. A nagybetűket Makoldi Mihályné *Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára* című tankönyvben tanulhatják 143 oldalon, Róna Emmi, Szűcs Erzsébet és Szász Ferenc illusztrációival. A tematika az évszakok köré szerveződött, így helyt kap benne Móra Ferenc *Fecske-hívogató* című verse a tavaszi válogatásban. Adamikné (2001:215–216) az olvasmányok gyűjteményét igényesnek tartja és túlzásoktól mentesnek az Oldal–Makoldi–Varga-féle tankönyvvel való összehasonlításban.

1956-ban a művelődésügyi miniszter rendeletére megjelent a Tankönyvkiadó gondozásában a *Tanterv és utasítás az általános iskola I–IV. osztálya számára* harmadik kiadása, mely alapvetően az 1957. évi, második kiadás változatlan utánnomása volt. Az

előszót Erdey-Grúz Tibor (1902–1976) oktatásügyi miniszter fogalmazta meg a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége határozatának megfelelően. A tanterv, mely az általános iskola célját a szocializmust építő, mindenoldalúan fejlett, öntudatos dolgozóvá és védelmezővé nevelését és a kommunista ember erkölcsi tulajdonságait határozza meg, osztályonkénti bontásban az olvasástanítás keretén belül a következő Móra-műveket sorolta fel a megtanulandó költemények között: 1. osztályban *A fecske-hívogató*, 2. osztályban Móra nincs a memoriterek között, 3. és 4. osztályban szintén nem található kötelezően megtanulásra szánt Móra-mű. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a korszak tankönyveiben csupán egyetlen Móra-olvasmány található, hiszen a 4. osztály előírásai között például az elbeszélő gyakorlatok leírásánál *A kalap* című írás jelenik meg szemléltetésként, de figyelemreméltó tény, hogy mindössze egyetlen Móra-költemény az, amelyet kötelező jelleggel el kellett sajátítani. A *Kincskereső kisködmön* nincs a dokumentumban megemlítve (Tanterv és utasítás az általános iskola I–IV. számára, 1956).

1956-ban jelent meg *ABC olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára*, Gerlóczi Lajosné és Makoldi Mihályné Kossuth-díjas szerzők munkája. Az 1954-es kísérleti tankönyv alapján készült kötet 183 oldal terjedelmű, az illusztrációkat Demjén Zsuzsa, Reich Károly, Róna Emmi, Murai Róbert és Tövisvári Olga készítette. A tankönyvben Móra Ferenc munkáiból három olvasható: *A fecskék*, *Laci segítőtársai* és az *Én titkaim* című írásai. Móra művei mellett többek között Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, Csokonai Vitéz Mihály és Benedek Elek prózai írásokkal, Petőfi Sándor pedig a legtöbb verssel van jelen, a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő művekkel. A magyar klasszikusokon kívül megtalálhatóak szovjet tankönyvekből átvett írások: Puskin és Majavoszkij írásai is olvashatóak. A kornak megfelelően a *Mi leszek, ha megnövök* című olvasmányban a pilóta és orvos foglalkozások mellett a szövőnő, bányász és traktoros foglalkozások jelennek meg ajánlottként. Karácsonyról nem esik szó, helyette az *Ünnep az iskolában* című olvasmány feltehetően a karácsonyt írja le, amelyből megtudható, hogy az iskolában felállították az örökzöld fát. A kötet utolsó írása pedig a pedagógusnapról, mint új ünnepről szól (Gerlóczi–Makoldi, 1956, Lukáts, 2010).

Szintén 1956-ban kiadták az *Olvasókönyv az általános iskolák 2. osztálya számára* című tankönyvet az 1954-es kísérleti tankönyv átdolgozott kiadásaként. Az Oktatásügyi Minisztérium rendeletére megjelent könyv 1954-es verzióját Bertalan Ferenc és Vágó Elemér szerkesztette, 1956-ban Bertalan Ferenc dolgozta át. A változatos rajzok Reich Károlynak, Máté Andrásnak, Bánó Endrének és Raszler Károlynak köszönhetően illusztrálták a tankönyvet

1954-ben, két évvel később pedig egymaga Reich Károly dolgozta át azokat. A tankönyv 232 oldalt tartalmaz, számos közmondás és találós kérdés olvasható benne, utóbbiak megfejtése a könyv végén található. Az olvasókönyv Vörösmarty *Szózatával* kezdődik, a magyar klasszikus szerzők művei mellett tartalmazza ismert orosz szerzők műveit is. Petőfi Sándor, Illyés Gyula, Tompa Mihály, Arany János, Tóth Árpád, Mikszáth Kálmán mellett Tolsztoj, Krilov (1769–1844) orosz költő, író, Usinszkij orosz pedagógus, Puskin és Majakovszkij munkái is olvashatóak, de megtalálható olvasmány lengyel és német demokratikus tankönyvből. Móra Ferentől összesen tizenegy írás olvasható: *A cinege cipője*, *A „csaló”* (részletként), *A cserebogár*, *A jó orvosság*, *A kis bice-bóca* (részletként), *Bölcs Palkó*, *Este*, *Hogyan tanultam meg írni* (részletként), *Levelek hullása*, *Madarak iskolája* és *Sétálni megy Panka* című munkái. A tankönyv kifejezetten sok egészségügyi vonatkozású olvasmányt tartalmaz, fogászati szűréssel, betegségekkel, üdüléssel kapcsolatos életviteli tanácsokat fogalmaz meg. Tűzvédelmi témakört is feldolgoz, szépirodalmi szerzők olvasmányai mellett a Belügyminisztérium Tűzrendészeti Parancsnokságának leírásait és ajánlásait is tartalmazza (Bertalan, 1956). A tankönyv a következő évben némi változtatással, de pontosan ugyanazokkal a Móra-tartalmakkal jelent meg (Bertalan, 1957).

Ugyanazon évben egy kötetben adták ki 271 oldalon az *Olvasókönyv az általános iskolák 3. osztálya számára* és *Édes anyanyelvünk (nyelvtankönyv)* címmel Dr. Fényi András és Pálmai Kálmán, valamint Topscher Gabriella munkáját. Jelen kutatás csupán az olvasókönyv elemzésére tér ki, melynek kézírata 1955 decemberében került a nyomdába, 1956 júniusában pedig már meg is jelent. A rajzok Csohány Kálmán (1925–1980) grafikusművész és Kass János alkotásai a – teljes terjedelmében fekete-fehér kiadású – tankönyvben. A szépirodalom magyar képviselői között Jókai Mór és Gárdonyi Géza mellett megjelenik Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című ifjúsági regényének is egy részlete. A tankönyv tematikai felosztásában jól tetten érhető az átpolitizáltság: az évszakok feldolgozása után *Népünk szabadságharca*, *Az új élet hajnala*, *A felszabadulás előtt* címmel jelennek meg fejezetek. Móra Ferenc művei közül megtalálhatóak a *Virgonc*, *A cinegefészek*, *Három Matyi*, *A egyszeri szarka*, *Fityók*, *Kévély Kereki*, *Gergő juhász kanala*, *A vérszerződés* és a *Mindennapi kenyerünk* (Fényi–Pálmai–Topscher, 1956).

Az *Olvasókönyv az általános iskolák 4. osztálya számára* című tankönyv 1956-os kiadása az Oktatásügyi Minisztérium rendeletére jelent meg a Tankönyvkiadó gondozásában. Faragó László és Dr. Vincze Sándor által szerkesztett tankönyv rajzait Biai Főglein István, Sarkantyú

Simon és Zádor István készítették. Az olvasókönyv fekete-fehér kivitelben 295 oldalon jelent meg. Móra Ferenc munkái közül a *Szeptemberi emlék* és *A szelek* című írásai teljes terjedelemben, *A kalap*, *A vándorló könyv*, a *Babonaság – bolondság* és az *Az alkohol* című írásai Móra Ferenc nyomán megjelöléssel olvashatóak. A tankönyv a *Testünk tisztántartása* című fejezetben foglalkozik a higiéniával, azzal kapcsolatban kérdéseket és válaszokat fogalmaz meg, – a 4. osztályosoknak nem feltétlen szükséges információként – külön olvasmányt szentel az alumínium előnyeinek, valamint megtalálható egy szöveg *November 7-e* címmel, Lenin arcképével illusztrálva (Fragó–Vincze, 1956).

A következő években a fent felsorolt tankönyveket adták ki újra és újra csekély változtatásokkal és rövidítésekkel.

1960-ban már az ötödik kiadását érte meg az *abc Olvasókönyv tankönyvsorozat 1. osztályosoknak* írt kötete. A Művelődésügyi Miniszter rendeletére a Tankönyvkiadó által gondozott könyv Móra Ferencről *A fecskék* és a *Fecske-hívogató* című műveket tartalmazta (abc Olvasókönyv tankönyvsorozat 1. osztályosoknak, 1960).

1961-ben az új oktatási-nevelési törvénynek megfelelően a magyar közoktatásban tartalmi és szerkezeti reformok léptek életbe. Ennek megfelelően 1962–1968 között teljes tankönyvcserére került sor valamennyi iskolatípusban. A tankönyvek mellé tanítói-tanári kézikönyvek is készültek. Ebben az időszakban kiadott tankönyvek lényegesen jobb minőségben, szebb kivitelezésben kerültek nyomtatásra. Fontosabb szempont azonban, hogy tartalmilag is igényesebbekké váltak, eltűnőben voltak a szemiatizmus és dogmatizmus nyomai, érezhetőek voltak a tankönyvelméleti kutatások eredményei (Mészáros, 1989).

1962-ben megjelent a *Tanterv és utasítás az általános iskolák számára* Miklósvári Sándor szerkesztésében. A dokumentum Ilku Pál (1912–1973) művelődésügyi miniszter utasításának megfelelően az 1961. évi törvény alapján előírt új tantervek és óratervek bevezetésével áll összhangban. A közoktatást szabályozó írás az általános iskola I–VIII. osztályát lefedi, tantervet és óraterveket egyaránt tartalmaz. A tanítás anyaga felsorolásnál Móra *Fecske-hívogató* című költeménye jelenik meg az 1. osztály számára, a 2. és 3. osztályban nincs idézett Móra-mű, a 4. osztályban kötelező jelleggel megjelölt olvasmány a *Kincskereső kisködmön*. A dokumentum arra is utasítást ad, hogy a tanító már a tanév első hónapjaiban mutassa be a könyvet, olvasson fel belőle részleteket, majd szervezze meg a teljes könyv egyéni elolvasását és közös feldolgozását (Tanterv és utasítás az általános iskolák számára, 1962).

1963-ban jelent meg *ABC olvasókönyv az általános iskolák első osztálya számára* címmel Bertalan Ferenc, Csoma Vilmos, Kovács Dezsőné, Makoldi Mihályné és Perjés Antalné közös munkája. A tankönyv 175 számozott oldalon jelent meg, a színes képeket Rogánné Szabó Ágnes és Rogán Miklós készítette. Az olvasókönyv bírálóit is feltüntették az impresszumban, a felsőoktatási intézmények képviselőit az esztergomi és a szegedi tanítóképző, valamint budapesti általános iskolai és gimnáziumi munkaközösségek vettek részt a munkában. A „szakma” megkérdése és bírálata, különösen a felsőoktatás bevonása mindenképp újítást és kontrollt jelentett. A tankönyvhöz segédkönyv is megjelent, az olvasókönyv az 1962-es tantervnek megfelelően nagyobb időkeretet hagyott az előkészítésre, az olvasás- és írás elsajátításában pedig elmélyültebb tudást ígért. Az olvasmányok a négy évszak köré csoportosíthatóak. Móra Ferencről a leggyakrabban idézett *Fecskehívogató*, *Megjöttek a fecskéink!* és *Az én titkaim* című írásai olvashatóak, vagyis több, mint amit a tanterv előírt. Az első osztályos tankönyv változatlanul közöl Majakovszkij- és Usinszkij-műveket, Donászy Magdától pedig *Vers a gyárról* című költeménye olvasható. Hasznos tudást ad viszont az a megközelítés, hogy a falu és a város élete miként kapcsolódik egymáshoz (Bertalan–Csoma–Kovács–Makoldi–Perjés, 1963a).

Az Olvasókönyv az általános iskolák 2. osztálya számára című kötetet szintén Bertalan Ferenc, Csoma Vilmos, Kovács Dezsőné, Makoldi Mihályné és Perjés Antalné szerkesztette 1963-ban, az olvasókönyv bírálóit itt is feltüntették az impresszumban. A színes rajzok Reich Károlyné alkotásai, grafikailag a tankönyvet időnként kéziratos szövegek teszik változatosabbá. Móra Ferenc írásai közül *A jó orvosság*, *A kis bice-bóca*, *Hogyan tanultam meg írni?* *Kislányom*, *Sétálni megy Panka*, *Nagyapó* és a *Madarak iskolája* olvasható. A tankönyv közöl verset a szocializmusról, írást Ivánról, a szovjet katonáról és szöveget a mozdonyvezetőről (Bertalan–Csoma–Kovács–Makoldi–Perjés, 1963b).

Az Olvasókönyv az általános iskolák 3. osztálya számára még 1963-ban került nyomdába, és következő évben, 1964-ben adta ki a Tankönyvkiadó. Faragó László, Hóvölgyi István, Povázsai László és Seres József munkájának bírálói között szintén ott található az esztergomi és a szegedi tanítóképző intézet. A piros-fekete színnel nyomott rajzokat, valamint a mellékletben többszínnyomással készült teljes oldalas tematikus illusztrációkat Rogán Miklós és Szabó Ágnes készítette. Móra Ferencnek összesen négy írásával ismerkedhettek meg a harmadik osztályosok: *A egyszeri szarka*, *A cinegefészek*, *Három Matyi* és *Világ vándora*. A

tankönyv jellegzetessége, hogy külön fejezetet szentel az egészségmegőrzésnek, a legváltozatosabb módon dolgozza fel a témát. Ugyanakkor tartalmaz olvasmányt többek között a tankról és a proletárgyermekek játékaról (Faragó–Hóvölgyi–Povázsai–Seres, 1964).

1964-ben került nyomdába, majd 1965-ben adták ki a Tankönyvkiadó gondozásában az *Olvasókönyv az általános iskolák 4. osztálya számára* című tankönyvet 207 oldalas terjedelemben. A kötet szerzői Faragó László, Hóvölgyi István, Povázsai László és Seres József voltak, a fekete-fehér rajzokat Csergezán Pál (1924–1996) grafikus készítette. A tankönyv legelején Juhász Gyula-idézet olvasható, Móra Ferencnek három írása jelenik meg. A gyakran idézett *Szeptemberi emléket*, valamint *A szelek* és *A furulya* címmel olvashattak tőle írásokat a negyedikesek. Az olvasókönyv változatlanul sok politikai vonatkozású tartalmat közölt, többek közt Leninről, a Tanácsköztársaságról és a csillebérci úttörőtálcáról. Az egészségmegőrzés- és tudatosság itt is helyet kapott a *Testünk és ápolása* című fejezetben (Faragó–Hóvölgyi–Povázsai–Seres, 1965).

Az 1970-es a Tankönyvkiadó által gondozott Olvasókönyv a második osztály számára összesen nyolc Móra-szöveget használ fel az olvasmányok között: a *Cinege*, *A jó orvosság*, *A kis bice-bóca*, *Levelek hullása*, *Madarak iskolája*, *Nagyapó*, valamint *Sétálni megy Panka* és a *Kislányom* című szöveg részletként (*Olvasókönyv a második osztály számára*, 1970).

Ugyanazon évben az *abc Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára* című tankönyv 8. kiadásában, szintén a Tankönyvkiadó gondozásában megjelent kötetben mindössze három Móra-olvasmány olvasható: *Fecske-hivogató*¹⁰, *Megjöttek a fecskéink*, valamint *Az én titkaim* címmel (*abc Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára*, 1970).

1972-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága határozatot hozott az 1961-es iskolareform korrekciójáról. A határozat értelmében a Tankönyvkiadónak tankönyveket kellett átdolgoznia, illetve elő kellett készülnie az 1978-as iskolareformra és az azt követő tankönyvcserékre. 1975-ben a tananyagcsökkentés végrehajtására kötelezték a legnagyobb tankönyvkiadót, amely során a tankönyvek terjedelme alapvetően változatlan maradt. A változás elsősorban tartalmi és módszertani korszerűsítést jelentett. Ebben az időszakban jelentek meg a tankönyvcsaládok, vagyis egy-egy tankönyvhöz tartozó segédletek,

¹⁰ Az egyes tankönyvszerkesztők az elmúlt évtizedekben többféle változatban idézték a vers címét.

munkafüzetek, feladatgyűjtemények, szöveggyűjtemények formájában. Ez kétségtelenül innovatív kezdeményezésnek számított az 1970-es évek közepén. Szintén újszerű lépés volt, hogy 1975–1977 között a Tankönyvkiadó pályázatot hirdetett reformtankönyvek megírására. A kiírás szerint elvárás volt, hogy munkáltató jelleggel segédlet is kapcsolódjon az adott tankönyvhöz bármilyen, fent felsorolt formában.

1978-ban az új, a közoktatás minden intézménytípusában bevezetésre kerülő tanterv a tankönyvkiadást és forgalmazást is jelentősen megváltoztatta. Az új tankönyvek már nem minisztériumi felkérés, hanem pályázati kiírás alapján készültek. Valamennyi új kiadás munkáltató tankönyvként jelent meg. Megfogalmazott cél volt a tanulói túlterhelés csökkentése, egyik módszerként a törzs- és kiegészítő anyag szétválasztása. Az új tankönyvcsaládokban lehetőség nyílt alternatív módszerek és kísérleti programok bevezetésére. Az 1978-as tankönyvreform során az olvasástanítás tekintetében is jelentős változás történt. Az új tanterv bevezetésének évében a hangoztató-elemző olvasástanítás korszerűsített változata, két évvel később, 1980-ban pedig a globális olvasástanítási módszerrel tanító tankönyvcsalád jelent meg (Mészáros, 1989).

1978-ban adták ki Romankovics András, Romankovicsné Tóth Júlia és Meixner Ildikó közös szerkesztésében az *Olvasókönyv abc az általános iskola 1. osztálya számára* című olvasókönyvet. A tankönyv két részből állt, első része *Olvasókönyv*, második része pedig az *Olvasni tanulok* címet viselte. A könyvek a Tankönyvkiadó gondozásában a mogyoródi RO-KA Bt. Könyvkiadó és Terjesztővel együttműködésben jelentek meg az Oktatásügyi Minisztérium rendeletére, az Országos Pedagógiai Intézet közreműködésével. Az első, vagyis előkészítő kötet illusztrációit Urai Erika, a második kötetét pedig Sóti Klára készítette. A rajzok színesek, változatosak. A tankönyv megírásának jogát a tanító szerzőpáros pályázat útján nyerte el, Meixner Ildikó (1928–2000) ismert gyogyepedagógus, pszichológus választott szakértőként került a tankönyvkiadás folyamatába (Romankovics, 2000). Móra Ferentől *Az én titkaim* és a *Megjöttek a fecskék* című alkotások olvashatóak. A kortársak közül megjelenik Lázár Ervin (1936–2006) író, s bár eltűnőben a szovjet-orosz írók munkái, az orosz irodalom klasszikusa, Tolsztoj megtalálható *A három hangya* című meséjének részletével (Romankovics–Romankovicsné Tóth–Meixner, 1978).

A tankönyv másfél évtizeden át újabb és újabb kiadásokat ért meg. 1993-ban, a 17. kiadás változatában már csupán egy Móra-mű, a *Megjöttek a fecskék*¹¹ című vers található meg. A kiadás több szempontból változott, az eredetihez képest rövidebb, kevesebb szöveget tartalmaz, sok változás van a grafikában, illusztrációkban, a tankönyvborítón egyaránt. Az illusztrátor Sóti Klára volt (Olvasókönyv abc az általános iskola 1. osztálya számára, 1993).

Az *Olvasókönyv 2. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 2. osztálya számára* című tankönyv 1979-es kiadása Varga Domokos író, dr. Csulák Mihály, az OPKM főmunkatársa, Fábiánné dr. Kocsis Lenke és dr. Fábián Zoltán munkája volt. A továbbiakban a tankönyv első, azaz 1979-es, valamint 1993-as kiadását párhuzamosan vizsgálom. Az 1979-es kötetet 1991-ben Varga Domokos (1922–2002) író dolgozta át. A rajzokat mindkét kötetben Sóti Klára készítette, grafikailag és a borítót tekintve hasonló kivitelben. Illusztrációként fényképeket is találunk, többek között Szent István király koronájáról. Az első kiadás 195 számozott oldalához képest az 1991-es némileg kevesebb, 183 oldalt tartalmaz. Tartalmilag elemezve az látható, hogy egyre kevesebb a szovjet-orsz irodalom, Tolsztoj műve azonban még olvasható. A kortársak között megtalálható Janikovszky Éva (1926–2003) költő egy írása is. Móra Ferenc művei közül az 1979-es kiadásban a következők olvashatóak: *A kis bice-bóca*, *Hulló pelyhek*, *Hogyan tanultam meg írni? Nagyapó, szappanbuborékok*, *A mi kisvárosunk*, *Fecskeiskola*, *Reggeli, ebéd, vacsora*. Az 1993-as változatban némileg módosult a Móra-tartalom, és szám szerint eggyel kevesebb található. *A kis bice-bóca* (ez esetben forrásmegjelöléssel), *Hulló pelyhek*, *Alvás és álom*, *Hogyan tanultam meg írni?* (ezt 1979-ben *Hogyan tanultam meg írni?* címmel közölték), *Fecskeiskola* és a *Jó orvosság* című művek olvashatóak. A tankönyv első és utolsó kiadásában is számos olvasmány megtalálható természeti jelenségekkel kapcsolatban, melyek játékos, munkáltató formában kerülnek feldolgozásra (Varga–Csulák–Fábiánné Kocsis–Fábián, 1979, 1993).

1980-ban megjelent az *Olvasókönyv 3. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 3. osztálya számára* a Tankönyvkiadó, 13 évvel később pedig a kötet 15. kiadása a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában. A két kötetet párhuzamosan elemzem, kiemelten a Móra-tartalmak szempontjából. Az olvasókönyvek terjedelme hasonló, az első 286, az utolsó 292 számozott oldalon jelent meg, az utolsó oldalakat tekintve szinte teljes utánnyomásról beszélhetünk. A rajzokat Kiss István készítette, a kötetek három (fekete-fehér-sárga)

¹¹ A vers *Megjöttek a fecskéink* címmel is szerepel az olvasókönyvekben.

színnyomással készültek. A kötetben olvashatóak többek között Pilinszky János és Lázár Ervin, az 1993-as kiadásban pedig Kassák Lajos művei is. Az olvasókönyv terjedelemre hosszú, olykor nehezen érthető szövegeket tartalmaznak, különösen a *Történelmi hősök, legendák* című fejezetben, ugyanakkor olvashatóak népmesék is. Móra Ferentől mindkét elemzett kiadás a *Három Matyi* című szöveget ismerteti a diákokkal (Olvasókönyv 3. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 3. osztálya számára, 1980, 1993).

T. Aszódi Éva, Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna és Janikovszky Éva közös munkájaként jelent meg 1979-ben az *Olvasókönyv 4. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 4. osztálya számára*, majd Janikovszky Éva közreműködése nélkül 1990-ben. A két kiadás összehasonlításában látszik, hogy tartalmilag hasonlóan felépített tankönyvekről van szó, terjedelmet tekintve is alig van különbség: 384 oldalon jelent meg 1979-ben, 374 oldalon 1990-ben. A rajzokat Szecskó Tamás készítette, a könyvborító változatlan formában látható, a kötetek három színnyomással készültek. Az 1979-es kiadás Rónaszegi Miklós író (1930–) *Hogyan lettem olvasó?* című előszavával kezdődik, a mottó mindkét esetben Szabó Lőrinc-idézet. Az 1979-es kiadásban olvasható Dugonics András nyomán szerkesztett monda, de Marx Károly *A tőke* című írásából is részlet, *Hogyan éltek a munkásgyerekek akkoriban* címmel. Janikovszky Éva mint szerzőtárs közreműködésének tudható be – írói kiválóságán túl –, hogy több írását is tartalmazza a kötet. Olvasható továbbá magyar és orosz népmese, történet a nagy francia forradalomról, de megtalálható *Gyerekek sírása a gyárban* című olvasmány is. Móra Ferenc munkáiból a *Mindennapi kenyerünk* olvasható az 1979-es kiadásban, az 1990-es kiadásban viszont a *Királyasszony macskái* című írás részletként, valamint a *Kevély Kereki*. Feltűnő, hogy műfajilag kicserélődtek a Móra-tartalmak; míg az 1979-es kiadásban az önéletrajzi ihletésű, a család szegénységéről nyíltan beszélő olvasmány található meg, addig az 1990-es kiadásban a mese műfaja képviselteti magát írásain keresztül (T. Aszódi–Hernádiné Hámorszky–Janikovszky, 1979, 1990).

1986-ban jelentek meg Zsolnai József (1935–2011) iskolateremtő pedagógus tankönyvsorozatának első kötetei a Tankönyvkiadó gondozásában. *Szó és betű*, valamint *Csillagjáró Fehér Ráró* címekkel az olvasástanítás alapjai két kötetbe szerkesztve kerültek az iskolákba az 1. osztályosok számára. A Zsolnai nevéhez köthető *Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés* program részeként megírt tankönyvek szerzői: Csík Endre, Farkas Julianna, Kiss Éva és Zsolnai Józsefné voltak, a képeket Somorjai Éva rajzolta az első kötetben, Elek Livia pedig a második kötetben. A puhafedeles, feltűnő narancssárga borítójú tankönyvek

teljes egészében fekete-fehér tipográfiával készültek 223 és 157 oldalon. Az első rész az olvasás és írás tanításának alapjait tartalmazza, rövid olvasmányokat, verseket, mondókákat a második kötet közöl. A könyv végén részletes követelményrendszer található az olvasás, önművelés, írás, helyesírást illetően az elégséges, közepes, jó, jeles szint eléréséhez. A szövegeket követően kérdések és a rajzoltatás módszere mélyíti el az olvasottak feldolgozását. A tankönyv Weöres Sándortól közöl legtöbb szöveget, mennyiséget tekintve Csanádi Imre és Csoóri Sándor követik őt. Móra Ferencnek egy írása jelenik meg, *A csókai csóka* című verse (Csík–Farkas–Kiss–Zsolnai, 1986a, Csík–Farkas–Kiss–Zsolnai, 1986b).

Egy évvel később, 1987-ben *Ismerd meg a világot* címmel adták ki a 2. osztálynak szánt olvasókönyv első kötetét 175 oldalon, valamint az *Irodalom az általános iskola 2. osztálya számára* címmel a második kötetet. A tankönyvek a Zsolnai-féle *Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés* program részeként jelentek meg. Az első kötet írói Csík Endre, Farkas Julianna, Horváth Éva, Máté Magdolna és Szabó Eszter voltak, a második kötet megírásában Kiss Éva és Zsolnai Józsefné vettek részt. Az első kötet rajzait Takács László készítette, a második kötetben nem találhatóak illusztrációk. Mindkét kötet puhafedeles kivitelben, kék színben jelent meg, a kötetek belseje fekete-fehérben készült. Az első kötet ismeretterjesztő szövegeket, könyvismertetőt, publicisztikai szövegeket tartalmaz, olykor fényképekkel illusztrálva. A második kötetben olvashatóak szépirodalmi szövegek, többek között Petőfi Sándor, Weöres Sándor, Zelk Zoltán, Lázár Ervin írásai, valamint Tolsztoj és a Grimm-fivérek meséi. Móra Ferencről egyetlen szöveg sem található (Csík–Farkas–Horváth–Máté–Szabó, 1987, Kiss–Zsolnai, 1987).

1988-ban a Zsolnai-féle tankönyvsorozat részeként az *Irodalom az általános iskola 3. osztálya számára* című kötet jelent meg 194 számozott oldalon. A kötet írói Szabó Eszter és Zsolnai Józsefné voltak, a fedélrajzot és az ábrákat Dorosz Károly készítette. A tankönyv piros színű, puhafedeles borítójú, és kevés fekete-fehér rajzot tartalmaz. A tankönyv műfajilag rendszerezi az olvasmányokat, a tartalomjegyzék a következőképpen sorolja fel a szövegeket: *Versek; Ragok regék; Balladák, Verses mesék, elbeszélő költemények; Mesék; Elbeszélések; Részletek mese- és ifjúsági regényekből; Szólások, közmondások, találós kérdések; Interjúk, kritikák, könyvismertetések.* A kötet végén rövid összefoglalók olvashatóak a kötetben szereplő írókról és költőkről. Móra Ferencről az elbeszélések között található meg *A szánkó* című írása egészben, *A másik csaló* írás pedig részletként, valamint a *Kincskereső kisködmön* című regényének *Szépen szóló muzsika* című fejezete a mese- és ifjúsági regények részletei között.

A szerzőkről szóló rövid leírások között Móra Ferenc szegénysége, szülei foglalkozása és nehézségei, valamint az író könyvszeretete áll, valamint felsorolja a legismertebb önéletrajzi írásainak (*Dióbél királyfi*, *Kincskereső kisködmön*, *Furfangos cintula*) címét. A könyvismertetők között szintén szerepel Mórával kapcsolatos mű: Megyer Szabolcs szerkesztésében megjelent *Mórától, Móráról* című antológiát javasolja a 3. osztályosoknak. Az említett kötet sem nyelvezetében, sem terjedelmében nem az alsós korosztály életkori sajátosságainak megfelelő olvasmány, bár a könyvajánló – meglehetősen elvont stílusban, 8–9 éves gyermekek szókincsétől teljesen idegen kifejezéseket használva – az általános iskolás korosztálynak javasolja (Szabó–Zsolnai, 1988).

1989-ben a Zsolnai-sorozat utolsó köteteként megjelent az *Irodalom az általános iskola 4. osztálya számára* című tankönyv. A *Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés* program részét képező kötetet Zsolnai Józsefné írta, a fedélábrát Somorjai Éva rajzolta. A 167 oldalon megjelent – a sorozat többi részétől eltérően, zöld színnel megkülönböztetett – puhafedelees könyv egyetlen rajzot sem tartalmaz. A tankönyv *Versek, Mesék, Mítoszok, Elbeszélések, Meseregények és ifjúsági regények, Interjúk, kritikák és Könyvismertetések* című nagy fejezetekben rendszerezi az olvasmányokat. A kötet egyetlen Móra-művet sem tartalmaz (Zsolnai, 1989).

A fenti olvasókönyvek elemzése során is szembesülhetünk azzal, hogy az 1978-as tankönyvreform után kiadott tankönyvek az 1990-es évek elejéig kisebb-nagyobb módosításokkal, de nagyvonalakban változatlan tartalommal kerültek a tankönyvpiacra. Az is tetten érhető, illetve a tankönyvelemzés szakirodalma is alátámasztja, hogy 1989-ig a Tankönyvkiadó Vállalat monopolhelyzetben volt a közismereti tankönyvek kiadása terén (Szórá, 2013).

2.6. A rendszerváltást követően megjelent tankönyvek

Az 1989–90-es fordulója az oktatásügyben sajátos helyzetet teremtett, hiszen úgy történtek változások, hogy közben bizonyos szempontból az állandóság is jellemző volt. Az 1978-as, 1979-es tantervek továbbra is hatályban maradtak, ugyanazok voltak a pedagógusok és a művelődésügyi minisztérium apparátusának vezető tisztségviselői is. Közben megszűnt a

tanügy Magyar Szocialista Munkáspárt általi irányítása, összeomlott a szovjet típusú elvrendszer az oktatás-nevelés során is (Mészáros–Németh–Pukánszky, 2004:377–378).

Az 1989-es rendszerváltás a tankönyvpiacra is jelentős változást hozott. A Tankönyvkiadó jelképezte a központosított rendszert, egyeduralkodóként volt jelen, a tankönyvek pedig ellenőrzött módon átpolitizáltak voltak (Müller, 2001). Alapjaiban változott meg ez a piaci szegmens, bár az állami tankönyvkiadás- és terjesztés monopóliuma a politikai fordulat előtt néhány hónappal megszűnt. A 28/1989. MM. sz. rendelet már jelentős lépés volt a szabad tankönyvpiac kialakulása érdekében. Nyilvánvalóvá vált minden érdekcsoport számára, hogy a tankönyvek engedélyezésének vagy azok visszavonásának politikai jelentősége van (Nagy, 1994). Engedélyezték, hogy bárki kiadjon tankönyvet, ha az megfelel a szaktárgyi tantervnek, életkori sajátosságoknak és az adott iskolatípus követelményeinek (Szórá, 2013:272–280). Sorra jelentek kisebb kiadók, a tankönyvkiadás jó lehetőségnek látszott hosszú távon biztos jövedelemre szert tenni. A kiadók szervezetekbe tömörültek (TANOSZ, Tankönyves Vállalkozók Testülete, Tankönyvi Vállalkozók Kamarája), elérték azt, hogy könyveiket tankönyvvé minősítsék, így azok 1992-re szabadárassá váltak.

Az Országos Képzési Tanács végezte a tankönyvek hitelesítését, fejlesztő műhelyeket bíztak meg tankönyvek kidolgozásával, évente közzétették az ajánlott tankönyvek listáját. 1993-ban létrejött a Tanterv-, Tankönyv- és Taneszköztanács, tagjai gyakorló pedagógusok voltak.

A közoktatási törvény a pedagógusoknak lehetővé tette a szabad tankönyvválasztást. 1996-tól ez annyiban módosult, hogy a helyi tanterv alapján a munkaközösség véleményét kikérve és annak beleegyezésével választhattak tankönyvtípust vagy tankönyvcsaládot.

Megváltoztak az árak, – az 1992-ig fenntartott térítési díjakat követően – szabadárassak lettek a tankönyvcsaládok. Ennek következtében a tankönyvválasztás nem csupán szakmai, hanem anyagi szempontok mentén szerveződött (Müller, 1992).

1991-ben a Tolnai Gyuláné által szerkesztett, a Tankönyvkiadó által gondozott *Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára* című kötet a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megrendelésére készült. A rajzok Kutas Gyula munkái, a tankönyvet bírálta Adamik Tamásné és Dr. Biszterszky Elemér. A nagy formátumú, szép, változatos színekkel illusztrált kötet külön fejezetet szentel a magyar népszokásoknak, köztük a vízkeresztnek is – utóbbi érthető módon engedélyezett, hiszen már a rendszerváltás utáni kultúrpolitikáról van szó; a tankönyv kiadásának évében a művelődési és közoktatási miniszter Andrásfalvy Bertalan (1931–) néprajzkutató, a Magyar Demokrata Fórum tagja. Említésre méltó, hogy sok Weöres

Sándor-vers található a kötetben. A tankönyv Móra-tartalmai a következők: *Sétálni megy Panka* című, lányához írt verse, *Megjöttek a fecskéink* és *Az én titkaim* című írása a tanulás fontosságáról. A tankönyv Tolnai Gyuláné nevével jegyzett heurisztikus programozású olvasás- és írástanítás módszert használja, mely a felfedezés örömeire alapozza az írás és olvasás elsajátítását (Tolnai, 1991).

Egy évvel később, szintén Tolnai Gyuláné szerkesztésében került a tankönyvpiacra *Olvasókönyv – általános iskola 2. osztály* című kötete a Tankönyvkiadó gondozásában a Művelődési és Köznevelési Minisztérium megrendelésére. A tankönyv bírálói Adamik Tamásné és Dr. Gacs Zoltán voltak, a rajzokat Mészáros Márta készítette. Az olvasástanítás heurisztikus programozású módszerét használta, a tankönyvben norvég és szovjet-orosz népmese, valamint Fésűs Éva meséi egyaránt megtalálhatóak. Móra Ferenc művei közül a következő írások olvashatóak a tankönyvben: *Kertem alján*, *Tükrös Kata*, *A kis bice-bóca*, *Hogyan tanultam meg olvasni?* (forrásmegjelöléssel, a *Kincskereső kisködmön* című regényből), *Mártonka levele*, *A fecskék*, *A jó orvosság*, valamint *Ének a rétespásztorról*. A tankönyv többször is idéz részleteket Jane Elliot–Colin King: *Usborne Enciklopédia gyermekeknek* című kiadványból, mely rendkívül korszerű információforrásnak számított a tankönyv kiadásának évében (Tolnai, 1992a).

Szintén 1992-ben jelent meg Tolnai Gyuláné tankönyvsorozatának következő része *Olvasókönyv – általános iskola 3. osztály* címmel a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában, 207 oldal terjedelemben. A kötetet Adamik Tamásné és dr. Gacs Zoltán bírálta. A kötet több, átlagosan kevésbé idézett nemzet népmeséjét tartalmazza, többek közt üzbég és román mesét is. Móra Ferenc művei közül a következőket sorakoztatja fel: *Az aranykrajcár*, *Kicsi Jóska*, *Dióbél királykisasszony* és *A didergő király* című írást. A tankönyv sok közmondást és szólásmondást, valamint több természettel kapcsolatos olvasmányt és fejezetet tartalmaz, átlátható tartalomjegyzékbe rendszerezve (Tolnai, 1992b).

1993-ban jelent meg Tolnai Gyuláné nevéhez kötődő alsó tagozatos olvasókönyv-sorozat utolsó része *Olvasókönyv – általános iskola 4. osztály* címmel 167 számozott oldalon. A tankönyvet a Nemzeti Tankönyvkiadó Vállalat adta ki, bírálói Adamik Tamásné és dr. Gacs Zoltán voltak. A szép kivitelezésű, színes, változatos rajzokat Tényi Katalin és Tőke Edit készítette. Móra Ferenc művei közül a *Szóló szőlő*, *Szeptemberi emlék*, *Mindennapi kenyérünk*, *A kóchuszár*, *A szánkó*, *A csókai csóka*, *A másik macska* és az *Este* című írásokat választotta a

tankönyv szerzője. A tankönyvben az *Egészségünkért! Életünkért!* című fejezet mottójaként egy meglehetősen elvont, a 4. osztály számára nehezen értelmezhető Szent-Györgyi Albert-idézet található, ugyanakkor *Mulatságos tarkabarka* címmel vicceket is közöl, törekedve a műfaji sokszínűsége. Az egészség témakörét feldolgozó fejezetben a műtrágyával is foglalkozik, több olvasmányon keresztül. A tankönyv értéke, hogy a karácsonyt megelőző várakozás időszakáról *Adventi ablakok*, valamint *Adventi koszorú* címmel figyel a világnézeti sokszínűsége (Tolnai, 1993).

1992-ben és 1993-ban irodalomtörténeti szempontból különös jelentőséggel bíró tankönyvek jelentek meg, hiszen Lázár Ervin Kossuth-díjas író, meseíró és Varga Domokos József Attila- és Kossuth-díjas író közösen írtak tankönyvet. Az *Olvasókönyv. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 3. osztály* (1992-ben) és *Olvasókönyv. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 4. osztály* (1993-ban) címmel írt köteteket a Tankönyvkiadó, valamint a Nemzeti Tankönyvkiadó adta ki. Mindkét kötet illusztrációit és a fedélrajzokat Kurdi István készítette. A 3. osztálynak szánt olvasókönyv 208 számozott oldalt tartalmaz, a 4. osztályosoké 204 oldalt. Mindkét tankönyvre jellemző, hogy alapvetően gazdag és változatos szöveggyűjtemény, a szövegeket követően nincsenek értelmező, feldolgozó feladatok. Mindkét szerző közöl saját írásokat, míg Lázár Ervin írásai névvel jelöltek, addig Varga Domokos írásai és fordításai a név nélkül közölt írásokat jelenti. A 3. osztályos olvasókönyvben három mű olvasható Móra Ferentől: *Előző éjszaka*, egy történet Panka lányával kapcsolatban, a *Királyok kenyere* című mese és *Az én dinnyeföldem* című írás a gyermekkorá élményeiről. A negyedikesek olvasókönyvében egyetlen Móra-írás sem található (Lázár–Varga, 1992, Lázár–Varga, 1993).

Speciális tankönyvcsalád első része jelent meg 1993-ban Meixner Ildikó szerkesztésében, melynek különlegessége a diszlexia prevenciós olvasástanítási módszer. A tankönyvet a Nemzeti Tankönyvkiadó jelentette meg, valamennyi kötete keményfedeles, szép kivitelezésű, jól átláthatóan szerkesztett. Az első kötet *Játékház. Képes olvasókönyv I.* címmel jelent meg Torma Judit illusztrációival 239 számozott oldalon. A tankönyv nem tartalmaz tartalomjegyzéket, ezáltal kissé nehezebben követhető, pontosan milyen szövegekkel dolgozik. A szerzők között – a '90-es években nem jellemző módon – megtalálható Pósa Lajos és Móra László több versével is. Külföldi szerzők közül Szutyjev és Tolsztoj olvasható. Móra Ferenc egyetlen művét sem közli a tankönyv szerkesztője (Meixner, 1993).

A sorozat 2. osztálynak szánt kötete *Játékvár. Képes olvasókönyv 2.* címmel 10 évvel később jelent meg. A tankönyv szerzője Meixner Ildikó után Hargitai Katalin gyógypedagógus lett, aki az olvasástanítás analízáló-szintetizáló módszerét a Meixner-féle diszlexia-diszgráfia prevenciós vizsgálataira alapozta. A kötet illusztrátora ezúttal és további két kötetben át Faltisz Alexandra volt. A *Játékvár* 160 oldalon jelent meg, tartalomjegyzék segíti az átláthatóságot. A tankönyv – bár a 2. osztálynak szól – módszeréből adódóan foglalkozik még az olvasástanítás elmélyítésével, a hangok, betűk ismétlésével. A kötet szintén nem tartalmaz Móra-szöveget (Hargitai, 2003, Gödri, 2009).

A 3. osztályosoknak szóló olvasókönyv *Játékváros* címmel jelent meg 215 számozott oldalon, szintén keményfedeles, a sorozat többi darabjától eltérő színű, szerzője szintén Hargitai Katalin volt. A tankönyv Móra Ferentől mindössze egyetlen szöveget használ: a *Szép karácsony szép zöld fája* című elbeszélés részleteiben közölt. Az olvasmányt – mely saját gyermekkori emlékeket idéz a család szegénységéről és kiszolgáltatottságról – a tankönyvben megszokott módon kérdések szakítják meg, a szövegértés ellenőrzésére (Hargitai, 2005a).

Címében, kivitelezésében az előző kötetekhez illeszkedve lila színű borítóval jelent meg a tankönyvcsalád 4. osztálynak szánt képes olvasókönyve *Játékvilág* címmel. A szerző, Hargitai Katalin Móra Ferentől *A didergő király* és egyedülálló módon a *Tót Antal körtéi* című elbeszélést közölte, mely a szegény, ám bőkezű és gazdag, ám fukar testvérpár története révén beszél a segítségnyújtás fontosságáról. A tankönyv rendkívül változatos témában tartalmaz szövegeket, így külön olvasmányt szentel *Tavasziünnep, karácsony, hanuka, ramadán címmel* a kínai, a keresztény, a zsidó és az iszlám vallás legfontosabb ünnepeinek. Az írások megszokott módon kérdésekkel vannak széttagolva, melyek segítik a szövegértés folyamatos ellenőrzését. A tankönyv sok külföldi szerzőtől is közöl műveket, egyik leggyakrabban idézett író Isaac Bashevis Singer (1902–1971) zsidó-lengyel, Amerikában élő műfordító, gyermekkönyvíró, illetve megtalálhatóak skandináv szerzők (például Siw Widerberg, Ingrid Sjöstrand) népszerű gyermekversei is. A tankönyv zárásaként *Szakszavak* címmel egyoldalas szómagyarázat található a kevésbé ismert kifejezésekről (Hargitai, 2005b).

A tankönyvsorozat négy képes olvasókönyve tehát összesen három Móra-művet tartalmaz, egy önéletrajzi ihletésű elbeszélést a harmadik évfolyam tankönyve, egy mesét és egy elbeszélést pedig a negyedik osztályosoké. Mindegyik szöveg műfaja próza, s feldolgozásuk már az olvasmányok közötti kérdések segítségével történik.

1995-ben a Mozaik Oktatási Stúdió gondozásában Szegeden jelent meg Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna *Ábécéskönyv* című tankönyve az 1. osztály számára. A 136 oldalas keményfedeles, impozáns kivitelezésű, Németh György által illusztrált tankönyv nem tartalmaz Móra-művet. Az első osztályos tankönyv második része, Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna *Mesék az ABC-házból* címet viselő kötetének 116 számozott oldalán szintén nem olvasható Móra-írás. Minkét kötet gazdag illusztrációval, jól átlátható szerkesztésben, korosztálynak megfelelő képi anyaggal, változatos témákkal jelent meg (Hernádiné Hámorszky, 1995).

Egy évvel később, 1996-ban kiadták a tankönyvcsalád következő kötetét *Kerek egy esztendő* címmel. A tankönyv szerzője Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna volt, az illusztrációkat Németh György készítette. Az előző könyvekhez hasonlóan nagy méretű, de puhafedeles kötésű kiadvány 168 oldalon jelent meg. A kötet látványos, gyakran egész oldalas rajzokkal színesíti az olvasmányokat, a szerzők között magyar kortársak és klasszikusak egyaránt fellelhetők, valamint a világirodalom klasszikusai is (pl. Goethe) olvashatóak. Móra Ferenc munkái közül *A szánkó*, *Telkesgazda voltam* és *A sükei bormérnök* című írásai teljes terjedelmében, *Pétör, a csaló*, a szegénységet szívszorító módon bemutató elbeszélés részletként olvasható. Az olvasókönyv szöveggyűjteményként funkcionál, az olvasmányokat követően nincsenek kérdések, feladatok (azokat külön munkafüzet tartalmazza), csupán egy-egy közmondás vagy szólásmondás kíséri, mely gondolatilag az adott szöveget erősíti, illetve kiegészíti (Hernádiné Hámorszky, 1996).

Mese és valóság címmel a következő évben, 1997-ben jelent meg a tankönyvcsalád 3. osztályosoknak szóló része. Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna mellett T. Aszódi Éva és Tarbay Ede társszerzőként közreműködött. A keményfedeles, A5-ös méretű tankönyv 288 oldalán az illusztrációkat Deák Ferenc készítette, a tankönyv fényképeket is tartalmaz. A szerkesztők külön munkafüzet segítségével dolgozták fel az olvasmányok tartalmait, a szövegek egymás után olvashatóak, szólások és közmondások ékelődnek időnként közéjük. A tankönyv legvégén értelmező kisszótár található, ahol olykor rajzokkal kiegészített alapos szómagyarázatok gazdagítják a kötetet, szófaji megjelöléssel. A tankönyv több mint 200 szöveget használ, hét nagy fejezetre tagolva rendkívül változatos témában, kortárs és klasszikus, magyar és külföldi szerzők tollából egyaránt. Móra Ferenc művei közül a következők olvashatóak: *Gergő juhász kanala*, *Az dinnyeföldem* (részletként a *Dióbél királyfi* című könyvből), *Nagy ebéd volt nálunk*, *A kis bicebóca* (részletként a *Kincskereső kisködmön* című könyvből). A tankönyv külön

fejezetet szentel *Testvéreink, az állatok* címmel olyan verseknek, meséknek, olvasmányoknak, amelyekben az állatok vannak főszerepben. Az olvasókönyvben a pompeji katasztrófát bemutató elbeszélés is olvasható. A tankönyv hátránya, hogy rendkívüli terjedelmének és a keményfedeles borítónak köszönhetően 8-9 éves diákokat aránytalanul nagy súllyal terheli. Más könyvsorozathoz hasonlóan megoldást jelenthetett volna a tartalom két kötetben való megjelentetése (Hernádiné Hámorszky–T. Aszódi–Tarbay, 1997).

Egy évvel később, 1998-ban *Kitárulkozó világ* jelent címmel a 4. osztály számára Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna munkája a szegedi Mozaik Oktatási Stúdió gondozásában. A tankönyv 271 számozott oldalon keményfedeles kivitelben Deák Ferenc illusztrációit tartalmazva jelent meg. A kötet szövegei két munkafüzetben kerülnek feldolgozásra, az olvasmányok szoros egymásutánban rajzokkal vagy fényképekkel következnek, a végén értelmező kisszótár található, részletes, illusztrált magyarázatokkal, szófajok szerinti csoportosításban. A szerző már 1979-ben is részt vett tankönyvírásban (akkor T. Aszódi Éva és Janikovszky Éva társszerzőjeként), ahol szintén olvasható Rónaszegi Miklós író *Hogyan lettem olvasó?* című szövege. A tartalomjegyzék hét nagy fejezetet ölel fel, műfajilag is, szerzőket tekintve is rendkívül nagy változatosságban. Móra Ferenc írásai közül megtalálható részlet a *Kincskereső kisködmön* című regényéből *Kellemes és hasznos tudományok* címmel, olvasható *Virgonc*, a szamar története és *Kevély Kereki* teljes terjedelmében, valamint részletként a *Mindennapi kenyérünk* és a *Királyasszony macskái* című írásai (Hernádiné Hámorszky, 1998).

1998-ban a Nemzeti Tankönyvkiadó – akkor újnak számító – tankönyvsorozata került az iskolákba. A négy évfolyam első két kötete 1998-ban, a 3. osztálynak szóló kötet 1999-ben, a 4. osztályosoknak szóló tankönyv 2001-ben jelent meg. Az alábbiakban további évszámjelölés nélkül elemzem a sorozat egyes darabjait.

Ábécés olvasókönyv címmel adták ki az első osztálynak szánt kötetet Báder Ilona szerzőségében, Meixner Ildikó bírálatával. A tankönyv 199 oldalon Cakó Ferenc és Mészáros Márta rajzaival kemény borítású kivitelezésben jelent meg. A kötet szépen, ízlésesen illusztrált, az 1. osztály életkori sajátosságainak megfelelő, az egyes olvasmányokhoz illeszkedő ábrákkal. A betűtanulás után az olvasmányok gazdag kínálattal jelennek meg a tankönyvben, szerzőket tekintve sokszínűen: kortárs, klasszikus, magyar és külföldi írók, költők egyaránt olvashatóak. A leggyakrabban idézett író Mosonyi Aliz (1944–), de több szöveget közöltek Weöres Sándortól és Csanádi Imrétől is. Móra Ferentől *Az én titkaim*, a betűk ismeretének örömről és titkairól szóló írás olvasható. Az olvasmány feldolgozásához két kérdés és egy feladat társul:

Mihez hasonlítanak a betűk a történetében? Adj más címet! Miért nagy tudomány a betűk ismerete? Az előzőekhez hasonlóan több más olvasmányhoz is kapcsolódnak szövegértést segítő kérdések, s gyakran található címadással kapcsolatos feladat is (Báder, 1998).

A sorozat 2. osztálynak szánt kötete *Olvasókönyv* címmel jelent meg Boldizsár Ildikó mesekutató szerkesztésében. A keményfedeles tartós tankönyv illusztrációit a tankönyv 216 oldalán Cakó Ferenc készítette. A rajzok mind színvilágukban, mind stílusukban a 7-8 éves korosztálynak megfelelően illeszkednek az adott szövegekhez. A kötet jól strukturált, az olvasmányok hét nagy fejezetre tagoltak, illetve megtalálható egy bevezető fejezet két olvasmánnyal, és a záró fejezet egy Janikovszky Éva-könyvrészlettel. A *Nemzeti dal* és a *Himnusz* egymást követően a *Titkok és jeles napok* témakörben olvashatóak. A szerzők között leggyakrabban klasszikusok találhatók, sok kortárs író és költő jelen van szövegeivel. Az olvasmányok után *Beszélgessünk!* címmel kérdések segítik a feldolgozást. Móra Ferenc írásai szinte valamennyi tematikus fejezetben megtalálhatók a következő címekkel: *Fityók*, *Szellőcske*, *Szelecske*, *Szél*, *A világ vándora*, *A kíváncsi hópelyhek*, *A cinege cipője*, *Sétálni megy Panka...*, *Nagyapó*, *Szélvész kisasszony*, *Alvás és álom*, valamint *Dióbél királykisasszony*. A szövegek között olvasható a természet törvényszerűségeit leíró, családi vonatkozású vers és elbeszélés, valamint mese egyaránt (Boldizsár, 1998).

A harmadik osztálynak írt – a Nemzeti Tankönyvkiadó által kiadott – tankönyvet Boldizsár Ildikó állította össze *Irodalmi olvasókönyv* címmel. A rajzokat Cakó Ferenc készítette, a sorozat eddigi köteteihez hasonló stílusban. A tankönyv fényképeket is tartalmaz, a felvételeket Péterffy István készítette. Az olvasókönyv nyitó verse Kányádi Sándor: *Még süit a nap...* című alkotása, zárásként Ady Endre: *Kis karácsonyi ének* című költeménye olvasható. A kötet szintén nagy fejezetekre tagolva közöl szövegeket, figyelemre méltó a *Vadon élő állatok a népek meséiben* című fejezet, ahol legkülönbözőbb nemzetek népmeséből válogatott a szerkesztő, így olvasható – többek között – üzbég, indiai, koreai, indián, eszkimó, német és lengyel mese is. A szövegeket követően több helyen is megtalálhatóak keretes írásban az olvasottakhoz kapcsolódóan kiegészítő információk, nincsenek azonban szövegértést szolgáló feladatok és kérdések. Móra Ferenc művei változatos témában fordulnak elő. *A gavallér zsiráf*, *A csókai csóka* és *Az egyszeri szarka* az állatokkal foglalkozó fejezetben olvashatóak, a történelmi legendákat feldolgozó *A magyarok vándorútjai – történelmünk nagyjai* című fejezetben *Rege a csodaszarvasról*, *A hunok hazát keresnek*, *Az Isten kardja*, *Attila, a világ ura*, *A magyarok útra kelnek*, *Árpád, a honszerző* címmel olvashatóak írásai. A *Sokfélék vagyunk*,

mint a tavaszi virágok című fejezetben három Móra-szöveg olvasható: *Hogyan tanultam meg írni? Mártonka levele*, valamint *A másik macska* címekkel. Mindhárom szöveg gyakran idézett Móra-írások közé tartozik (Boldizsár, 1999).

Irodalmi olvasókönyv címmel került a tankönyvpiacra a sorozat 4. osztálynak szánt kötete szintén Boldizsár Ildikó szerkesztésében és Cakó Ferenc illusztrációival. A keményfeledeles tartós tankönyv 176 oldalon jelent meg a Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. gondozásában. Az első fejezet *Negyedikes lettem* címet viseli, míg az utolsó *Búcsú a negyedik osztálytól* címet, mely egy könyvajánló és egyben útravaló az 5. osztályba való átlépéshez. Az olvasókönyv szerkesztője – a sorozat előző köteteihez hasonlóan – tematikusan rendezte az olvasmányokat, külön fejezet található többek között állatokról, mulatságos történetekről, teremtestörténetekről és eredetmesékről, különböző ünnepkörökről és hagyományörzésről is. *Csak egy földünk van! Vigyázzunk rá!* című fejezetben természetismerettel, természetvédelemmel kapcsolatos tájékoztató írások vannak, a szerzők között Hermann Ottó (1835–1914) ornitológus, néprajztudós is szerepel. Az egyes olvasmányokat követően feldolgozást segítő kérdések találhatóak. A kötet több gyermekregényből is közöl részletet, úgy mint Exupery *A kis herceg*, Swift *Gulliver utazása Liliputban*, Twain *Tom Sawyer* című írásaiból. Móra Ferenc művei három különböző fejezetben jelentek meg, bár témáját illetően mindegyik gyermekkori emlékekhez és a szegénységhez kötődik: a *Szeptemberi emlék*, *A gyémántcserép* és a *Mindennapi kenyerünk* című írásai olvashatóak (Boldizsár, 2001).

1999-ben Terei Andrásné *Irodalom tankönyv 7–8 éveseknek*, az ELTE tankönyvírói munkacsoportja által összeállított kiadványában a következő Móra-szövegek olvashatóak teljes terjedelmükben: *A világ vándora*, *A cinege cipője*, *Nagyapó*, *Mosolygó alma*, *Mindenféle házakról*, míg a *Hogyan tanultam meg olvasni?* és a *Kis bice-bóca* szövegrészletként olvasható.

Nagy Józsefné és Szokolczai Katalin által szerkesztett *Irodalom tankönyv 9–10 éveseknek*, az ELTE tankönyvíró munkaközössége közreműködésével létrehozott kiadvány a *Kincskereső kisködmön* című Móra-írásból közöl részleteket (Terei, 1999).

2005–2008 között a SuliNova szövegértés, szövegalkotás kompetenciaterületre fókuszáló sorozata jelent meg, mely a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült. A sorozat kiadója a SuliNova Közoktatásfejlesztési- és Pedagógus-továbbképzési Kht. volt. Hasonló arculattal,

különböző méretben és különböző kötéssel több kötet is megjelent, többségében Szűcs Édua (1959–) grafikus rajzaival, az egyes kötetek felsorolásánál csupán az attól eltérő illusztrátorokat jelölöm. Az alkotószervezők névsora különböző, a továbbiakban ezt külön felsorolom. A kötetek letisztultak, szellősek, átláthatóak, a tartalomjegyzék azonban nem minden esetben kellően részletes, esetenként hiányzik. A sorozat darabjai közül csak azokról szólok részletesen, melyekben megtalálhatóak Móra-művek.

Papp Zita és Szendrői Szilvia közös szerkesztésében jelent meg *Bini utazásai* címmel szövegértés-szövegalkotás alcímmel 6–10 éveseknek szóló kötet. *Szótagolás* címmel Szabó Éva szerzőségében szintén 6–10 éveseknek szóló kiadvány a sorozat további darabja. *Hétföldes masinák* címmel korosztályi meghatározás nélkül jelent meg Fonyódi Gábor könyve, mely a közlekedési eszközök bemutatásának szán önálló olvasókönyvet. Tematikus rendezettségben *Állatok közelről és távolról* címmel a házi- és vadon élő állatokról szól Szabó Éva és Fonyódi Gábor kötete. *Ki van a dióhéjban* címmel szöveggyűjtemény jelent meg Andóné Nagy Katalin, Petik Ágota és Ruzsa Ágnes gyűjtésében, illusztrátorként a CZ BT. van feltüntetve. *Én, te...mi* címmel pedig szintén szöveggyűjtemények jelentek meg Fonyódi Gábor és Szabó Éva, valamint Eszterág Ildikó, Kerepeczki Attiláné, Palánkainé Sebők Zsuzsanna és Rózsa Vinczéné közös munkajaként.

Valamennyi kötet ingyenes, kísérleti-tesztelési céllal volt használható és kereskedelmi forgalomba nem volt hozható. A fent felsoroltak között egyik kötetben sem volt Móra Ferenc műve olvasható.

A sorozat részeként jelent meg *Ki van a dióhéjban?* címmel szöveggyűjtemény Andóné Nagy Katalin, Petik Ágota és Ruzsa Ágnes szerkesztésében, az illusztrátor Kállai Nagy Krisztina volt. A kötet keményfedeles, színes, jó ízléssel készült rajzokkal 231 számozott oldalt tartalmaz. A tartalomjegyzék átláthatóan mutatja a nyolc fejezetet, mely az olvasmányokat tartalmazza. A fejezetcímek kifejezetten figyelemfelkeltőek, rendhagyóak (pl. *Badarságok, Mennyi minden, Szerintem..., Hősök és pipogyák, Rend és rendetlenség*). A szövegek rendkívül változatosak, akár a szerzőket, akár a témákat tekintve. Népmeséket elemezve sokszínű képet kapunk: török, japán, francia, angolai és tunéziai népmese egyaránt megtalálható. A szerzők között hazai kortárs és klasszikus, külföldi kortárs és klasszikus egyaránt olvasható, illetve több fejezetben is olvashatóak bibliai történetek, átdolgozásban. Móra Ferencnek két írása szerepel a gyűjteményben: *A fűzfahegy ezermester* című története a pillangó metamorfózisáról és *A*

csókai csóka című, gyakran idézett verse. A gyűjtemény nem jelöl meg korosztályi meghatározást (Andóné Nagy–Petik–Ruzsa, 2005).

Szintén a SuliNova-sorozat részeként, de más arculattal jelent meg *Függöny mögött varázsláda* főcímmel két további kötet: a 3. évfolyamnak szánt *Mezőkön, réteken* és a 4. osztálynak szánt *Nyüzsgő város* címekkel. Mindkét szöveggyűjtemény szerkesztője Balázs Andrea, az illusztrátor Nagy Diána volt. Egyik kötet sem tartalmaz Móra-művet (Balázs, 2007a, Balázs 2007b).

2007-ben adták ki Arató László, Juhász Orsolya, Molnár Cecília és Tallós Andrea *Varázsbirodalmak I.* majd *Varázsbirodalmak II.*, című, 1. osztályosoknak, majd 2. osztályosoknak szánt tankönyveit, melyek a Sulinova kiadásában kísérleti teszteléssel íródtak, s egyetlen Móra Ferenc-művet sem tartalmaznak.

Az olvasókönyvek vizsgálata során említésre méltó tankönyvsorozat köthető Dr. Lovász Gabriella nevéhez, akinek kötetei 1987 óta megtalálhatóak a tankönyvpiacra. Sorozata több mint húsz kiadást ért meg, valamennyi kötet nagyalakú, puhakötésben készült. Jelen munkában a 2005–2010 között megjelent olvasókönyveket elemzem.

2008-ban Dr. Lovász Gabriella, Balogh Beatrix és Barkó Endre szerzőhármában adták ki *Betűvásár. Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára* című kötetet az Okter-Nodus Kiadó Kft. gondozásában Veszprémben 175 számozott oldalon. A könyvet az *Ablaknyitogató* című komplex tantárgy nem tartós használatra készült taneszköz tankönyveként sorolták be a szerzők. A fekete-fehér képeket Ligeti T. Miklós rajzolta. A kötet az előkészítés és betűismertetés után, már az írásgyakorlás során közöl rövid szövegeket, versrészleteket. Leggyakrabban idézett költő Weöres Sándor, összesen nyolc verse olvasható, jellemzően részletként. Móra Ferencről két részletet közöl a szerző: *A Télapó postája* és *A Télapó haragja* című írásokat. Mindkét részletre jellemző, hogy nyelvi és tartalmilag rendkívül sekélyesen, tulajdonképpen a mórak stílus minden jegyét nélkülöző módon idézi (Lovász–Balogh–Barkó, 2008).

Ugyanabban az évben, már 22. kiadásként jelent meg a *Gyermekvilág. Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára* című kötet Dr. Lovász Gabriella és Balogh Beatrix szerkesztésében. Illusztrátor Tomaska Irén volt, a fedéltervet Madár Eszter készítette. A könyv már színes, de olykor divatjamúlt képi ábrázolással egészíti ki a tartalmakat. A tankönyv 180

oldal terjedelemben jelent meg, tematikusan tagolt, ezt a tartalomjegyzék jól átláthatóan mutatja. Az olvasmányokat feladatok váltják, a kötet végén helyesírást gyakorló feladatok találhatóak. A könyv hátsó borítójához illesztve – a *Betűvásár*hoz hasonlóan – pótlapokon felmérő nyomtatványok találhatóak. Könyv, család, természet, tavaszi ünnepek a legfontosabb témakörök, amelyben változatosan jelennek meg hazai és idegen nyelvű szerzők versei, rövid írásai. Móra Ferencről *A bal kéz* címmel jelent meg szöveg rövid átiratban, H. Tóth (2008) etikai szempontból ezt elgondolkodtatónak tartja, hiszen felismerhetetlenné váltak a klasszikus szerzők írásai (Gyermekvilág. Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára, 2008).

A sorozat 2. osztálynak szánt kötetének első része *Ablaknyitogató I. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 2. osztály* címmel jelent meg 2010-ben a veszprémi Oetker–Nodus gondozásában 18., átdolgozott kiadásként 143 számozott oldalon. A tankönyv szerzői Dr. Lovász Gabriella és Dr. Adamik Tamásné voltak, a képeket Madár Eszter rajzolta. A könyv borítója egy őszi táj részletét ábrázolja fényképen, nem túl autentikus illusztrációként a 7–8 éves korosztály számára. A kötet a továbbiakban is több fotót tartalmaz, Péterffy István alkotásait felhasználva. Az olvasókönyv nagy fejezetekre tagolja a szövegeket, maga a tartalomjegyzék is ábrákkal segíti a jobb áttekinthetőséget. A tankönyv külön fejezetet szentel a *Szókincsgyarapító* címmel kevésbé ismert szavak, kifejezések magyarázatának és közmondásoknak, illetve szintén tartalmaz mellékletként olvasási és nyelvtani felmérőlapokat. Az olvasmányok után nyelvtani feladatok egészítik ki a szövegek feldolgozását. Móra Ferenc munkái közül a *Nyárbúcsúztató – Iskolanyitogató* című fejezetben részlet olvasható a *Fecskeiskola* című elbeszélésből, a tanulás fontosságáról, és teljes egészében olvasható a *Levelek hullása* című írása, mely az ős beköszöntét írja le. Az *Otthonunk – Családunk* című fejezetben a *Mindenféle házakról* címmel a csigaházról és a *Nagyapó* című elbeszélése az időskor tiszteletéről szól az olvasmány (Lovász–Adamik, 2010).

Ablaknyitogató II. Magyar nyelv és irodalom 2. osztály címmel jelent meg a második kötet, mely az előzőhöz hasonlóan Lovász Gabriella és Adamik Tamásné munkája volt, a képeket Tomaska Irén rajzolta. A könyv borítója és első oldala fényképeket közöl, a kötet 192 oldalt tartalmaz. Szerkezetileg részben hasonló az előző kötethez, az olvasmányok után nyelvtani szabályok és azok gyakorlatai következnek. Hosszú fejezetben *Mesélő magyar tájak* címmel Magyarország legfontosabb tájegységeit és az azzal kapcsolatos érdekességeket mutatják be az olvasmányok. A fejezet témájához kapcsolódóan Móra Ferenc *Könyvvé vált kakas* címmel önéletrajzi írása olvasható a szülői nagyvonalúságról a tudomány érdekében.

Szintén a fejezet részét alkotja *A csókai csóka* című, gyakran idézett vers. *Szókinggyarapító*, *Szemfüles oldalak*, *Jeles napok* és felmérőlapok az első kötethez hasonlóan szintén részét képezik a kötetnek (Lovász–Adamik, 2007).

Két tekintélyes kötetet tartalmaz a sorozat 3. osztályosoknak szánt része. *Idővándor. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 3. osztálya számára, I. kötet* címmel jelent meg Dr. Lovász Gabriella, Dr. Adamik Tamásné és Dr. Újhelyi Lajosné munkája a veszprémi OTKER-NODUS Kiadó gondozásában. Az olvasókönyv az *Ablaknyitogató* című komplex tantárgyhoz illeszkedve 201 számozott oldalt tartalmaz. A tankönyv már kevesebb illusztrációval jelent meg, mint az előző osztályoknak szánt kötetek; a rajzokat Nagy Krisztina készítette. A kötet két nagy fejezetből áll (a *Föld tegnap és ma*, *A növényvilágtegnap és ma*), és a sorozattól megszokott módon állandó részeket (*Szemfüles oldalak*, *Szókinggyarapító*, *Jeles napok*) tartalmaz. Móra Ferentől *A szelek*, *A cinege cipője*, *A szánkó*, *Mindennapi kenyérünk*, *Szeptemberi emlék* és *Péter apó* című írások találhatóak meg teljes terjedelemben vagy részletként. A szövegek utáni nyelvtani feladatok az olvasmányokhoz kapcsolódnak (Lovász–Adamik–Újhelyi, 2007).

Idővándor. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 3. osztálya számára, II. kötet címmel jelent meg a folytatás Lovász Gabriella, Adamik Tamásné és Kovács Éva szerkesztésében. A 232 számozott oldalt tartalmazó könyvet Nagy Krisztina illusztrálta. A tartalom két nagy fejezetet (*Állatokról*, *Az emberről*) és az ismert állandó részeket közli. Az olvasókönyv különlegessége, hogy *Játékajánlat* címmel kapcsolatteremtő képességfejlesztő játékok leírásait tartalmazza Bagdy Emőke és Telkes József pszichológusok *Személyiségfejlesztő játékok és módszerek az iskolában* című könyvéből. Móra Ferenc írásai közül egyet tartalmaz a kötet, *A jövődömondók* a természet törvényszerűségeinek szépségét írja le (Lovász–Adamik–Kovács, 2007).

Lovász Gabriella és Szörényi Katalin szerkesztésében a 4. osztály számára *Nagyjaink üzenete. Magyar nyelv és irodalom az általános iskolák 4. osztálya számára* címmel az OKTKER-NODUS Kiadó gondozásában jelent meg 184 számozott oldalon. A tankönyv borítója szín- és képi világában eltér a sorozat többi darabjától: postabélyegek díszítik a könyvbortót, a kötet valamennyi rajza fekete-fehér, az impresszumban nincs feltüntetve az illusztrátor neve. A kötet öt fejezetre tagolva tartalmazza az olvasmányokat, valamennyi írás legendákat, verseket közöl a magyarok múltjáról; a szerzők a magyar szépirodalom jeles képviselői. A tankönyvben a következő Móra-írások találhatóak: *Szent Erzsébet rózsája*, *Az*

aranyszőrű bárány című verses meséjéből részletet, *Tiszteljük nagyjainkat* (Móra Ferenc nyomán jelzéssel) és a *Majsai káplár fogadása* (legenda a kárpáti harcok idejéből). II. András magyar király lányáról, Szent Erzsébetről szóló legendát Móra Ferenc hagyományos módon dolgozta fel. Középpontban azonban nem a rejtélyes módon rózsává vált – szegényeknek szánt – étel, hanem Erzsébet jósága áll. A tankönyv írásai jellemzően hosszú, sok ismeretlen kifejezést használó szövegek, melyeket *Gondolatforgató* címmel szövegértést feldolgozó feladatok segítenek értelmezni (Lovász–Szörényi, 2007a).

Örökségörző. Magyar nyelv és irodalom az általános iskolák 4. osztálya számára címmel jelent meg a 2. félévre szánt kötet szintén a Lovász–Szörényi szerzőpáros alkotásaként. A tankönyv 194 számozott oldalon jelent meg, kifejezetten kevés rajzzal, ábrával, az illusztrátor neve nincs feltüntetve az impresszumban. Négy tekintélyes fejezetben tartalmazza az írásokat, változatos témában, hazai és külföldi szerzőktől egyaránt. Egészség témakörben a legváltozatosabb az írások műfaja, tudományos és szépirodalmi szövegek egyaránt megtalálhatóak. A kötet végén a *Szókincsgyarapító* című fejezet szómagyarázatokkal és feladatlapok szintén megtalálhatóak. Móra Ferentől a *Cinegekirály*, *A másik csaló*, *Nekopogi kovács*, *A szőregi malmok*, valamint az év végi felmérő lapon *Gergő juhász kanala* című írások jelentek meg. Az írások változatos témát dolgoznak fel, önéletrajzi írás, történelmi legenda és mese egyaránt olvasható a szövegek révén (Lovász–Szörényi, 2007b).

A Lovász-féle könyvsorozat valamennyi osztály számára két kötettel jelent meg, rendkívül komplex módon foglalkozik szépirodalmi műveléssel és anyanyelvi készségek fejlesztésével az alsó tagozatos diákok számára.

Boldizsár Ildikó szerkesztésében 2009-ben jelent meg az *Irodalmi olvasókönyv a 3. osztály számára* című kötete a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában. A 2008-ban tankönyvvé nyilvánított, keményfedeles kiadvány összesen tizenkét Móra-művet tartalmaz: *A gavallér zsiráf*, *A csókai csóka*, *Az egyszeri szarka*, *Rege a csodaszarvasról*, *A hunok hazát keresnek*, *Az Isten kardja*, *Attila, a világ ura*, *A magyarok útra kelnek*, *Árpád, a honszerző*, *Hogyan tanultam meg írni?*, *A másik macska* és *Mártonka levele* című írásokat. A műveket elemezve az látszik, hogy tematikailag rendkívül nagy változatosságban fordulnak elő a tankönyvben (Boldizsár, 2009).

2010-ben került forgalomba Boldizsár Ildikó szerkesztésében a tartós tankönyvnek minősülő *Irodalmi olvasókönyv 3* című kötet. Illusztrátor Cakó Ferenc volt, zömében az adott

olvasmányokhoz illeszkedő részletgazdag színes rajzokkal, kisebb arányban pedig fényképekkel vagy reprodukciókkal tette változatossá a tankönyvet. Az olvasókönyv kifejezetten sok szöveggel foglalkozik nyolc fejezetre felosztva. A kötet végén található fogalomtár gondos részletességgel magyarázza az irodalmi műfajokat, az egyes szövegek után pedig az ismeretlen szavakat vagy kifejezéseket. Figyelemreméltó a *Vadon élő állatok a népek meséiben* című fejezet, mely a legkülönbözőbb, akár Európán kívül élő nemzetek népmeséiből merít, például indiai, afrikai, üzbég, eszkimó és indián mesékből egyaránt. A gazdag mesekínálat érthető, hiszen Boldizsár Ildikó – azóta a Metamorphoses Meseterápiás Módszer megalkotójaként – alapvetően a népmesékhez nyúlt forrásként, miközben ő maga több mese szerzője. A felhasznált irodalom is gazdag szerzői kínálatot mutat, Móra Ferencről a következő szövegek olvashatóak: *A csókai csóka*, *Az egyszeri szarka*, *Rege a csodaszarvasról*, *A hunok hazát keresnek*, *Az Isten kardja*, *Attila, a világ ura*, *A magyarok útra kelnek*, *Árpád, a honszerző* és *Hogyan tanultam meg írni?* (Boldizsár, 2010).

Szintén 2010-ben adták ki *Irodalmi olvasókönyv 4.* címmel Boldizsár Ildikó által szerkesztett olvasókönyvet a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában, mely 2008 nyarán kapott tankönyvvé nyilvánítási engedélyt. A keményfedeles kötet illusztrációit Cakó Ferenc készítette, többségében szépen kidolgozott rajzok, elvéve pedig fényképek színesítik a könyv 223 oldalát. Az olvasókönyv egésze és a tartalomjegyzék is jól tagolt, az egyes oldalak hosszabb szövegeit is rajzok, illusztrációk bontják meg. Az olvasmányok végén szövegértelmező feladatok, az adott szöveghez illeszthető szólásmondások, a kötet végén részletes, ábécé sorrendben gyűjtött fogalomtár található. A fejezetek tematikusan rendezettek, a témához illeszkedve gyermek- vagy ifjúsági regények, mint például Milne *Micimackójából*, Mark Twain *Tom Sawyer kalandjai* részleteivel, a magyar fordítás szerzőinek megjelölésével. A felhasznált irodalom szerzői a világ- és magyar irodalom klasszikusai közül valók, valamint részletet közöl a bibliai Teremtéstörténetből. Móra Ferencet a *Szeptemberi emlék*, *A gyémántcserép* és *Mindennapi kenyerünk* című írásai által ismerhetik meg a negyedik osztályosok (Boldizsár, 2010).

2013-ban, az Apáczai Kiadó által gondozott Esztergályos Jenő: *Első olvasókönyvem* című kiadvány a 2012-es kerettantervhez kapcsolódik. Az illusztrációkat a Studio Ex-Ist KFT. munkatársai készítették. Újdonság, hogy fotósorozat illusztrálja zoknijabok elkészítését, melyet egy bábjáték forgatókönyvének leírása előz meg. A keménykötésű olvasókönyv összesen hat, egymásra épülő fejezetre tagolódik, fokozatosan nehezedő olvasmányokkal dolgoztat. Móra Ferenc *Fecskehívogató* című verse a *Víg tavasz, virághintő*, az *Este* című verse

A család, az *Az én titkaim* című írása pedig a *Koszorús nyár*, *kalászdöntő* című fejezetekben található meg (Esztergályos, 2013).

Dr. Gasparicsné Dr. Kovács Erzsébet *Peti olvas* című, egyházi jóváhagyással, a Szent István Társulat kiadásában megjelent tankönyv három Móra-művet tartalmaz. A magyar nyelv és irodalom munkatankönyvben az 1–2. osztálya számára a *Zengő ABC*, *Anyának* és a *Fecskehívogató* című írások találhatóak meg (Gasparicsné Kovács, 2013).

Elgondolkodtató tendenciára utal, hogy 2016-ban Esztergályos Jenő *Első olvasókönyvem* című, 2013-ban tankönyvi engedélyt kapott kiadványa, mely már az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet kiadásában jelent meg, csupán egyetlen Móra-művet tartalmaz az *Este* címmel (Esztergályos, 2016).

2016-ban régi-új tankönyvcsalád megújult változatban került a tankönyvpiacra. Az olvasás- és írástanítás 1978 óta ismert hangoztató-elemző-összetevő metódusát használó tankönyv Romankovics András és Romankovicsné Tóth Katalin nevéhez köthető. *Elsős ábécés olvasókönyv* címmel a Romi Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely gondozásában jelent meg Medveczky Ágnes illusztrációival. A tankönyv a 2012-es kerettanterv 1. számú melléklete alapján készült. A kötet 160 számozott oldalból áll, erőteljes színekkel készült nagyméretű rajzok egészítik ki a tartalmat. A szerzőpáros felnőttekhez írt levéllel nyitja a kötetet, majd az előkészítő időszak, a nyomtatott kis- és nagybetűk tanulása előtt és után, valamint a szövegek olvasása előtt szintén közöl egy-egy levelet a felnőttekhez, mely mindenképpen rendhagyó a tankönyvek között. A tartalomjegyzék jól tagoltan sorolja fel a tankönyv tartalmát, külön jelzést használ a versek címei előtt, így egyszerűen beazonosítható, hogy a hatvanhat szöveg közel kétharmada, pontosan negyvenhárom vers, ami a tankönyvben olvasható. A szövegek tematikusan rendezettek, az egyes fejezetcímek kreatívan, az adott olvasmányok egy-egy sorával jelzik, miről szólnak a szövegek. A szerzők között túlnyomó többségben magyar szerzők olvashatóak, de megtalálható Tolsztoj több elbeszélése, skandináv és olasz szerző egyaránt. Móra Ferenc több fejezetben is szerepel. A *Zengő ábécé* (az eredeti „*Jó az Isten jót akar*” sorával) és *A csókai csóka* című versek olvashatóak a könyvben. A tankönyv összehasonlítva az 1997-es első kiadással néhány változástól eltérően ugyanaz, az első kiadás nyolc oldallal több tartalommal jelent meg. Móra Ferenc vonatkozásában egyetlen különbségre lehet felfigyelni: a *Zengő ábécé* korábban a „*Jó az anya jót akar*” sorral jelent meg (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 1997, 2016a).

A *Másodikos olvasókönyv* a sorozat előző darabjához hasonló színvilágban és kivitelezésben, de már nem keményfedeles kötésben jelent meg. A szerzőpáros és az illusztrátor munkájának köszönhetően az első tankönyvhöz jól illeszkedő folytatás jelent meg 168 számozott oldalon. A tankönyv végén szómagyarázatokat tartalmazó gyűjtemény található, mely részletesen fejti ki a szövegekben megjelölt szavak és kifejezések jelentését. A tartalomjegyzék átláthatóan, az első olvasókönyvhöz illeszkedve tagolt. Szerzők tekintetében sok hasonlóságot mutat az előző kötethez, kifejezetten gyakran idézett az erdélyi származású költő, Kányádi Sándor (1929–2018). Móra Ferenc művei közül a *Kíváncsi hópelyhek* című mese olvasható. A kötetet a 2000-es kísérleti kiadással összehasonlítva az látható, hogy elsősorban formailag, tipográfiaiilag vannak különbségek, tartalmakat és terjedelmet tekintve ugyanazt olvashatták a másodikosok. Móra Ferenc szintén a *Kíváncsi hópelyhek* révén található meg (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 2000, 2016b).

A Romankovics-sorozat *Harmadikos olvasókönyv* illusztrátora szintén Medveczky Ágnes volt, ennek köszönhetően a sorozat többi részéhez hasonló borítóval és rajzokkal jelent meg. A kötetben már kisebb betűméretben olvashatóak a szövegek, időnként fekete-fehér rajzok is díszítik az oldalakat, és egészítik ki az olvasmányok tartalmi részeit. A tartalomjegyzékben a versek ebben a kötetben is jelöltek. Megtalálható külön fejezetben több bibliai történet, nyolc írás a görög mitológia történetei közül. Kifejezetten gyakran idézett szerző Marcello D’Orta (1953–2013) nápolyi tanító, író. Móra Ferenc munkái közül a következők olvashatóak: az önéletrajzi ihletésű *A századik könyv*, a hiúságról szóló *Tükrös Kata*, a székelyek legendáját felelevenítő *A Hadak Útja* és részletként *A kis bicebóca* című elbeszélés. Összevetve az 1999-es kiadással oldalszámra és tartalmilag pontosan ugyanaz olvasható, a Móra-művek is ugyanazok (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 1999, 2016c).

A sorozat utolsó kötete, a *Negyedikes olvasókönyv* színvilága és borítója illeszkedik az előző kötetekéhez, az illusztrátor változatlanul Medveczky Ágnes volt, ahogy a szerzőpáros is megszokott módon a Romankovics házaspár. A tankönyv 192 számozott oldalt tartalmaz, a rajzok és a szövegek aránya változott az előző évfolyamoknak szánt kötetekéhez képest. A tartalomjegyzék ezúttal is átlátható, a versek külön jelzéssel vannak megkülönböztetve a prózai szövegektől. Megjelentek a történelmi vonatkozású olvasmányok, például a mohácsi csatáról és II. Rákóczi Ferencről. Olvashatóak népmesék is, és külön fejezetben hét olvasmány is megtalálható Marcello D’Orta válogatásában nápolyi diákok fogalmazásai közül. Móra Ferenc

írásai közül a következő írásokat tartalmazza a tankönyv: *A csaló*, *A szánkó*, *Makó és Kecskemét közt*, *A jó Isten kenyérsütögetője* és *A furulya*. A gyakrabban idézett önéletrajzi ihletésű elbeszélések mellett (*A csaló*, *A szánkó*, *A jó Isten kenyérsütögetője*) című írásai mellett *A furulya* című olvasmány Damjanich tábornokról szóló legendát írja le, *Makó és Kecskemét között* címmel pedig a két város villongásait és megbékélését eleveníti fel. A tankönyvet a 4. osztály számára is rövid szómagyarázatok jegyzéke zárja. A fentiekben a 2000-es első kiadás és a 2007-es hatodik kiadás összevetése azt mutatja, hogy semmilyen változás nem látható a két könyv között. A kötet tankönyvként való használatra 2013 után nem kapott engedélyt (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 2000, 2007).

2007–2011 között Hargitai Katalin logopédus nevéhez kötődő új tankönyvsorozat került az általános iskola alsó tagozata számára a választható tankönyvek közé. A tankönyvcsalád címe, a *SZÍNES* mozaikszó a szakmai tudatosság, az írásbeliség, a nevelés, az emberség és a stabilitás fogalmak kezdőbetűiből jött létre. Valamennyi évfolyam anyanyelvi oktatása két kötetben történt, az első évfolyam két tankönyvét a Nemzeti Tankönyvkiadó adta ki, a 2–4. évfolyam köteteit a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó. Valamennyi kötet illusztrátora Pásztohy Panka író, illusztrátor volt. A kötetek igényes kivitelezésben, egymáshoz illeszkedve és egymásra épülve foglalkoznak az anyanyelvi nevelés alapjaival.

A sorozat első két kötete *Színes ábécéskönyv I.* címmel jelent meg az általános iskola első osztálya számára. Hargitai Katalin az olvasástanítás során az analizáló-szintetizáló módszert alkalmazta a Meixner-féle diszlexia-diszgráfia prevenciós vizsgálataira alapozva (Gödri, 2009). A tankönyv a betűk tanulása közben is közöl már rövid olvasmányokat. Az első félévre szánt kötetben Móra Ferenc egyetlen szövege sem található (Hargitai, 2007).

Az első osztály második félévére szánt *Színes ábécéskönyv II.* címmel jelent meg. A tankönyv pontosan követi az első féléves kötet logikáját, a betűtanulás során már megtalálhatóak rövid olvasmányok, versek; a mesék, elbeszélések több részletbe tagolva olvashatóak. A szövegek között *Eseménykép* címmel képleírás gyakorlása céljából egész oldalas, részletgazdag illusztrációk találhatóak. Móra Ferenc művei közül *Sétálni megy Panka* című verse olvasható (Hargitai, 2008).

A sorozat második osztálynak szóló tankönyve szintén két kötetben jelent meg. Az első félévnek szánt kötet 128 oldalt tartalmaz, Hargitai Katalin és Koór Márta közösen szerkesztette.

A tankönyvet a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt. (korábbi nevén Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.) adta ki, ahogy a sorozat további darabjait is. Az olvasókönyvben a szövegeket nyelvtani és szövegértelmezési feladatok tagolják. Szépirodalmi szövegek mellett ismeretterjesztő írások is olvashatóak. Időrend szerint haladva említésre kerülnek fontos ünnepek, események, így rövid leírást olvashatnak a másodikosok az október 6-i nemzeti gyásznapról, az 1956-os forradalomról, halottak napjáról vagy Szent Mártonhoz köthető népi hagyományokról. A kötet valamennyi meséje vagy elbeszélése átiratban olvasható, így Móra Ferenc *A másik macska* című önéletrajzi írása is. A szövegek túlnyomó többsége hazai szerzőktől származik (Hargitai–Koór, 2008).

A második osztály második félévére szánt kötet szintén 128 oldalon jelent meg. A tankönyvben folytatódnak a legfontosabb történelmi évfordulók és vallásos ünnepek rövid leírásai és ismeretterjesztő szövegek közlése. Már előfordulnak hosszabb szövegek is, és nem csupán átiratban szerepelnek mesék. A kötet csak hazai szerzőktől közöl írásokat, Móra Ferencről nem, de mentorától¹², Pósa Lajostól igen (Hargitai–Koór, 2009).

A harmadik osztálynak szánt olvasókönyveket Hargitai Katalin, Koór Márta és Surányiné Szabó Erika szerkesztette, az első része 128 számozott oldalt tartalmaz. A kötet a tankönyv készítőinek rövid üzenete után az első oldalon Marcel Proust (1871–1922) francia regényíró gondolatát, Szép Ernő (1884–1953) költő és Jankovich Ferenc (1907–1971) költő, író versrészleteit tartalmazza, mindhárom szöveg buzdításként szolgálva a tanév elején. A három különböző szerző jelenléte az első oldalon jól tükrözi a kötet további sokszínűségét. Grafikailag rendhagyó, ötletes és átlátható megoldása a szerzői életrajzok ismertetésnek, hogy a borító és hátoldal belső részén az idézett írók, költők legfontosabb adatait ábécésorrendben közli, különböző színű háttérrel kiemelve azokat. A könyv a rajzok mellett sok műtárgyfelvételt és fényképet közöl, a képes szömagyarázat ötletes rajzokkal kiegészítve tartalmazza a leírásokat. Móra Ferenc művei közül a következők olvashatóak: *Furfangos Támadi* (a szöveg Móra gyűjtése nyomán szerkesztett), mely Rákóczi fejedelem idejéből való legendát dolgoz fel, és *A ködmön* (Móra nyomán jelöléssel), mely kisiskoláskori élményt ír le (Hargitai–Koór–Surányiné Szabó, 2010).

¹²„De hogy akármire is nyúlok, gyermekíró maradok az utolsó pillanatig, azt Pósa Lajosnak köszönöm” (Móra Ferenc, idézi: Apró, 2010).

A harmadik osztály 2. félévére szánt kötet szintén 128 oldalt, sok fényképet (például szerzők portréfotóit) és színes ábrát tartalmaz. A kötet illusztrátora Baranyai András lett Pásztohy Panka után. Váltakozva jelent meg számos ismeretterjesztő szöveg, népköltés, regényrészlet és olvasmány. Wass Albert (1908–1998) író is olvasható több részben a kizárólag hazai irodalmi szerzőket felvonultató kötetben. A kötet végén megtalálható képes szómagyarázat oldalszámhoz kötve írja le és illusztrálja a kevésbé ismert szavakat, kifejezéseket. Móra Ferenc munkái közül *A gyevi törvény* (Móra nyomán jelzéssel), a Szeged melletti algyői bíró legendájáról, *Kincskereső kisködmön* (Móra nyomán, azaz részlet a regényből) és egy rövid ismertető szerepel a regényről. A tankönyv valamennyi könyvismertetőjéről elmondható, hogy érthetően, megfelelő nyelvezettel megfogalmazott írások, melyek felkelthetik a diákok érdeklődését az egyes művek iránt (Hargitai–Koór–Surányiné Szabó, 2010).

A sorozat utolsó két kötete a negyedik osztálynak szól, az előzőekhez megszokott módon a tananyagot első és második félévre lebontva. A köteteket a Hargitai–Koór–Surányiné Szabó szerzőhármas írta, Baranyai András illusztrálta, valamennyi kötetéhez hasonlóan 128 számozott oldalt tartalmaz. A tankönyvírók ajánlása szerint a kötet ismert és kevésbé ismert írók és költők műveit, meséket, ismeretterjesztő szövegeket tartalmaz. A képanyagok, a grafikai megoldások és a tördelés változatos, kerüli a monotóniát, a fényképek, rajzok jól kiegészítik az írott szövegeket. Az olvasmányok után kérdések segítik a szövegfeldolgozást. A tankönyv ezúttal is a belső borítón, jól átláthatóan sorolja fel az írók–költők legfontosabb életrajzi adatait. Móra Ferencnek három írása olvasható a kötetben: a gyakran idézett *A századik könyv* önéletrajzi írásának egyik részlete, *A mesepillangók* részletként, valamint egy legenda teljes terjedelmében Mátyás király idejéből, *Hendók mester és Busa deák* címmel (Hargitai–Koór–Surányiné Szabó, 2010).

A sorozat legutolsó részét, a negyedik osztály második félévére készült tankönyvet szintén Hargitai Katalin és két munkatársa írta, az illusztrációkat Baranyai András készítette. A kötet változatlanul 128 számozott oldalt tartalmaz, több digitális reprodukció, műtárgy- és épületfotó is színesíti. A tankönyv szerzői műfaji sokszínűségben grafikailag jól tagoltan teszik vonzóvá a hosszabb szövegek olvasását. Móra Ferencről csupán egy versrészlet olvasható *Ahány levél...* címmel, mely részét képezi az anyák napi ünnepkör szövegeinek. A tankönyv több műfajban is megemlékezik az édesanyákról: nem csupán verseket vagy versrészleteket közöl (Móra mellett Ratkó Józseftől vagy Kiss Jenőtől), hanem rövid idézetet is Gárdonyi

Gézától, valamint egy ismeretterjesztő olvasmányt az ünnep eredetéről. Ehhez hasonlóan több ünnep és téma is hasonló sokszínűségben kerül feldolgozásra (Hargitai–Koór–Surányiné Szabó, 2010).

A könyvsorozat valamennyi darabja puhafedeles, igényes kivitelű, 2012-ben elnyerte a *Magyar Termék Nagydíj* címet.

2013-ban jelent meg Csájiné Knézics Anikó első osztályosoknak szánt kötete *Betűvár. Ábécéskönyv az első osztályosoknak* címmel 135 számozott oldalon. A keménytáblás tankönyv a Forrás Könyvek sorozatban a Műszaki Könyvkiadó Kft. gondozásában jelent meg, a 2012-es kerettanterv irányelvei alapján. A kötetet Csics Emese és Pintér Péter illusztrálták. Sok színes ábrát, rajzot tartalmaz, Meixner Ildikó *Játékház* című tankönyve alapján készült, a hangoztató-elemző-összetevő betűtanítás és a szótagoló olvasástanítás módszerére épül. Az ábécéskönyv első szövege Lázár Ervin *A lyukas zokni* című meséje, melyet nyilvánvalóan tanári felolvasásra szánt a tankönyvíró. Ezt követően *Milyen lesz az iskola* címmel képsorok következnek ráhangolódásként, majd következik ismerkedés a hangokkal, betűkkel. Bár a tartalomjegyzék nem jelöli, az egyes hangok, betűk tanulása után klasszikus magyar szerzők rövid versrészletei következnek, melyeket kétoldalas részletgazdag ábrák választanak el egymástól. Móra Ferencet nem idézi az ábécéskönyv (Csájiné Knézics, 2013).

Szintén első évfolyamnak szánt kötet a Betűvár folytatásaként *Mesevár. Olvasókönyv az első osztályosoknak* címmel. A szerzők Csájiné Knézics Anikó és Szilvásiné Turzó Ágnes voltak, Hollósi Éva illusztrálta. A kötet 64 oldalt tartalmaz, valamint mellékletként kivágható feladatlapokat, a tankönyv tematikájához illeszkedve. A kötet elsősorban szöveggyűjteményként szolgál, elenyésző arányban tartoznak feladatok az olvasmányokhoz, ám azok játékos módon dolgozzák fel a szövegek mondanivalóját (*Készítsünk édességet! Készítsünk játékot!* címekkel). Bár jellemzően magyar írók, költők művei olvashatóak, de orosz és lengyel szerzők írásai is megtalálhatóak Andersen és Grimm meséi mellett. Az olvasmányokat követően közmondások, szólásmondások következnek, tematikailag szorosan kapcsolódva az adott meséhez vagy vershez. Móra Ferenc egyetlen műve sem közölt (Csájiné Knézics–Szilvásiné Turzó, 2013).

A Műszaki Kiadó következő évfolyamnak szánt olvasókönyve az *Irodalmi kincsestár 2. osztályosoknak* címet viseli. A kötet több kiadást is megért, jelen elemzés a 2008-as, első kiadást vizsgálja. A kötet szerzője Terei Andrásné, illusztrátora Horváth Magdolna volt.

Méretében, kivitelezésben, képi világát tekintve jelentősen eltér az első osztálynak szánt kötetektől – a másodikosok olvasókönyve puhafedeleles, kisebb méretű, ám terjedelmesebb, 162 számozott oldalt, lényegesen kevesebb rajzot és több fényképet tartalmaz. A kötet tematikus fejezetekre osztott, kifejezetten sok, összesen 58 különböző műfajú olvasmányt közöl. A tankönyv erénye, hogy a műveket nem átiratban vagy részleteiben közli, így nem csorbul az írói stílus és sokszínűség. A szövegeket követően keretes írásban feldolgozást segítő kérdések, feladatok állnak. Móra Ferenc művei közül a következők olvashatóak: *A világ vándora*, a természeti jelenségek körforgásáról, *A cinege cipője* című verse, *Hogyan tanultam meg olvasni?* (önéletrajzi írása részletként), *Nagyapó*, az idősor tiszteletéről szóló elbeszélés, *Mosolygó alma*, a szegény emberek nagyvonalúságáról szóló történet és a *Mindenféle házakról* (Terei, 2008).

2007-ben adták ki Nagy Józsefné és Szakolczai Katalin szerkesztésében *Irodalmi Kincsestár harmadik osztályosoknak* című tankönyv első kiadását. A kötet a *Forrás Könyvek* sorozatban a Műszaki Kiadó gondozásában jelent meg, 2007. február 23-án nyilvánította tankönyvvé az Oktatási Hivatal. Horváth Magdolna illusztrálta, a kötet első fele jellemzően rajzokat, második része többségében fényképeket tartalmaz. A tankönyv második kiadása 2011-ben került a tankönyvpiacra, jelen dolgozat annak elemzését közli. Az olvasókönyv hat nagy fejezetre tagolva foglalja magába az olvasmányokat, s a magyar szépirodalom klasszikusai széles körben képviseltették magukat: Weöres Sándor, Szabó Lőrinc, Gárdonyi Géza, Jókai Mór és Benedek Elek mellett Lázár Ervin, Zelk Zoltán és Gyurkovics Tibor művei is olvashatóak. Az egyes olvasmányokat követően keretes írásban vannak a feldolgozást, szövegelemzést elősegítő kérdések. Jól átlátható, jól tagolt tankönyvről van szó, kifejezetten hosszú szövegekkel, többségében színes fényképpel illusztrálva 160 számozott oldalon. Móra Ferenc munkái a *Fegyvert, s vitézt énelek...* című fejezetben találhatóak, *Isten kardja*, *A magyarok útra kelnek*, *Árpád, a honalapító* című olvasmányokkal, valamint a *Hétköznapiak, ünnepek* című fejezetben *Három Matyi* című önéletrajzi ihletésű írásával. Az olvasmányokat követően kérdések és érdekességek segítik a minél mélyebb megértést. A kötet külön erénye, hogy a diákok saját életére vonatkoztatva dolgozza fel a szövegeket (Nagy–Szakolczai, 2011).

2009-ben az *Irodalmi Kincsestár negyedik osztályosoknak* szánt tankönyvét szintén Nagy Józsefné és Szakolczai Katalin szerkesztette a *Forrás Könyvek*-sorozat következő köteteként, a Műszaki Könyvkiadó gondozásában. Az illusztrációkért Horváth Magdolna volt a felelős. Az olvasókönyvet 2007-ben nyilvánította tankönyvvé az Oktatási Hivatal a 17/2004-es OM

kerettanterv alapján. A tankönyv harmadik kiadása 2015-ben jelent meg, jelen elemzés az alapján készült. A kötet 167 számozott oldalt tartalmaz hét fejezetre tagolva, melyek között cím szerint van némi átfedés a 3. osztályosoknak szánt tankönyvvel. Megtalálhatóak benne népmesék, történelmi legendákat és személyiségeket bemutató hon- és népismereti olvasmányok, valamint a természettel foglalkozó prózai szövegek és versek. Móra Ferenc írása az utolsó, „...rákaptam a könyvekre” című fejezetben található meg, *Kincskereső kisködmön* című regényének egy részlete, *Puli* címmel kerül közlésre. A szöveg után keretes írásban kérdések segítik az olvasmány értelmezését, majd rövid összefoglaló található a regény tartalmáról, kiemelve azt, hogy önéletrajzi vonatkozású műről van szó. A fejezet további olvasmányaiban szintén egy-egy gyermekregény részlete olvasható mintegy könyvajánlóként, a teljes terjedelem elolvasására bízta a negyedikeseket (Nagy–Szokolczai, 2015).

3. Móra Ferenc a mai köznevelésben

A szegedi Móra Ferenc Múzeum új állandó Móra-tárlatának – *Móra Rengeteg* címmel – középpontjában Móra természetszeretete, az élővilághoz fűződő viszonya áll. A látogatók találkozhatnak Móra életének történéseivel, műveivel, személyes és hivatalos hangvételi levelezéseinek részleteivel is.

Az állandó kiállítás alapvetően valamennyi múzeumlátogató célcsoportja korosztálytól független, de a múzeumpedagógiai és tárlatvezetői igények alapján elsősorban általános- és középiskolás korosztály sajátosságait tartottuk szem előtt a szakmai előkészületek során. Az alkotási folyamatban nélkülözhetetlen volt végiggondolni a következő kérdéseket: (1) milyen előzetes ismerettel érkeznek a diákok a tárlatot megtekinteni, (2) milyen meglévő tudáshoz lehet kapcsolódni akár a múzeumpedagógiai tevékenység során.

Éppen ezért célom megvizsgálni azt, hogy a magyar köznevelés jelenleg és a közelmúltban hatályban lévő oktatási tartalmat szabályozó dokumentumai mit írnak elő a mórái életművel kapcsolatban, illetve azok alapján a tankönyvekben milyen szövegek olvashatóak. Ezt követően egy rendhagyó megközelítésben, jelesül a Magyarországon működő Móra Ferencről elnevezett köznevelési intézmények névadói leírását kutattam, hogy minél többféle szempontból kapjak képet Móra Ferenc életművének jelenlétéről.

3.1. A Nemzeti Alaptanterv és Móra

A jelenleg érvényben lévő oktatási tartalmat szabályozó dokumentum, a Nemzeti Alaptanterv első kiadása 1995-ben jelent meg. Az akkori kétpólusú és kétszintű szabályozási rendszer 2000-re kétpólusú és háromszintű lett. A „második” NAT-ként emlegetett, vagyis a Nemzeti Alaptanterv 2003-as érvénybe lépésekor a dokumentumból kikerültek a részletes tartalmi követelmények. A következő nagy mérföldkő 2007-re datálható a Nemzeti Alaptanterv történetében, amikor az alaptantervbe az Európai Unió által előírányzott kulcskompetenciák is belekerültek.

A jelenlegi oktatás tartalmát szabályozó dokumentumot a Nemzeti Alaptanterv 2012-es kiadása előzte meg, mely a műveltségi tartalmakat, a tanuláshoz szükséges készségeket és

képességeket is felsorolja. A 2012-es Nemzeti Alaptanterv 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet tartalmazza, fő funkciója a köznevelés tartalmának elvi, szemléleti megalapozása, amely műveltségterületenként adja meg az elsajátítandó műveltségterületeket, fejlesztendő készségeket, képességeket, nevelési célokat. A 2012-es NAT ismeret- és kompetenciaalapú, rendszerszerű működését a kerettantervek biztosítják. Míg a Nemzeti Alaptantervet a kormányrendelet, addig a kerettantervet a miniszteri rendelet szabályozza. A helyi tantervek mindezek alapján a helyi sajátosságokat figyelembe véve egy adott iskola tantervét jelentik (NAT – Kerettanterv – Helyi tanterv – Tanmenet: Rugalmas tanmenet, 216).

A fenti Nemzeti Alaptanterv szerint Móra Ferenc műveinek tanítása a következő előirányzatok mentén jelenik meg az oktatás tartalmában:

A közműveltségi tartalmak felsorolásánál az 1–4. korosztály számára az *Irodalmi kultúra, művek értelmezése* alpont alatt a klasszikus magyar szerzők gyermekversei, meséi, elbeszélései; az egyszerű szerkezetű meseregények, gyermekregények felsorolásánál található meg Móra Ferenc neve. Konkrét műcímet a Nemzeti Alaptanterv – műfajának megfelelően – itt nem ad meg. Az 5–8. osztály számára ugyanezen alpont, vagyis az *Irodalmi kultúra, művek értelmezése* megjelölésénél már nem jelenik meg Móra Ferenc neve, opcionálisan sincs jelen a felső tagozatos korosztály számára. A 9–12. osztály számára megjelölt oktatási tartalmak között Móra Ferenc neve nem kerül említésre, a középiskolás évek alatt Móra Ferenc életművével nem találkoznak a diákok (kivéve – a már említett – lakóhelyi érintettség révén). Az Oktatási Hivatal által közreadott középszintű magyar irodalom érettségi tételsorának része a *Regionális kultúra és a határon túli irodalom mint témakör* (NAT, 2012). Móra vonatkozásában konkrét példát említve Kiskunfélegyházán, Móra Ferenc szülővárosában Petőfi Sándor és Móra Ferenc az érettségi tételsor része.

Köznevelési szempontból jelentős változás történt jelen értekezés megírásának idején.

2020. február 1-jén nyilvánosságra hozták a Nemzeti Alaptanterv 2020-as verzióját (Magyar Közlöny, 2020. év 17. szám), melyet 2020. szeptember 1-jén vezettek be az első, az ötödik és a kilencedik évfolyamokon. A sokat vitatott és megosztó dokumentum a magyar nyelv és irodalom tanítására vonatkozó óraszámait csekély mértékben csökkent, ám ez nem vonatkozik az általunk vizsgált korosztályra. Az alaptanterv az 1–4. osztály számára összeállított „*Alkotók, művek a gyermekirodalomból*” felsorolásnál nem említi egyetlen szerző nevét sem, ám a Nemzeti Alaptantervhez kapcsolódó, azt kiegészítő Kerettanterv az általános iskola 1–4. évfolyama számára különböző struktúrában javasolja Móra Ferenc műveinek tanítását. Az alsós évfolyamokon a törzsanyag között szerepelnek *A cinege cipője*, *A hunok hazát keresnek*, *Az Isten kardja*, *Furfangos Támadi* és *Kevély Kereki* című Móra-művek, illetve

törzsanyaghoz kapcsolódó kiegészítő tartalomként a *Levelek hullása*, *A csókai csóka*, *Zengő ABC*, *A kíváncsi hópehelyek*, *Harmatos zöld fűben...* és *Bem apó kisdobosa* című Móra-írások (Kerettanterv az általános iskolák 1–4. évfolyama számára, 2020). Mindenképpen figyelemreméltó tény, hogy az új kerettantervi ajánlás sem törzsanyagként, sem kiegészítő tartalomként nem említi Móra Ferenc klasszikus regényét, a *Kincskereső kisködmönt*, nem csupán teljes terjedelmében, hanem részleteiben sem. A Nemzeti Alaptanterv az 5–8. évfolyam számára az „Alkotók” pontban felsorol neveket, amelyek között Móra Ferenc nevét is említi. A kiegészítő kerettantervben egyetlen Móra-mű jelenik meg; a „Választható ifjúsági vagy meseregény” alpontban a *Csilicsali Csalavári Csalavér* van feltüntetve Szabó Magda: *Tündér Lala*, Fekete István: *A koppányi aga testamentuma* és *Bogáncs* című regényeinek egyik alternatívájaként (Kerettanterv az általános iskola 5–8. osztálya számára, 2020). A 9–12. évfolyam számára a Nemzeti Alaptanterv és az azt kiegészítő kerettanterv nem tesz említést Móra Ferenc egyetlen művéről sem.

2020 őszén felmenő rendszerben kerültek bevezetésre az új Nemzeti Alaptanterv irányelvei és a kerettantervben megfogalmazott pontosítások szerint a tankönyvek, így az általunk vizsgált korosztály tankönyvei közül az első osztályosok olvasókönyveiben jelentett változást.

3.2. Móra-szövegek a jelenleg használt tankönyvekben

Úgy ítélem meg, arra a kérdésre választ keresve, hogy milyen narratíva jelenik meg az oktatásban, célszerű azt elemezni, melyek azok a Móra-művek – kötelezően vagy szabadon választhatóan – amelyek jelen vannak az aktuálisan¹³ forgalomban lévő tankönyvekben.

Az általános iskolai alsós tankönyveket vizsgálva az látható, hogy a tankönyvpiacra folyamatos átalakulás zajlik. 2017-ben, a tankönyvek ingyenessé tételét követően megjelent az aktuális kormány által támogatott tankönyvcsalád, az Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatási és Fejlesztési Intézete¹⁴ által összeállított Újgenerációs-sorozat (uni-eszterhazy.hu, 2017). Elemzésünk során elsőként a fent említett tankönyvekben keressük Móra Ferenc szövegeit.

¹³ A 2020–2021-es tanévet jelenti, melyről jelen értekezés még számot ad. Az első, az ötödik és a kilencedik évfolyamokon a 2020-as Alaptantervnek megfelelő tankönyveket használnak a köznevelési intézmények. Az összes többi évfolyamon a 2012-es oktatásszabályozó dokumentumok alapján írt tankönyvek vannak érvényben.

¹⁴ Az Intézet közneveléssel összefüggő országos feladatait 2019. december 1-jével az Oktatási Hivatal (OH) vette át.

A tankönyvcsalád az 51/2012. (XII.21.) számú EMMI rendelet 1. számú melléklete értelmében megfelel a *Kerettanterv az általános iskola 1–4. évfolyama számára* megfogalmazott *Magyar nyelv és irodalom tantárgy előírásainak*. Ezt figyelembe véve az 1. osztályos, Kóródi Bence által szerkesztett, Temesi Péter és Radnóti Blanka által illusztrált *Ábécés olvasókönyv* című kötetben két Móra-szöveget olvashatunk: a *Zengő ABC*-t, valamint a *Talpas* című írást. Irodalomtörténeti vonatkozású kiegészítés, hogy a *Zengő ABC* nem az eredeti, Móra által írt változatban közölt. Móra Ferenc *Jó az Isten jót akar* szöveggel írta a vers 12. sorát, mely 1925-ben, Voinovich Géza közreműködésével, a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda által kiadott ábécéskönyvben jelent meg először, az 1940-es évek végén változtattak a szövegen Vészits Endréné Móra Panka hozzájárulásával *Jó az anya jót akar* mondatra. A dédunoka, Vészits Andrea a rendszerváltást követően megkereste a kiadókat az eredeti szöveg visszaállítása érdekében, ez több-kevesebb sikerrel történt meg¹⁵ (Kóródi, 2018).

A 2. osztály számára írt kétkötetes Újgenerációs *Olvasókönyvet* Kóródi Bence szerkesztette, Horváth Ákos, Radnóti Blanka és Létai Márton illusztrálta. A tankönyvben három Móra-szöveg, három különböző témakörben olvasható: *A jó orvosság*, *A mi utcánk* és a *Madarak iskolája* (Kóródi, 2017a).

A harmadik osztályos tankönyv – szintén kétkötetes – *Olvasókönyvében* különböző tematikus egységekhez illeszkedve ugyancsak három Móra-mű található meg: *A csókai csóka*, *A didergő király* és az *Anyának* című írások. A kötetet Kóródi Bence szerkesztette, illusztrálták: Szabó Attila, Horváth Ákos, Racskó Júlia, Radnóti Blanka (Kóródi, 2017b).

A negyedik osztályosoknak, Kóródi által szerkesztett tankönyvben Móra Ferenc írásai a *Mondák, regék, legendák* témakörben jelennek meg (magyar monda, Móra Ferenc feldolgozása címkével ellátva), úgy mint a *Rege a csodaszarvasról*, *A hunok hazát keresnek*, *A magyarok útra kelnek* és *Árpád, a honalapító*. A tankönyv egységes stílusban, de változatosan illusztrált, sok fényképpel ellátott. A rajzokat Horváth Ákos, Racskó Júlia, Radnóti Blanka és Fekete Gabriella készítették (Kóródi, 2017c).

A RomiSuli tankönyvcsalád¹⁶ szerzői Romankovics András és Romankovicsné Tóth Katalin az *Elsős ábécés olvasókönyvet* a hangoztató-elemző-összetevő metódussal¹⁷ dolgozták ki, 13 állandó szereplővel mutatja be az elsősöknek szánt olvasmányokat. A tankönyvet Medveczky Ágnes illusztrálta, tartós tankönyvnek minősül. Ebben a tankönyvben összesen két

¹⁵ Az adatokat közölte: Vészits Andrea

¹⁶ A RomiSuli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely Mogyoród gondozásában megjelent tankönyvsorozat.

¹⁷ Szintetikus-analitikus, 1978 óta használt módszer, a tankönyv szerzőpárosának kidolgozásában.

Móra Ferenc-írás olvasható: *A csókai csóka* és a *Zengő ABC*¹⁸ (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 2015).

A sorozat 2. osztálynak szánt tankönyvében, a *Másodikos olvasókönyv*ben egyetlen Móra-szöveggel, a *Kíváncsi hópelyhek* című írással találkozhatnak a kisiskolások (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 2016).

A harmadik osztályosok már öt Móra-művet olvashatnak a tankönyvükben, *A századik könyv*, *A hadak útja*, *A kis bicebóca*¹⁹, *A méhek trombitása* és *Tükrös Kata* című írások különböző témakörökben vannak jelen az olvasókönyvben (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 2016).

A negyedik osztály tankönyve szintén öt Móra-olvasmányt tartalmaz: a *Vallató vacsora*, *A csaló*, *A szánkó*, *Makó* és *Kecskemét közt* és *A furulya* című írásokat (Romankovics–Romankovicsné Tóth, 2016).

A régi Apáczai Kiadó tankönyvcsaládja szintén az Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézetének gondozásában jelent meg új címmel és tartalommal, valamennyi évfolyamon más-más szerző vagy szerzőpáros közreműködésével. Az első osztályos tankönyv meghatározott időintervallumra (2018. május 16 – 2023. augusztus 31.) kapott tankönyvi engedélyt *Első olvasókönyvem* címmel Esztergályos Jenő szerkesztésében. A kötet képeit a Studio Ex-Ist Kft. munkatársai készítették. A tankönyv két Móra-írást tartalmaz: egy verset *Este* címmel, valamint *Az én titkaim* című olvasmányt (Esztergályos, 2018).

A másodikosoknak szánt, *Hétszínvarázs* című olvasókönyv 2018. május 23-tól kapott tankönyvi engedélyt Nyíri Istvánné szerkesztésében, a Studio Ex-Ist Kft. illusztrációival. A tankönyv kilenc Móra Ferenc-szöveget tartalmaz teljes terjedelmében vagy részleteiben: *A cinege cipője*, *Levelek hullása*, *Hulló pelyhek*²⁰, *A csókai csóka*, *A fecskék*, *Hogyan tanultam meg olvasni*, *A könyvvé vált kakas*, *Nagyapó* és *A jó orvosság*. A tankönyvet összevetve az 1994-es kiadással, mely akkor még az Apáczai kiadó gondozásában jelent meg Celldömölkön, az látható, hogy Móra-szövegek tekintetében változás észlelhető. Mennyiséget tekintve kettővel több szöveg olvasható az 1994-es változatban, de más tartalommal. A korábbi kiadásban olvasható a *Madarak iskolája*, *A kis bice-bóca*, *Sétálni megy Panka*, a *Didergő király* és *A mi*

¹⁸ A vers az eredeti szöveggel közölt.

¹⁹ A tankönyvek következetlen helyesírással közlik a *Kincskereső kisködmön* című gyermekregény egyik fejezetének címét. A dolgozatban minden esetben a tankönyv által használt formában idézem.

²⁰ A mű eredeti címe: *Kíváncsi hópelyhek*

kisvárosunk, viszont nem voltak a tankönyv részei a *Csókai csóka*, a *Hogyan tanultam meg olvasni? A jó orvosság* című írások (Nyíri, 1994, 2019).

A tankönyvsorozat harmadik része, *Hétszínvirág* címmel Burai Lászlóné és Dr. Faragó Attiláné szerkesztésében jelent meg, illusztrátorok Eszes Hajnal és Morvay Anna voltak. A kötet hat Móra-művet, illetve műrészletet közöl. Az olvasókönyvben megjelenik *A kis bicebóca története* két részletben, *A csaló*, *A szánkó* című kispróza művek, *Rege a csodaszarvasról*, *Az Isten kardja* és az *Árpád, a honalapító legendája* Móra tollából. Az 1994-es kiadás szintén több Móra-tartalmat közöl: olvasható a *Három Matyi*, *A századik könyv*, *A cinegefészek*, *A világ vándora*, *Mártonka levele*, a *Vérszerződés* és valamennyi fent említett, már OFI által kiadott írás (Burai–Faragó, 1994, 2019).

A negyedik osztálynak szánt tankönyv *Hétszínvilág* címmel – mely 2016. március 29-én kapott tankönyvi engedélyt – Bárány Jánosné és Nagyné Bonyár Edit munkája. A kötet illusztrátorai többen voltak: Eszes Hajnal, Marton Magda, Somorjai Éva, Szántói Krisztián, Szügyi Gábor, valamint a Studio Ex-Ist Kft. munkatársai. Az olvasókönyv összesen három Móra-olvasmányt tartalmaz. A diákok megismerhetik a *Sohse volt király bánata*, *A Kóchuszár* és a *Tiszteljük nagyjainkat!* című szövegeket részletként. Az 1994-es kiadásban megtalálhatóak a *Gergő juhász kanala*, *Kevély Kereki*, *Történet a másik csalóról*, *Öreg ember öreg fa*, *A furulya* című írások Móra Ferenc nyomán jelzéssel, valamint a *Mindennapi kenyerünk*, *Szeptemberi emlék*, *A kóchuszár* és *Királyasszony macskái* című írások teljes terjedelemben (Bárány–Nagyné Bonyár, 1994, 2011).

Összességében az látható, hogy van változás a Móra-művek tekintetében, az 1994-es kiadáshoz képest kevesebb írás olvasható tőle, s némiképp átstrukturált a kínálat tartalmi szempontból is.

A szegedi székhelyű Mozaik Kiadó tankönyvcsaládja 2013 óta adja ki változatlanul olvasókönyveit az alsó tagozatos korosztály számára. Tartalma a hatályos kerettanterv előírásainak megfelelően szerkesztett, valamennyi kötet szerzője Földvári Erika.

Az *Ábécés Olvasókönyv 1. osztályos gyermekeknek* című tankönyvet Molnár Mónika rajzolta. A keményfedeles olvasókönyv nagyon sok olvasmányt tartalmaz, a magas szám a Móra-művekre is jellemző. A kötet *A méhek trombitása*, *A cinege cipője*, *A csókai csóka*, *Megjöttek a fecskéink*, *Zengő ABC*²¹, *Az első könyvem*, *Az én titkaim*, *Szeretem én nagyon* című

²¹A vers 12. sora *Jó az anya jót akar* változatban közölt.

írásokat tartalmazza, vagyis nagyon változatos témakörben jelennek meg Móra Ferenc írásai (Földvári, 2020).

A 2. osztályosok *Olvasókönyve*, melynek illusztrátora szintén Molnár Mónika, összesen tizenöt teljes szöveget vagy szövegrészletet közöl Móra Ferentől, a következő címekkel: *Az olvasókönyv, A kis bicebóca, A kis bicebóca ebédje, A cinege cipője, A makk-vitéz, Nagyapó, A Mitvisz meg a fiai, Kíváncsi hópelyhek, Hogyan tanultam meg olvasni, Mindenféle házakról, Madarak iskolája, A bal kéz, A virágok panasza, Bölcs Palkó, A világ vándora* (Földvári, 2018).

A harmadikosok tankönyve Kass János (1927–2010) Kossuth-díjas grafikusművész illusztrációival jelent meg. A kötet különböző tematikus válogatásban a következő írásokat vagy azok részleteit tartalmazza: *Szeptemberi emlék, A cinegék királya, Szép karácsony szép zöld fája, A két Forintos, Anyának, Rege a csodaszarvasról, A hunok hazát keresnek, Az Isten kardja, Árpád, a honalapító, Hunyadi kardja* (Földvári, 2019).

A tankönyvsorozat utolsó kötete szintén Kass János illusztrációit tartalmazza. Az *Olvasókönyv negyedik osztályosoknak* tizenegy szöveget közöl különböző témakörök részeként. A közölt írások a következők: *Három Matyi, Felhőországban, Nagy ebéd volt nálunk, A szánkó, A becsei molnárok, A karcagi mák, Az utolsó szegedi bég, Csikaló, A kis kuruc, Furfangos Támadi, Kevély Kereki*²² (Földvári, 2017).

Az Újgenerációs tankönyvsorozat 4. osztály számára összeállított *Anyanyelv és kommunikáció* című könyve a tulajdonnevek helyesírásának tanulásakor hozza fel példaként Móra Ferenc nevét, a róla elnevezett múzeumot és a közintézményeket. Rövid leírásban összefoglalja a Móra Ferencsel kapcsolatos alapvető tudnivalókat és érdekességeket.

Az *Ábécés olvasókönyv 1. osztályosoknak* című, az Oktatási Hivatal által kiadott tankönyv NAT 2020 jelzéssel ellátva megfelel a legújabb kerettanterv magyar nyelv és irodalom tantárgy előírásainak. A tankönyv impresszuma szerzőként nem jelöl meg senkit, a tananyagfejlesztő szakembereket, a kerettantervi szakértőt és a lektort sorolja fel. A kötetet Radnóti Blanka, Temesi Péter és Takács Viktória illusztrálta. Az olvasókönyv két kötetben jelent meg, az első kötet nem tartalmaz olvasmányokat.

Az elemzés során az látható, hogy a legújabb kiadású, Újgenerációs tankönyvek közül a legkevesebb Móra-szöveget, míg a hagyományosnak tekinthető, legtöbb kiadást megért Mozaik Kiadó olvasókönyveiben olvashatóak Móra-írások a legnagyobb számban. A tankönyvek szövegeinek elemzése során az is látható, hogy nem csupán a szövegek mennyisége

²² Az adatok összefoglalása a 2. számú táblázatban található.

változott, hanem a szövegtípusok is. A hagyományosnak tekinthető ún. „mozaikos” tankönyvekben nagyobb arányban olvashatóak önéletrajzi ihletésű írások, melyekben sokkal erőteljesebben jelenik meg a szegénység témaköre. Az Újgenerációs tankönyvek olvasmányaiiban a négy év során egyetlen szövegben sincs jelen Móra gyermekkorának vagy főhőseinek mélyszegénysége, míg a Mozaik Kiadó által kiadott tankönyvekben már a 2. osztálytól megjelennek. A RomiSuli tankönyveket használó diákok csupán a negyedik osztályban találkozhatnak a szegénység leírásával, míg a volt Apáczai Kiadó tankönyveiben szintén már a 2. osztályban jelennek meg Móra életének történeteit tartalmazó írásai.

A jelenlegi tankönyvelemzések alapján kimondható: az újabb kiadású tankönyvekben egyre kevesebb Móra-művel találkozhatnak a diákok.

Tankönyv	1. osztály	2. osztály	3. osztály.	4. osztály
Újgenerációs tankönyv	Zengő ABC Talpas	A jó orvosság A mi utcánk Madarak iskolája	A csókai csóka A didergő király Anyának	Rege a csodaszarvasról A hunok hazát keresnek A magyarok útra kelnek Árpád, a honalapító
RomiSuli	A csókai csóka Zengő ABC	Kíváncsi hópelyhek	A századik könyv A hadak útja A kis bicebóca A méhek trombitása Tükrös Kata	Vallató vacsora A csaló A szánkó Makó és Kecskemét közt A furulya
Apáczai Kiadó	Este Az én titkaim	A cinege cipője Levelek hullása Hulló pelyhek A csókai csóka A fecskék Hogyan tanultam meg olvasni	A kis bicebóca A csaló A szánkó Rege a csodaszarvasról Az Isten kardja Árpád, a honalapító	Sohse volt király bánata A Kóchuszár Tiszteljük nagyjainkat!

		A könyvvé vált kakas Nagyapó A jó orvosság		
Mozaik	A méhek trombitása A cinege cipője A csókai csóka Megjöttek a fecskék Zengő ABC Az első könyvem Az én titkaim Szeretem én nagyon	Az olvasókönyv A kis bicebóca A kis bicebóca ebédje A cinege cipője A makk-vitéz Nagyapó A Mitvisz meg a fiai Kíváncsi hópelyhek Hogyan tanultam meg olvasni Mindenféle házakról Madarak iskolája A bal kéz A virágok panasza Bölcs Palkó A világ vándora	Szeptemberi emlék A cinegék királya Szép karácsony szép zöld fája A két Forintos Anyának Rege a csodaszarvasról A hunok hazát keresnek Az Isten kardja Árpád, a honalapító Hunyadi kardja	Három Matyi Felhőországban Nagy ebéd volt nálunk A szánkó A becsei molnárok A karcagi mák Az utolsó szegedi bég Csikaló A kis kuruc Furfangos Támadi Kevély Kereki

1. számú táblázat

3.3. Móra Ferenc nevét viselő köznevelési intézmények

Annak feltérképezésére, hogy a leendő múzeumlátogatók milyen előzetes ismeretekkel érkeznek, rendhagyó és sajátos megközelítési mód azt megvizsgálni, hogy mit tud(hat)nak Móra Ferencről azok a diákok, akik az ő nevét viselő intézményből érkeznek. Van-e többlettudásuk, illetve kötődésük Mórához? Ennek megismeréséhez azt kutatom, hogy az adott

intézmény internetes felületén, az iskola honlapján milyen információ jelenik meg az íróról, illetve vele kapcsolatban. A tartalomelemzés módszerével megvizsgálom minden olyan szöveget, amelyet az adott intézmény közzétesz a névadóról.

Magyarországon jelenleg 35 olyan köznevelési intézmény van, amely Móra Ferenc nevét viseli, ebből 34 általános iskola és egy gimnázium. Az iskolák az ország legkülönbözőbb pontjain találhatóak, többségében életrajzi kapcsolódás nélkül. Móra Ferenc szülővárosában, alap- és középfokú tanulmányainak színhelyén, Kiskunfélegyházán két intézmény is az ő nevét viseli: a Constantinum Intézmény Móra Ferenc Általános Iskolája, valamint a Móra Ferenc Gimnázium. Budapesten, ahol egyetemi tanulmányait végezte (bár nem ehhez köthetően) összesen három intézmény viseli a nevét, Szegeden viszont, ahol életének jelentős részét töltötte, mára már nincsen Móra Ferencről elnevezett köznevelési intézmény.

Kutatásom során az összes intézmény honlapját megvizsgáltam, amely elérhető a világhálón. Két kistélepülésen elhelyezkedő általános iskolának nincsen saját honlapja, a település webes felületén találhatóak információk az oktatási intézményről. A két kivételtől eltekintve az intézmények többségének van saját webhelye, amely nyilvános felületet biztosít az iskolával kapcsolatos legfontosabb információk közlésére leendő vagy az intézménybe járó diákok számára. Ezeket a felületeket vizsgálva érdeklődésem középpontjában először is az állt, létezik-e konkrét tartalom Móra Ferencsel kapcsolatban. A honlapokkal rendelkező iskolákat elemezve húsz esetben találtam leírást Móra Ferenc életútjáról és életművéről, jellemzően a honlap *Iskolatörténet/Iskolánkról Névadónk* menüpont alatt.

Ezeket a szövegeket a tartalomelemzés módszerével vizsgálva elsőként a leggyakrabban említett kulcsszavak kerültek kiemelésre. A legtöbb névadói leírásban fellelhető kifejezések, gondolati egységek gyakorisági sorrendben a következők voltak: a Móra-szülők helyzete és foglalkozása, a szegénység és a legfontosabb életrajzi adatok (úgy mint első munkahely Felsőölvön, Szegedre költözés). Csupán ezek után következett a sorban alkotói sokoldalúságának ismertetése (a különböző „szakmák,” foglalkozások, közéleti tevékenységeinek felsorolása), s ezeket követően a legfontosabb műveinek megemlézése. Azt, hogy ő gyermekíró (is) volt, ennél is ritkábban említették, ami azért is különösen érdekes adat, mert általános iskolák felületén ez volna a legrelevánsabb információ. További érdekesség, hogy a Tanácsköztársaság idején történt politikai szerepvállalása viszont ugyanolyan arányban kerül megemlézésre a leírásokban, mint gyermekírói mivolta. Legismertebb írásainak felsorolása mindezekről messze elmaradva, mindössze három honlapon fellelhető, ahogy a házassága Walleshausen Ilonával. Ugyanígy az ikonikus körtemuzsikáról is ugyanolyan súllyal

esik szó, de nem mint mű címe, hanem mint egyetlen gyermekkori játékszere, amely ismét csak a szegénység hangsúlyozásának eszközeként értelmezhető.

Az iskolai honlapok gyakori sajátossága egy mottó kiválasztása, mely az intézményi küldetéstudat megfogalmazásaként jelenik meg. Mórának több ismert, gyakran használt tételmondata köszön vissza több iskola honlapján is. A Móra Ferenc nevét viselő intézmények leggyakrabban, összesen hat alkalommal a következő idézetet használták mottóként rövidebb vagy hosszabb változatban: „*Nem vagyok nagy regiszterű orgona, kolompszó vagyok a magyar mezők felett, de fáradt emberek azt is szeretik hallgatni néha. Nem vagyok csillag, csak rőzsetűz, de az, amíg ég, meleget tud adni egyszerű embereknek.*” További idézetek egy-egy alkalommal jelennek meg mottóként: „*Szívemben csak gyermekíró maradok én mindig, még mikor vezércikket írok is.*” Szintén tételmondatként jelenik meg „*A szeretet az élet,*” „*Szeresd a gyermeket, a lét fénye ő*”²³, valamint „*Az emberek nem olyanok, amilyenek lehetnének, hanem olyanok, amilyenek lehetnek.*” Figyelemreméltó azonban, hogy két olyan Móra-iskola is létezik a megvizsgáltak között, amely nem Móra Ferenc, hanem Szent-Györgyi Albert gondolatát használta mottóként.

A névadói leírások stílusát és szóhasználatát vizsgálva szembetűnő, hogy a szövegek nem a leendő vagy az adott iskolába járó diákoknak szólnak. Fennkölt, olykor patetikus stílusban méltatják Móra Ferenc emberi nagyságát és érdemeit, szóhasználatában olyan kifejezéseket, szófordulatokat használnak, mint „*szeretett historizálni*”, „*írói pályájának delelőjére,*” „*önemésztő munkával élt,*” „*tündérieren csillogó derűvel.*” Az életidegen életmű-leírásokkal párhuzamosan bizonyos intézmények minden nyelvi igényesség nélkül, pongyola stílusban fogalmazták meg névadójuk bemutatását. Ezt a megállapítást támasztják alá a következő mondatok: „*Ehhez a családban jó hagyományok adódtak.*” „*Egész politikai életét a börtön árnyékában töltötte, de valahogy mindig megúsza.*” „*Ő maga mindig megúsza a kellemetlenségeket, de senki se tudta, milyen kellemetlenség éri, aki jókat mond róla.*” Olykor egy adott leíráson belül is különböző gondolati egységeket különböző stílusban írtak meg – feltételezhetően a szöveg szerkesztésekor többféle forrást felhasználva.

A honlapok névadói leírását elemezve áttekintettem azt is, hogy megfogalmaztak-e valamilyen kötődést Móra Ferenc életútjához, a szövegekből kiderült-e: mi volt a névadás motivációja, aktualitása.

²³ Az idézet tévesen használt. A helyes citátum: „*Szeresd a gyermeket! A lét napfénye ő.*” In: Móra Ferenc: Könnyes könyv. Szeresd a gyermeket! (1907)

A honlapokon összesen öt esetben, vagyis alig több mint 10%-ban hangsúlyozták azt, pontosan miért adták intézményüknek a Móra Ferenc nevet, illetve azt, Móra miért követendő példa a diákok számára.

„Iskolánk névadója Móra Ferenc. 4 éve, 1995-től viseljük az ő nevét a gyerekek, a szülők és a pedagógusok kívánságára.” – olvasható a rózsaszentmártoni Móra Ferenc Általános Iskola honlapján, melyből nem csak az derül ki, hogy demokratikus módon történt a névválasztás, hanem az is, hogy a tartalmat 20 évvel ezelőtt frissítették (<http://www.mora-rszmarton.sulinet.hu> 2019). A nyírturai Móra Ferenc Általános Iskola küldetése röviden, életrajzi leírás nélkül a következőképpen hangzik: *“Valljuk, s nap mint nap tettekkkel is bizonyítjuk a névadónktól, Móra Ferencről örökölt szellemiséget: A szeretet az élet”* (<http://www.nytmfsuli.infora.hu> 2019).

A nyíregyházi Móra Ferenc Általános Iskola a következő mondatokban fogalmazza meg névadójuk méltatását: *„Móra Ferenc életében is a legnépszerűbb magyar írók közé tartozott; hatvan évvel a halála után még mindig az; nyilván így marad a jövőben is. Móra Ferenc könyveit jó olvasni: az olvasó gyönyörködik, néha együtt izgul a hősökkel, közben mosolyog, bár érzi, hogy tragédiákról van szó. Az olvasó szívébe zárja az író. Ha az irodalmi érték a szeretetreméltóság – márpedig ez is irodalmi érték lehet –, akkor Móra Ferenc helye a legelső között van. És talán nincs is még egy író, akinél annyira elválaszthatatlan egységben jelenik meg a derűs szelídség és a meg nem alkuvó, kemény férfiasság. És amúgy egész mellékesen, alighanem ő a legnagyobb magyar ifjúsági író. És ez önmagában sem kevés. De Móra ennél sokkal több”* (<http://www.mora-nyh.sulinet.hu> 2019). Az időpontra utalás alapján kikövetkeztethető, hogy egy igen régi, 25 évvel ezelőtti tartalom olvasható Móráról az iskola honlapján, Móra Ferenc ugyanis 87 éve hunyt el.

A következő szöveg röviden fogalmazza meg az intézményi attitűdöt Móra iránt: *„Móra Ferencet választottuk iskolánk névadójának, akinek élete, munkássága, határtalan emberszeretete példamutató.”* A jászladányi Móra-iskola egy rövid életrajzi leírás végén „indokol” is a következő mondatokkal: *„Mi az, amit ma is követendő példaként tekinthetünk? A tudás utáni vágy, az érdeklődés az ismeretlen iránt, embertársaink szeretete, tisztelete. Törekvés a jobbra, szebbre tisztességes munkával. Ezt a kincset szeretnénk továbbadni a jövő nemzedékének mi is”* (<http://mora-jladany.sulinet.hu> 2019).

A különböző iskolai honlapokat vizsgálva az tapasztalható, hogy – feltehetően azonos forrásokat használva – a névadói leírásnál megtalálhatóak hasonló vagy közel azonos szövegek. Így fordulhat elő, hogy bizonyos gondolati elemek többször is olvashatóak. *„Móra Ferenc életében is a legnépszerűbb magyar írók közé tartozott, a halála után még mindig az; nyilván*

így marad a jövőben is. Móra Ferenc könyveit jó olvasni: az olvasó gyönyörködik, néha együtt izgul a hősökkel, közben mosolyog, bár érzi, hogy tragédiáról van szó. Az olvasó szívébe zárja az író. Ha az irodalmi érték a szeretetreméltóság - márpedig ez is irodalmi érték lehet -, akkor Móra Ferenc helye a legelső között van. Ő a legnagyobb magyar ifjúsági író. És ez önmagában sem kevés. De Móra ennél sokkal több” (<http://www.redics.hu/oldal.php?id=7> 2019). Az idézett mondatok a *Magyar irodalom arcképcsarnoka* Mórát bemutató fejezetéből (Hegedűs, 1995) szószerinti forrásként kerültek az iskolák internetes felületére.

A manifeszt tartalmi elemek gyakoriságát tekintve egyértelmű, hogy az életrajzi leírásokban Móra Ferenc családjának a szegénysége áll a középpontban. Ez olyannyira jellemző, hogy sokszor tartalmi pontatlanság, sőt, a túlzás eszközeit is felhasználva emelik ki ezt a tényt az iskolák. („*Móra Ferenc 1879. július 19-én született Kiskunfélegyházán egy szegényes kis kunyhóban.*” „*A család lakott Jászárokszálláson, Jászberényben, majd Szegeden.*” „*Móra Ferenc gyermekkorában úgy élt, mint a többi falusi gyerek.*” „*Egyetlen igazi játéka a körtemuzsika volt, az olcsó kisvárosi portéka, melyhez görcsösen ragaszkodott, mint legdrágább kincséhez*” (<https://www.moraf-rlak.hu> 2019).

A fenti részleteket olvasva az látszik, az iskolák névadói leírása egy saját(os) narratívát hozott létre a mórái életút bemutatásakor. Móra az elszegényedett paraszti család, szücsmester apa és kenyérsütő anyja gyermekeként egy küzdelmes gyermekkort maga mögött hagyva a tanulásnak szentelte az életét – ezek azok a tipikus gondolatok, amelyeket a szövegek közvetítenek. Móra életéről az iskolai leírások a szegénység narratíváját alkotják meg. Kérdés lehet, vajon pedagógiai céllal teszik ezt, vagy a művein keresztül ezt az üzenetet tartják a legmarkánsabbnak.

Móra Ferenc szövegeinek egy részében a főhős kifejezetten nehéz körülmények közt küzdve, a tanulást és tudás lehetőségét különös értéként kezelve jelenik meg. Az írásokban konkrét utalással vagy némi áthallással saját gyermekkorára téve említést, az olvasók Mórát képzelik el a történetek főszereplőjeként. Gyáni Gábor (2016:56) szerint „*a jelenből visszatekintő látószög pedig a magyarázatot kínálja, mint a megismerés kíváncsú és lehetséges módozatát.*” Ezt támasztja alá Szajbély Mihály (2016:7–8) narratíva-megközelítése, mely szerint az alapkérdés nem az, hogy egy narratíva igaz vagy sem, hanem az, hogy elfogadható, magyarázó és megvilágosító erejű vagy sem. A Móra-olvasó tehát a szövegek, illetve – jelen esetekben – az iskolai honlapok névadói leírásai alapján a nehéz sorsú gyermekkort rekonstruálja, mely önálló narratívává nőtte ki magát.

A honlapok legfontosabb információi Móra Ferencről
a Móra-szülők helyzete és foglalkozása
szegénysége
legfontosabb életrajzi adatok (első munkahely Felsőlövőn, Szegedre költözés)
alkotói sokoldalúsága
közéleti tevékenységei
politikai szerepvállalása
gyermekírói fontossága
házassága Walleshausen Ilonával

2. számú táblázat

3.4. Összefoglalás

A tankönyv- és dokumentumelemzések során azt kerestem, Móra Ferenc írásai pontosan hol és hogyan jelennek meg az alsó tagozatos olvasókönyvekben. Ezt kutatva elsőként analizáltam Móra Ferenc saját szerkesztésű, valamint halála után megjelent, 1–4. évfolyam számára kiadott régi tankönyvek Móra-szövegeit. Négy történeti korszakolás szerint, azaz a két világháború között, a koalíciós években, a szocializmus időszakában, majd a rendszerváltást követően megjelent tankönyveket elemeztem. Ezt követően áttekintettem a Nemzeti Alaptanterv erre vonatkozó előírásait, a jelenleg hatályos tankönyvek olvasmányait, valamint a Móra Ferencről elnevezett oktatási intézmények honlapjain a névadói leírásokat, – tettem mindezt azért, hogy képet kapjak a Móra-múzeumba és az állandó kiállításába látogató diákok előzetes tudásáról.

A tankönyvek vizsgálata során nem a kvantifikáció volt az elsődleges cél, nem a Móra-szövegek mennyiségét figyeltem elsősorban, hanem a tendenciákat elemeztem. Arra voltam kíváncsi, hogy az évtizedek során milyen változás volt tetten érhető a tankönyvek Móra-tartalmai tekintetében. Az elemzés során kikristályosodott, hogy Móra Ferenc művei olvasmányként – gyakran eredeti közlésként – már 1925-től fellelhetőek az általa szerkesztett tankönyvekben, a *Betiűrszág*-sorozatban. Halálát követően pedig már két évvel, vagyis 1936-ban megjelent – az általam elemzett tankönyvek közül – a Szent István Társulat kiadásában *A furcsa ember* című írása. A megjelenés helyének abból a szempontból van jelentősége, hogy a köztudottan antiklerikális Móra szövege épp egy római katolikus könyvkiadó gondozásában

megjelent tankönyvben szerepel elsőként. Ugyanúgy megtalálható református kiadású tankönyvekben is (*Olvasókönyv a református elemi népiskolák II. osztálya számára, 1936*), viszont nem olvasható Móra-olvasmány a Magyar Dolgozók Pártja által uralt, erőteljesen balratolódó közoktatásügyi korszakban. Az 1940-es évek végén, 1950-es évek elején megjelent tankönyvek 1. és 2. osztálynak szánt köteteiben (*Első könyvünk a városi iskolák számára, Második könyvünk a falusi népiskolák számára, Második könyvünk a városi népiskolák számára, 1949*) nincs Móra-szöveg, illetve csupán két-két írás olvasható a sorozat harmadikosoknak és negyedikeseknek szóló köteteiben. A következő évben hasonló arányban tartalmazznak, illetve nem tartalmazznak Móra-szövegeket a kötetek, az évtized további éveiben azonban lassú emelkedés tapasztalható a Móra-művek számát tekintve. Ez alól kivétel a Bertalan Ferenc-féle *Olvasókönyv az általános iskolák 2. osztálya számára* című, 1956-ban megjelent olvasókönyv, ahol összesen tizenegy mű található (Bertalan Ferenc 1947-ben megjelent *Második könyvünk a városi iskolák számára* című tankönyvében található meg a legtöbb Móra-mű egy kötetben, összesen huszonkettő, vagyis ehhez képest az előző szám visszaesést jelent).

A tankönyvelemzések alapján mennyiségi szempontokra helyezve a hangsúlyt tetten érhető az az irányvonal, hogy az újabb kiadású tankönyvekben egyre kevesebb Móra-művel találkozhatnak a diákok. Ez különösen igaz az Újgenerációs tankönyvsorozatra.

Az elmúlt 95 év során megjelent 145 tankönyvet megvizsgálva a következő megállapítás tehető: Móra Ferenc írásai az olvasókönyvekben a témákat illetően rendkívül változatosak. Nemi átfedéssel összesen hét nagy tematikus egységbe lehet sorolni a szövegeket: (1) természeti jelenségeket, (2) a személyes élményeket megelevenítő írásokat, (3) meséket, (4) történelmi eseményeket, legendákat, (5) állatokkal kapcsolatos történeteket, (6) családi vonatkozású és (7) tanító jellegű olvasmányokat²⁴. Számszerűen leggyakrabban közölt olvasmányok töle az ismert történelmi eseményekkel, személyiségekkel kapcsolatos legendák, a mesék és a tanító jellegű történetek. Szintén gyakran idézett szövegek a természeti jelenségekkel, állatokkal kapcsolatos írások, melyek összhangban álltak a természetrajz szakot végzett Móra Ferenc egyetemi tanulmányaival. A sorrend különös és meglepő, hiszen a legerősebb Móra-narratíva az iskolai honlapok tartalomelemzése alapján a szegénység témakörére épül, a fenti adatok szerint viszont Mórától gyakrabban közöltek történelmi legendákat, mint önéletrajzi ihletésű írásokat. A válasz feltehetően abban rejlik, hogy az író

²⁴ Az összegzés táblázatos formában a dolgozat utolsó mellékleteként található meg.

leggyakrabban idézett műve több évtizeden át a *Kincskereső kisködmön* volt, mely meglehetősen sok életrajzi vonatkozású eseményt tartalmaz.

A *Kincskereső kisködmön*, Móra legismertebbnek tartott műve 1962-ben vált először kötelező olvasmánnyá az általános iskolák 4. osztálya számára (Tanterv és utasítás az általános iskolák számára, 1962), s évtizedekig ez így is volt érvényben. A regény a tankönyvekben leggyakrabban idézett részlete az önálló történetként is élő *A kis bice-bóca*²⁵ című írás.

További gyakran közölt alkotások a következők: *A cinege cipője*, *A szánkó*, *Szeptemberi emlék* és a *Mindennapi kenyerünk* című szövegek. A művek tematizáltságát tekintve az látható, hogy az öt írás közül négy – jellemzően saját gyermekkori élményeket feldolgozó – szegénysorban élő emberek történeteit jeleníti meg, az ötödik, a *Cinege cipője*, mely látszólag egy szépen csengő gyerekvers, szintén a kiszolgáltatottságot, nélkülözést mutatja be. Ez a tény is hozzájárulhat ahhoz a magyarázathoz, hogy Móra életművét gyakran kötik össze a szegénységgel, ahogyan a Móra nevét viselő iskolák is a szegénység narratíváját erősítik legmarkánsabban (Kovács-Krassói, 2021a).

A jelenség különösen jellemző volt az 1970-es évek végéig, azt követően azonban nyomon követhető némi átstrukturálódás: az önéletrajzi ihletésű írások mellett egyre inkább megjelennek a történelmi legendák, illetve az állatokkal kapcsolatos írások. A 2018-tól kezdődően kiadott Újgenerációs tankönyvek négy évfolyamán egyetlen olyan Móra-szöveg sem olvasható, mely az író gyermekkorával vagy a szegénység témakörével lenne összefüggésbe hozható (vö. 2. táblázat), vagyis a Móra-iskolák névadói leírásai tehát nincsenek összhangban a Móráról megszerezhető tudás tartalmával. A kijelentést kellő óvatossággal lehet megfogalmazni, hiszen az említett tankönyvek a legfrissebbek a tankönyvpiacon.

A Móra-kiállítás látogatóit fogadva tehát arra készülhetünk, hogy a diákok kevés előzetes ismerettel rendelkeznek Móra Ferencről. Ez szoros összefüggésben áll az alsó tagozatos tankönyvek Móra-szövegeinek csekély számával, valamint azzal, hogy a felső tagozatban csak választhatóan, középszintű oktatásban már egyáltalán nincsenek jelen Móra-művek (kivéve a regionális kezdeményezéseket).

²⁵ Az olvasmány kétféle helyesírással szerepel a tankönyvekben: *A kis bicebóca* és *A kis bice-bóca* címmel is idézték. Móra eredetileg az utóbbi alakban írta meg.

4. Az újrapozicionálás egyik lehetősége: Móra Ferenc és Kalmár Ilona kapcsolata

Jelen értekezés célkitűzése azt modellezni, hogy Móra Ferenc életművét – egy, az eddigiektől eltérő megközelítésben – érdemes és hatékonyabb megismertetni a köznevelés keretein belül. Az előzőekben azt vizsgáltam, hogy az olvasókönyvekben milyen Móra-szövegekkel találkoznak a diákok az általános iskola 1–4. osztályaiban. A tankönyvelemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy a mai kötetekben egyre kevesebb Móra-mű olvasható, egyre szűkebb keresztmetszetet adva az írói életműből. A Móra-iskolák névadói leírásának tartalomelemzése alapján az is kijelenthető, hogy a szövegek egysíkú narratívát hangsúlyoznak, a Móra család szegénységét állítják a középpontba, s a leírásokban markánsabban jelenik meg a szülők anyagi helyzete, mint az író sokoldalúsága és alkotói pályája. A patetikus stílusban, régies nyelvezettel történő névadói ismertetések nem teszik lehetővé Móra Ferenc sokszínű személyiségének és írásainak a megismerését. A leírások alapján Móra elsősorban saját szegénységét bemutató és feldolgozó, egysíkú író.

Kutatói kiindulópontom szerint Móra Ferenc több különböző műfajban kiemelkedően teljesítő alkotóként nem csupán saját korának volt meghatározó egyénisége; korszerű gondolatai ma is aktuálisak. Műfaji sokszínűségét kiemelve a dolgozat további fejezeteiben azt kívánom bemutatni, hogy milyen alternatív lehetőséget látok – szintén köznevelési keretek között, a középiskolás korosztályt megcélozva – Móra Ferencet újrapozicionálni.

Az újrapozicionálás megfogalmazása kapcsán nem szabad figyelmen kívül hagyni a kánon–ellenkánon kérdéskörét sem. „A kánon három fontos, jelenleg használatban lévő jelentése: oktatási útmutató, norma vagy szabály, valamint az alapvető auktorok jegyzéke” mondja ki Gorak (idézi Kusper, 2019:2). A mindenkori tantervek alapján összeállított tankönyvek a kanonizált műveket közlik, melynek egyfajta „következményeként” azonnal megformálódik az ellenkánon kérdése is, vagyis azon művek sora, melyek helyet szeretnének kapni a kanonizált művek között. Móra Ferenc kapcsán a helyzet sajátos, hiszen íróként és költőként a gyermekirodalom kanonizált művei között képviselte magát évtizedekig, s – bár folyamatosan csökken a tőle idézett művek száma – ott van jelen ma is. Törekvésem tehát bizonyos értelemben eltér azoktól a kezdeményezésektől, melyek során hosszú ideje kanonizált, vagy akár túlkanonizált műveket kívánják újraértelmezni, a túl stabil keretből

kimozdítani, s új kontextusba helyezni.²⁶ Móra Ferenc életművének újrapozicionálása elsőként regionális szinten képzelhető el, melynek pedagógiai hozadéka a helyi kultúra megismerése, ezáltal a helyi identitás erősítése, miközben egy korszerű Móra-kép kerülhet a fókuszba.

A Móra-múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményének évtizedekig titkos anyaga volt Móra Ferenc bizalmas levelezése utolsó szerelmével, Kalmár Ilonával. Bár a levelek már az 1950-es évektől kezdődően több részletben a szegedi múzeumba kerültek, az addig teljesen ismeretlen szerelmes versek pedig 1986-ban, feldolgozásuk sokáig nem történt meg, a múzeum munkatársai zárolt anyagként kezelték.

Meglátásom szerint – a regionális kultúra erősítéseként az irodalomtanítás gyakorlatába illeszthetően – a szerelmi történet és az ahhoz kapcsolódó szerelmes versek bemutatása a középiskolás korosztály számára megfelelő módja lehet az író-múzeumigazgatót több szempontból is megismertetni. Móra szerelmi lírája nem csupán kuriózum és nóvum, hanem alkotói pályájának irodalomtörténeti jelentőséggel bíró fontos öröksége is. Móra 1934-ben bekövetkezett haláláig az irodalomkritika csak a *Könnyes könyv* verseit ismerte, s nem is tartotta sokra, Lengyel András kifejezetten rossznak tartotta őket. A Kalmár Ilona-kapcsolat kialakulásának „naplójaként” jegyzett szerelmes versek gyűjteményét tartalmazó kötet azonban irodalomtörténeti értéke vitathatatlan.

Az alábbiakban elsőként bemutatom, (1) ki volt Kalmár Ilona, (2) mi rekonstruálható Móra és Kalmár kapcsolatáról az Irodalomtörténeti Gyűjtemény dokumentumai alapján, (3) s mi a fennmaradt hagyaték utóélete.

4.1. A Kalmár Ilona-történet a megismerkedéstől a Címtelen könyvig

Móra Ferenc 1932 júniusában hosszabb időre Balatonföldvára utazott, ahol az *Aranykoporsó* című regény megírása volt a célja. A napi tennivalók, családi és közéleti kötelezettségek alól próbált szabadulni, amikor az éppen üres Zrínyi szálló magányát választotta. Móra ez idő tájt Szeged egyik meghatározó személyisége, író, újságíró, régész és a Kultúrpalota igazgatója. Móra Ferenc nő, felesége Walleshausen Ilona, Szegedre kerülésének évében vette feleségül. A sokéves ismeretség ellenére két idegen ember kötött házasságot 1902.

²⁶ Kusper Judit célja Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regényét (mely már az író korában is kötelező olvasmány volt) az emlékezet, hely és kultusz kontextusában újraértelmezni; egyik nehézségként épp a mű túlkanonizáltságát tartja. Hansági Ágnes Jókai Mór kapcsán azzal szembesít, hogy az író több regényére is jellemző: hiába az aktív kánon része, mégsem jelenti a művek (el)olvasását is (Kusper, 2013:151–157), Hansági, 2013:277–296).

július 14-én (Mezősi, 1979:74–75). Házasságuk boldogtalan, sok konfliktussal nehezített 32 éve alatt Móra Ferenc életében több nő is fontos szerepet játszott, bár ezt maga a család, a kortársak, de még a Móra-kutatók közül is többen gondosan titkolni igyekeztek.

Kalmár Ilona (1902–1986), kecskeméti születésű, Kiskunfélegyházán nevelkedett. Szülei korán meghaltak: apja, Kalmár Henrik a 4. honvéd huszárezred őrmestere már 1917-ben, édesanyja 1926-ban hunyt el. Egy testvére volt, aki megérte a felnőttkort, Kalmár Sándor. 1932 nyarán – az akkor 30 éves, Móra Pankával²⁷ közel egykorú – Kalmár Ilona családi állapotát tekintve menyasszony: Horváth István, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület titkárának jegyese (Péter, 1990:162).

Móra Ferenc és Kalmár Ilona szerelmi története akkor kezdődött, amikor Móra megérkezett a Balaton-parti Zrínyi szállóba, ahol Kalmár Ilona – nyári munkaként a vendégek szórakoztatására szerződött – alkalmazott volt. Móra Ferenc a regényírás helyett szívesen töltött közös időt a fiatal nővel (Kovács-Krassói–Medgyesi–Vészits, 2017:273–279).

Az *Aranykoporsó* megírása még váratott magára, ám főhősének, Titanillának az alakja formálódott: az irodalomtörténet Kalmár Ilonát a regény Tit megszemélyesítőjeként tartja számon. A feljegyzések szerint Kalmár Ilona szép, modern gondolkodású, önálló fiatal nő volt, aki nagy hatást gyakorolt a középkorú íróra. Móra Ferenc és Kalmár Ilona nagyon rövid idő alatt egymásba szerettek, s kapcsolatuk „naplójaként” egy versfüzér született *Címtelen könyv* címmel.

4.2. A Címtelen könyv

A versfüzér 35 számozott és egy számozatlan verset tartalmaz, ám a versek messze többek esztétikai értékkel bíró költeményeknél: lelki történetek, egymásra találásuk naplója, egy szerelmi játék lírai megjelenítése, udvarlás és az önkifejezés eszköze, s bizonyítéka annak, hogy szexuálisan beteljesedett kapcsolatáról van szó. Ez utóbbi megállapítást Lengyel András mondja ki először (Lengyel, 2005:106); az irodalomtörténeti kutatások – bár tudtak Móra Ferenc és Kalmár Ilona kapcsolatáról – plátói szerelemként, múzsaként tekintettek Kalmár Ilonára (Péter, 1999).

Felvetődhet a kérdés, milyen adatok alapján lehet azt megállapítani, hogy a versek pontosan mikor és milyen ütemben íródtak. Honnan lehet tudni, hogy valóban Kalmár Ilonának

²⁷ Móra Panka Móra Ferenc lánya.

szólnak? Mennyiben kapcsolódnak egymáshoz az egyes alkotások, van-e logikai íve a költeményeknek? A *Címtelen könyv* versei többségében cím nélküliek, csupán római számozással vannak ellátva. Pontosítva: a versfüzér harmincöt számozott darabja közül nyolc címet is kapott, nem csupán számot, míg a függelékben szereplő 36. vers számot nem, csupán címet (*Piros mise*). A versek íve, gondolatisága, különösen a szerelmi történet ismeretének fényében jól értelmezhető. Az első és utolsó vers a kötethez való illeszkedése azonban több kérdést is felvet. A versciklus első, *Szentivánéji álom...* címmel írt költeményében Móra egy idősebb ember magányát fogalmazza meg.²⁸ Lengyel András szerint feltételezhető, hogy a vers nem Balatonföldváron született, hanem korábban valamikor, Móra később fűzte a *Címtelen könyv*be (Lengyel, 2005:104). A *Piros mise* című alkotás időben könnyebben elhelyezhető, hiszen – bár függelékként jelenik meg és számozatlan – datált vers, pontosan tudjuk, hogy július 14-én született. Az egyes versek dátumozása egyébiránt következetlen, a harminchat vers közül mindössze tizenkettőnek tudjuk a pontos keletkezési idejét, s az is látható, hogy egy napon bizonyosan több vers is született (a datáltak közül ezt a július 2-án született versek bizonyítják). A Balatonföldváron töltött idő és a szerelem kialakulásának idejét összevetve az látszik bizonyosnak, egy napon több, akár 6-7 vers is íródhatott, s a versek gondolati ívét, dinamikáját figyelve az is látható, hogy a versek relatív kronológiai sorrendbe vannak rendezve.²⁹

Különösen izgalmas az, hogyan viszonyul a *Címtelen könyv* verseihez maga Móra. Egyrészt szerényen, látszólag lekicsinyelve *kis gyíkdaloknak* nevezi azokat a címadó versben (a megnevezésnek más vonatkozásban is különös jelentősége van), másrészt *halhatatlan gyermekek*ként aposztrofálja őket.³⁰ Móra életrajzát ismerve tudható, hogy fiatal korában költő szeretett volna lenni, ám pályafutása során végül prózaíróként, újságíróként, régészként, könyvtárosként, múzeumi munkatársként teljesedett ki. Ő maga nyilatkozott így „Éppen tíz esztendeje annak, hogy letettem a cirokhegedűt mint lírai költő”³¹. Lengyel András (2005:111) irodalomtörténész szerint, aki alapvetően nem tartja modern verseknek a versfüzér darabjait „Egy sor verse, többnyire a rövidebbek közül, ezért – kivált a költő Móra átlagához képest – kimondottan jó.”

Móra Ferenc és Kalmár Ilona megközelítőleg egy hónapot töltött együtt Balatonföldváron, a visszaemlékezések szerint Móra Ferenc július 20-án tér vissza Szegedre (Vészits, 2014). A közösen eltöltött idő emlékét néhány fénykép tanúsítja, a versek s levelek,

²⁸ „Fejszétől félő fák alatt/Egy ember jár-kel hallgatag,/Kinek alkony a hajnal is már,/Homlokán hamvas haj kalimpál - /S megzörgeti az égi boltokat” (*Szentivánéji álom*)

²⁹ uo.

³⁰ „Mert szent bűnünkből napról-napra versek,/E halhatatlan gyermekek születnek” (XXIX. vers)

³¹ MÓRA Ferenc (2014): Boldogult költő koromról. In.: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Holnap Kiadó. 219.

amelyeket vagy onnan írt, vagy arra az időszakra utal. Sokat emlegetett, Kalmár Ilonának augusztus 10-én írt levélrészlet³², melyben Móra egy közösen felfedezett és kiásott bronzkori leletre, egy urnára utal (Péter László, 1990:89), a „hivatalos” levelezés első darabjaként megjelent Madácsy László Móra Ferenc levelezését összegyűjtő kötetben (Madácsy, 1961:205). A levél Csengelén íródott, megszólítása: „*Kis Pajtás*”, aláírás: „*az igazgató úr*”. A levél azért is különösen értékes, mert újabb bizonyítéka annak, hogy Móra Ferenc 1932 júliusában írt verseinek minden kétséget kizáróan Kalmár Ilona a címzettje.

4.3. A kettős levelezés

A *Címtelen könyv* versei³³ is ugyanarról tanúskodnak, amelyet az életrajzok is igazolnak: egyikük sem lép ki korábbi élethelyzetéből. Móra Ferenc férj, apa, nagypapa, köztisztviselőként álló szegedi polgár visszatér családjához, Kalmár Ilona pedig augusztus 10-én házasságot köt Horváth Istvánnal. A fennmaradt Móra-hagyaték szerint azonban a közöttük lévő szerelmi kapcsolat Móra Ferenc élete végéig, azaz 1934. február 8-ig megmarad.

Ez idő alatt személyes találkozásokon kívül – melyről a források³⁴ alapján viszonylag sok konkrét adat rendelkezésünkre áll – kettős levelezést folytattak (Kovács-Krassói–Medgyesi–Vészits, 2017:273–275).

Móra és titkos szerelme a baráti kapcsolat révén „hivatalosan” is levelezésben állt egymással; azok a levelek Horváth Istvánnak címezve íródtak – Budapest, Damjanich utca 42. II.e./2. címre – és tőle érkezve cserélődtek. Móra Ferenc és Horváth István időközben baráti kapcsolatba kerültek, így Móra nem csupán vele, hanem feleségével is – legitim módon – levelezett (Péter, 1999:184). A hivatalos levelek egy része megjelent a Madácsy László által 1961-ben szerkesztett és publikált levelek között (*Móra Ferenc levelesládája* címmel). A megszólítás sokféle módon történt; leggyakrabban a *kis Pajtás*, *kis Ica asszony*, *kis Nagyságám* olvasható, az aláírás pedig jellemzően *Feri bácsi*. Ezekben a levelekben publikus történetek, családi, baráti kapcsolatokra való utalások kerültek rögzítésre, bár utólag, szerelmük tényének

³² „*Mi van a kis urnával, kis úrnő? Elhozta? Azért kérdezem meg, mert egy kislánynak, aki majdnem olyan okos, mint a felnőttek, egyéb gondjai is lehetnek, mint tört cserepek őrizgetése. Talán egyszer eljutok még Pestre, és akkor elhozom, hogy mint egészét bocsáthassam örök tulajdonába. Tudja, hogy passzióm a töredékek kiegészítése. Ez esetben pedig kötelesség is, mert ezt közös erővel ástuk ki és törtük össze.*”

³³ „*Olyan nyarat a milyent én, /Senki még nem temetett,/ A búcsúzás permetegje/ El-elönti szememet.*” (XXXIII. vers)

³⁴ A Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményében találhatóak Móra Ferenc és Kalmár Ilona levelei.

ismeretében, némi áthallásra van lehetőség (Kovács-Krassói–Medgyesi–Vészits, 2017:274–275).

A titkos levelezés azonban Földváry Kica kisasszonnyal³⁵ történt, a levelek post restante³⁶ rendszerben érkeztek Budapest VI. számú (Petőfi Sándor ucca Főposta) postahivatalába Móra Ferencről. A levelek, melyeket már akkor elkezdtek írni egymásnak, amikor Móra Szegedre visszautazott, s Kalmár Ilona még Balatonföldváron maradt, személyes hangvétellű, szenvedélyes írások. A levelezésből elsősorban Móra érzelmeinek mélységéről tudhatunk meg többet, hiszen azoknak a nagy része – Kalmár Ilonának köszönhetően – fennmaradtak és a múzeumba kerültek. Az író-múzeumigazgató gyakran naplószerűen írta ezeket a leveleket: naponta akár többször is, különböző napszakban, olykor kiegészítve saját gondolatait, nem azonnal postázva azokat. „Tartalmukat” tekintve a levelek napi történésektől való beszámolók és szerelmi vallomások egyaránt; sőt, a levelezésben megtalálható egy napon írt, két különböző „stílusú” levél Kalmár Ilonának, egy hivatalos és egy titkos. Mindkét levél említi ugyanazt az eseményt, más-más hangsúllyal és kiegészítő elemmel (Kovács-Krassói–Medgyesi–Vészits, 2018:280–281).

A Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye azonban tizenhét olyan dokumentumot is őriz, melyeket Kalmár Ilona írt Móra Ferencnek. Az írások teljesen rejtélyes körülmények között maradhattak fenn, hiszen Móra Ferenc a végrendeletében azt kérte: „*Wertheim szekrényemben tán 20 lekötött csomagban magánlevelek vannak, amelyek senkire sem tartoznak; az olvasótermi egész vasláda is ilyenekkel van tele. A három úrnak becsületszó nehéz kötelességévé teszem, hogy mindezeket az intézet kazánjában azonnal megnézetlenül és sajátkezűleg elégelessék; olyan férfikötelesség, amellyel halottnak és élőnek egyaránt tartoznak.*”³⁷ A végrendelet – Móra szavaival élve: „*Végakaratomnak inkább ez lehet a stílusos címe: Szeretném, ha így történne*”³⁸ – szerint a leveleknek nem kellett volna megmaradniuk, ám különös módon mégis a Móra-múzeum gyűjteményébe kerültek. Hogy ez pontosan hogyan és kinek a közreműködése révén valósult meg, további kutatások feladata, kétségtelen tény azonban, hogy a történet rekonstruálása szempontjából fontos primer források állnak a kutató rendelkezésére (Kovács-Krassói, 2020).

Kalmár Ilona Móra Ferenc neki címzett leveleit – a rendelkezésre álló adatok alapján – feltehetően maradéktalanul megőrizte. A levelezés egy része még Kalmár Ilona életében, másik

³⁵ A fiktív név utalás Balatonföldvára, megismerkedésük helyszínére.

³⁶ Jelentése: postán maradó. A levelet a feladó kérése alapján nem házhoz viszik, hanem a postán őrzik addig, amíg a címzett nem megy érte.

³⁷ A végrendelet eredeti példánya Vészits Andrea, a dédunoka tulajdonában van. Kiemelés Móra Ferencről.

³⁸ Szó szerinti közlésben, kiemelés Móra Ferencről.

része – a Balatonföldváron született versekkel együtt – Kalmár Ilona 1986-ban bekövetkezett halála után, végrendeletének megfelelően került be a Móra Ferenc nevét viselő szegedi múzeumba. A titkos levelezés további érdekessége, hogy Kalmár Ilona nem csupán megőrizte a leveleket, hanem egészen sajátos módon „gondozta” is egy részüket: 1964-ben a levelezés 1933. március 1–25. között született darabjait egy füzetbe kézzel átmásolta, mely dokumentum szintén a múzeum gyűjteményébe került. A levelek átvezetése mindenképpen túlmutat önmagán, nem csupán hasznos a kutatás szempontjából (hiszen Móra Ferencnek legendásan szép, de olvashatatlan írása volt), de azt is bizonyítja, hogy Kalmár Ilona életében valóban rendkívüli volt a Móra Ferenchez fűződő kapcsolata.³⁹

Kalmár Ilona nevelt fia, ifj Horváth István, a fiatal, tehetséges színész-rendező tragikus körülmények között – a házassági jogról szóló harmadik zsidótörvény megjelenésekor szerelmével, Tóth Katával – 1941-ben öngyilkos lett. Pontosan három évvel később, fia halálának évfordulóján Horváth István szintén önkézével vetett véget életének (Varga, 2016:715–720). A megözvegyült Kalmár Ilona ezután soha nem ment férjhez, egyedül élt tovább. Móra Ferenc hagyatékának egyik leggondosabb ápolójaként tekinthetünk rá azzal, hogy valamennyi neki címzett levelet megőrzött és a múzeumra hagyott.

A levelezés megőrzésének további tragikus és fordulatos eleme, hogy amikor Kalmár Ilonát zsidó származása miatt a budapesti gettóba deportálták, a leveleket és verseket összegyűjtve magával vitte, megóvva így őket az esetleges megsemmisüléstől. Mára már kideríthetetlen, mi lehetett Kalmár Ilona elsődleges motivációja: értékörzésnek szánta vagy lelkiileg volt szüksége az írásokra, mindenesetre a történelem őt igazolta, hiszen neki köszönhető, hogy az értékes dokumentumok hiánytalanul és tökéletes állapotban fennmaradtak.

A szegedi múzeum irodalomtörténeti gyűjteményének adatai szerint vétel útján, Horváth Istvánné Kalmár Ilona, Móra Ferenc „barátja” révén kerültek a múzeumba, és az 1957-es évtől kezdődött meg a beletárolása azoknak a személyes hangú leveleknek, amelyeket Móra írt Kalmár Ilonának. Ezekre a levelekre kevésbé jellemző az az intim hangneme, mint azokra, amelyek az asszony halála után jutottak a múzeum birtokába. Horváth Istvánné Kalmár Ilona 1979. október 17-én kézzel írt végrendelete,⁴⁰ melyet a Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye őriz a következőkről rendelkezik: *“Vaskazettában őrzött, csodálatosan megmaradt levelezésem, illetve Móra Ferenc nekem írt leveleit a szegedi M.F. múzeumnak*

³⁹ Kalmár Ilona saját kézzel átmásolt szövegfolyama egy egyszerű vonalrácsos füzetben található. Az átirrt levelek 51 oldalt tesznek ki.

⁴⁰ Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye

hagyományozom.” Ennek következtében 1986 – Kalmár Ilona halála – óta a közös levelezés és a Balatonföldváron született versek a múzeum gyűjteményét gyarapítják.

Mint már említettem, Móra Ferenc és Kalmár Ilona szerelmi története a nyilvánosság kizárásával, titokban zajlott. Míg éltek, arra törekedtek, hogy kapcsolatukkal ne okozzanak sem fájdalmat, sem csalódást a környezetüknek. A megismerkedés és a kölcsönös szerelem ellenére Móra családapaként, múzeumigazgatóként, köztiszteletben álló felelős személyiségként „folytatta” régi, Kalmár Ilona pedig „elkezdte” új életét a Horváth Istvánnal való házasságkötés révén. A levelezés és a versek sokáig Kalmár Ilona tulajdonában voltak, majd valamennyi – a már ismertetett módon – a Móra-múzeumba kerültek, ezáltal a kutatók számára elérhetővé váltak. Az irodalomtörténészek és múzeumi szakemberek nagy dilemmája volt évtizedekig, hogy bemutathatóak, feltárhatóak és publikálhatóak vagy sem ezek a dokumentumok. A magyar kultúrtörténet ikonikus alakjának, Móra Ferencnek felejthetetlen és fedhetetlen alakjára egyaránt vigyáztak a kortársak és az utókor (gondoljunk Péter László megfogalmazásaira, aki műzsaként, plátói szerelemként idézte fel mindig Kalmár Ilona alakját) – imázsrombolásnak tartották a titkos szerelmi kapcsolat bemutatását.

Ugyanakkor az is kérdés, milyen „jogon” tesszük mindezt; közzé tehetjük-e érzéseik, gondolataik, intim szférájuk versekbe szedett, papírra vetett írásos bizonyítékait? A választ – értelmezésünk szerint – ők maguk adták át. Móra Ferenc *Címtelen* könyvében írja:

„...Kis gyíkdalok,
Rejtetekbe fussatok!
S addig ott aludjatok,
A míg én meg nem halok.
S ki csak akkor jőjjetek,
Mikor én már nem leszek.”⁴¹

Kalmár Ilona pedig a szegedi Móra Ferenc Múzeumban őrzött – már említett végakarattal hagyja az utókorra Móra gondosan megőrzött minden sorát azzal a magyarázattal: „Így óhajtók megmaradni elmúlásom után is.”⁴²

⁴¹ Címtelen könyv (XXXV. vers)

⁴² A végrendelet eredeti példánya a Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményében található.

4.4. A Címtelen könyv utóélete

A *Címtelen könyv* versei irodalomtörténeti jelentőséggel bírnak, ám évtizedekig mégis a Móra-múzeum zárolt anyagát képezték. A hozzá tartozó szerelmi levelezésről a Móra-hagyaték ismerői, ha tudtak is, a publikációkban nem tettek említést, sőt, csupán baráti kapcsolatként⁴³ emlegették a Kalmár Ilona-szerelmi viszonyt. A történettel kapcsolatban az a tény is különleges adalékként szolgál, hogy a múzeumvezetői állásfoglalás is a titoktartás volt. Indoka feltehetően a Móra-imázs védelme volt, annak a hagyományos családképnek a megőrzése, melyet Móra, majd korai halála után családja is gondosan őrzött. Kivételt képez ez alól Móra Ferenc dédunokája, aki a Móra-kiállítás kurátoraként, a *Címtelen könyv* című árnyjáték szövegírójaként, a verseskötet kiadásában résztvevőként őrzi Kalmár Ilona emlékét és erősíti a Mórával való kapcsolatának irodalomtörténeti jelentőségét. A szerelmes verseket tartalmazó kötet tényleges megjelenése előtt egy évtizeddel megszületett a szándék a kiadásra vonatkozóan, ám az végül elmaradt (Vészits Andrea-interjú, 2020). A kötet 2014 tavaszán jelent meg.

A rendhagyó Móra-foglalkozások során célszerű erről a körülményről is diskurzust folytatni, és közös gondolkodásra hívni az empirikus vizsgálat során a köznevelési és felsőoktatási csoportok résztvevőit: hogyan vélekednek arról a múzeumi szándékról, hogy egy régi Móra-kép konzerválódjon és maradjon a köztudatban, ezzel megfosztva az utókort Móra Ferenc „emberi” arcának verseiben és szerelmes levelezésében olvasható lenyomatától.

⁴³ Ezt a narratívát erősítette a Madácsy László által szerkesztett *Móra Ferenc levelesládája* című kötet, ahol több baráti levél is megtalálható Horváth Istvánnak és Horváth Istvánnénak küldve.

5. Az empirikus vizsgálat

A tankönyvkutatások és a Móra-iskolák névadói narratívájának elemzése alapján az látható, hogy Móra Ferenc művei egyre kevésbé jelennek meg a köznevelés általános iskola alsó tagozatos tananyagában, a Móra-kép pedig idejétmúlt és egysíkú. A doktori értekezés fontos célkitűzése kísérletet tenni arra, hogy Móra Ferenc életének sokáig titokban tartott szakaszát, a Kalmár Ilonával való szerelmi kapcsolatát, valamint az ahhoz köthető levelezést és szerelmi líráját a köznevelés keretein belül bemutassam. A fejezet magában foglalja a rendhagyó foglalkozás bemutatását, valamint a kvalitatív kutatási eszközökkel mért, majd összegzett eredményt arról, hogy a kezdeményezés milyen hatást váltott ki a kísérletben résztvevőkben.

A megvalósítás érdekében személyesen megkerestem a Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Általános Iskola és Gimnáziumának igazgatóját, valamint a Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének tanszékvezetőjét a kutatás lebonyolításának engedélyezéséért. A hozzájárulásuk birtokában megkezdhettem a kutatás empirikus szakaszát.

5.1. A minta jellemzői

Az empirikus kutatásba bevont, mindösszesen 51 résztvevő Szegeden tanul. A diákok közül 26 fő a Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium 11. osztályának tanulói, a közoktatási csoport tagjai. A felsőoktatási csoportot a Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék 25 hallgatója alkotta. Nemek megoszlását tekintve 30 nő és 21 férfi vett részt a kutatásban, 16 és 26 év közöttiek.

n=51	
Közoktatási csoport	Felsőoktatási csoport
Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium	Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék
11. évfolyam	Alap és mesterszakos hallgatók
26 fő	25 fő

3. számú táblázat

Nemek aránya	
Férfi	Nő
21 fő	30 fő

4. számú táblázat

5.2. A kutatás leírása

A kutatás empirikus része három szakaszból állt. Kutatásom során nem reprezentatív mintát kívántam fölhasználni a feltett kérdések megválaszolására, nem a kvantifikáció volt a cél, hanem a Mórával kapcsolatos előzetes tudásra és a róla való gondolkodásmódra voltam kíváncsi. A tankönyvek vizsgálata alapján az látható, hogy az író művei csak az általános iskola alsó tagozatán jelennek meg, a Móra-iskolák névadói leírásainak tartalomelemzése alapján pedig kimondható, hogy Móra Ferencről a szegénység narratívája áll a fókuszban. Ezt a képet egészítik ki a múzeumi tapasztalatok, melyek szerint a látogatók emléke Móráról erősen megkopott. A Móra-múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményében őrzött versek és levelek bemutatását a középiskolás és fiatal felnőtt korosztály számára találtam célszerűnek bemutatni egy rendhagyó foglalkozás keretén belül. Választott kutatási módszerem a foglalkozás előtt a résztvevőkkel egyéni interjú készítése, a hatás vizsgálatát pedig fókuszcsoportos interjúk révén találtam relevánsnak összegezni.

5.2.1. Egyéni interjú

A rendhagyó Móra-foglalkozást megelőzően arra kerestem a választ, hogy az íróval kapcsolatban milyen előzetes tudással, emlékekkel vagy élményekkel érkeznek a köznevelési és felsőoktatási csoportok résztvevői.

Az empirikus kutatás első szakaszaként a megfelelő stratégia kiválasztása több kérdést is felvetett. Egyrészt választani kellett a kvantitatív és kvalitatív módszer, s annak megfelelően a kérdőíves kikérdezés, illetve az egyéni interjú között. A döntést kutatásfilozófiai és technikai szempontok egyaránt befolyásolták. Bár a megszerkesztett kérdőív rövid idő alatt sok válasz egyidejű megszerzésére adott volna lehetőséget, azt valószínűsítettem, hogy strukturált

kérdések során a válaszadótól – kizárólag a kijelölt keretek között haladva – kevesebb információhoz jutottam volna. A személyes interjú során a folyamatos interakció révén olyan Mórával kapcsolatos emlékeket is elő lehetett hívni, melyet egy írásbeli válaszadás nem tett volna lehetővé.

A kérdőíves felmérések válaszai a pozitivista paradigma alapján objektívek, mérhetőek és a valóságot tükrözik, s bár a kvalitatív interjúkészítés is épülhet objektivista előfeltevésszerű rendszerre, de jellemzőbb, hogy az emocionalizmus vagy a konstruktivizmus talaján áll (Szokolszky, 2004:321–365). A választott egyéni interjúkészítés során előnyt jelentett a kutatói személyes jelenlét, a válaszokra adott azonnali reakció lehetősége, az emóciókra való figyelem, mely körültekintőbb válaszokat eredményezett.

További dilemma volt a kutatási stratégia megalkotásánál az egyéni, illetve fókuszcsoportos interjúkészítés közötti választás. Az előzetes Móra-tudással és -emlékekkel való lekérdezést azért végeztem egyénileg, mert azt feltételeztem, ha a kérdéseket csoportos interjú formájában teszem föl a résztvevőknek, a csoportnormához való igazodás miatt nem vállalják fel nyíltan azt, hogy vannak-e vagy nincsenek Mórával kapcsolatos emlékeik, esetleg torzítva kapok információkat. Smith-Mackie (2001) a konformitás fogalmával írta le azt a jelenséget, ha az egyéni érzések, vélemények és álláspont megváltoznak a csoport többségéhez igazodva (idézi Vicsek, 2006:87–88). Meglátásom szerint egyfajta megfelelési kényszer miatt a véleményvezérek álláspontját követve nyilatkozott volna a beszélgetésben résztvevők többsége Móráról. A kérdések összeállítása során arra törekedtem, hogy ne feleltetésnek vagy vizsgáztatásnak tűnjön az interjúhelyzet, a célom az volt, hogy a résztvevők tisztában legyenek azzal, hogy nincsenek jó vagy rossz válaszok.

Az interjú során elsőként arra voltam kíváncsi, milyen emlékeik, ismereteik vannak az íróval kapcsolatban, mi az a három szó vagy kifejezés, ami azonnal eszükbe jut Móra nevét meghallva. Azt kívántam feltérképezni, van-e olyan narratíva, ami a személyéhez kötődik; jelenthet ez akár tevékenységi kört, akár életrajzi elemet vele kapcsolatban. Arra kérdeztem rá továbbá, hogy milyen fogalom társul a nevéhez, rendelkeznek-e bármilyen tudással a magánéletét tekintve, illetve van-e bármilyen érdekes vagy számukra meglepő információ, mely Móra Ferenc személyével kapcsolatban eszükbe jut. Feltettem azt a kérdést is, felkeltené-e az érdeklődésüket a művei iránt, ha bármilyen történetet megismernének a magánéletével kapcsolatban. A rövid strukturált interjúk oldott légkörben zajlottak, meglátásom szerint a résztvevők felvállalták azt, hogy Mórával kapcsolatban megkaptak az emlékeik, döntő

többségük ugyanazt a művet említette meg, mint ismerős írást.⁴⁴ Valamennyi egyéni interjút én készítettem.⁴⁵

5.2.2. Rendhagyó előadás és megbeszélés

Az empirikus kutatás következő részeként valamennyi középiskolás diáknak és egyetemi hallgatónak rendhagyó előadást és feldolgozó megbeszélést⁴⁶ tartottam Móra Ferencről. Az előadás *Móráról másképp* címmel három nagy témakört ölelt fel: életrajzi elemek a szokásostól eltérő hangsúlyokkal, az elmúlt években nyilvánosságra került – Móra Ferenc és Kalmár Ilona közötti – szerelmi történet és annak irodalomtörténeti vonatkozása, a *Címtelen könyv* című verseskötet ismertetésével. Végül Móra rendhagyó gondolataiból válogattam, figyelembe véve a korosztályi sajátosságokat. Az előadást követően beszélgetés és elemzés történt, melynek középpontjában a verseskötet és az ismertetett idézetek álltak.

A foglalkozás során szemléltetésként PowerPointos prezentációban foglaltam össze Móra kiemelt gondolatait, a Móra-múzeum gyűjteményéből származó digitalizált fényképeket vele kapcsolatban, valamint eredeti kéziratokat a levelezésből és a versek kéziratából.⁴⁷ A foglalkozások időtartalma 2x45 perc volt.

5.2.3. Fókuszcsoporthoz tartozó interjú

Az egyéni interjúk és a rendhagyó Móra-foglalkozást követően harmadik egységként a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk zajlottak. A fókuszcsoport Vicsek (2006:17) szerint az a módszer, amelyben az adatok úgy keletkeznek, hogy a kutatásban résztvevők csoportosan kommunikálnak egy adott témáról. A Móra-előadást követően, mely mindannyiuk számára azonos alapot és impulzust jelentett, közös nevezőt adott ahhoz, hogy egyenrangú „partnereként” vegyenek részt a beszélgetésben. A cél az volt, hogy az interjúalanyok gondolatait, érzéseit és megfigyeléseit megismerjem, ahogy azt Szokolszky (2004:466–467) is meghatározza a módszer

⁴⁴ Alapvetően a *Kincskereső kisködmön* című gyermekregényre emlékeztek a résztvevők. Mivel mindannyian 16-26 év közöttiek, a tankönyvvizsgálatok alapján az látható, hogy még ahhoz a korosztályhoz tartoznak, akiknek kötelező olvasmány volt a fent említett mű.

⁴⁵ Az interjú kérdései az I. számú mellékletben olvashatóak.

⁴⁶ A múzeumpedagógiai foglalkozások Vársárhelyi Tamás (2009) szerint „eredendően rokonságot mutat” az iskolai oktatással. Okát abban látja, hogy a múzeumpedagógusok többségének alapvetően pedagógus végzettsége, illetve gyakorlata van. A köznevelési közegben tartott foglalkozásokra ez a megállapítás különösen igaz lehet.

⁴⁷ A prezentáció anyagát a IV. számú melléklet tartalmazza.

leírásaként. A módszer kiválasztásának egyik fontos szempontja volt egy minél ismerősebb szituáció megteremtése, ahogyan ezt Krueger (1994, idézi Vicsek, 2006:22) is látja: fókuszcsoporthoz interjú természetesebb szituációt teremt a résztvevők számára, összevetve az egyéni interjúval, hiszen azt képezi le, amit a mindennapi életben is megtapasztalnak, gyakorolnak.

A fókuszcsoporthoz interjú gyakran piackutatási módszerként meghatározott kvalitatív kutatási lehetőség, mely gyakran egy-egy új termék, brand bevezetésekor, közvélemény- vagy kommunikációkutatásban használják. Meglátásom szerint a rendhagyó Móra-előadás, a kevésbé ismert önéletrajz elem és szerelmi szál, az ehhez kapcsolódó *Címtelen könyv* című irodalomtörténeti jelentőségű új megközelítés, egy új típusú kommunikáció az íróról, összességében és kutatói szándékom szerint egy új Móra-brandként került a résztvevők elé. A „termék” ismertetése után releváns módszertani választásnak ítélem meg a fókuszcsoporthoz interjú módszerét. További – a módszerhez kötődő – lehetőség Kitzinger (1994, idézi Vicsek, 2006:33) közös tevékenységen való részvétel, mint pl. egy film megtekintése, beszélgetés, jelen esetben egy Móra-előadás és a verseskötet, kéziratok bemutatását jelentette.

További érv a módszer kiválasztásánál az volt, hogy a téma nem a reprezentativitást és nem a nagy mintát indokolja, sokkal inkább a Móráról való gondolkodás tettenérését. Az előadást és a verseskötetről, versekről, Móra-gondolatokról való beszélgetést követően a cél az volt, hogy feltérképezzem, milyen érzéseket, gondolatokat fogalmaztak meg a résztvevők. Közös gondolkodás elindítása volt a szándék kényes kérdésekkel kapcsolatban is (Vicsek, 2006:40–42), mint pl. Móra Ferenc házasságon kívüli szerelmi kapcsolatának megítélése. A kérdések nem egzakt válaszokat, hanem a véleményformálás dinamikáját és formálódását célozták meg. Az interjúk személyes kommunikációban zajlottak, időtartama kevés eltéréssel 90 percet tartottak, valamennyi hanganyagát rögzítettem, és átiratokat készítettem jegyzetekkel kiegészítve. Az átirat és moderátori jegyzetek jelentőségére hívja fel a figyelmet Vicsek (2006:257–262), hiszen lehetőséget teremtenek a szisztematikus elemzésre.

A fókuszcsoporthoz résztvevői tekintve különböző álláspontok léteznek egymással párhuzamosan: Babbie (2003) 12–15 főről beszél, Szokolszky (2004:467), Sántha (2009a:88–91) és Vicsek (2004:130) 6–12 főről. A hét fókuszcsoporthoz beszélgetés a következő létszámban zajlott: 1. csoport: 8 fő, 2. csoport: 8 fő, 3. csoport: 9 fő, 4. csoport: 7 fő, 5. csoport: 8 fő, 6. csoport: 6 fő, 7. csoport: 5 fő. Valamennyi fókuszcsoporthoz interjú moderátora én voltam.⁴⁸

⁴⁸ A fókuszcsoporthoz interjú vázlata az értekezés IV. számú melléklete.

Fókuszcsoporthos interjúk		
1. csoport	8 fő	SzTE BTK BA
2. csoport	8 fő	SzTE BTK BA
3. csoport	9 fő	SzTE Gyakorló
4. csoport	7 fő	SzTE Gyakorló
5. csoport	8 fő	SzTE Gyakorló
6. csoport	6 fő	SzTE BTK MA
7. csoport	5 fő	SzTE BTK MA

5. számú táblázat

5.3. A vizsgálatot nehezítő körülmények és korlátok

A 2020-as COVID-19 járvány jelen értekezés empirikus kutatásának a lebonyolítását is befolyásolta. 2020. március 16-án valamennyi köz- és felsőoktatási intézményben áttértek az online oktatási formára, az empirikus kutatás három szakaszának tervezett kezdési időpontja március 17-e volt. A vizsgálatot így el kellett halasztani. 2020 szeptemberében valamennyi intézményben elkezdődött az oktatás. A további – a kutatás lefolytatását – nehezítő körülményt az okozta, hogy mivel az intézményvezetők, sőt, az oktatáspolitikusok sem tudták, hogy meddig taníthatnak személyes jelenléti rendszerben, jelentősen korlátoztak minden rendhagyó oktatási helyzetet. A hagyományos oktatási forma a közép- és felsőoktatásban egyaránt szeptember 1-je és november 10-e között zajlott, 2020. november 11-én újra megtörtént az átállás az online oktatási rendszerre. A folyamatos bizonytalanság közben tartottam a kapcsolatot a megcélzott résztvevők intézményvezetőivel és oktatóival, akik ebben a szűk intervallumban lehetőséget adtak arra, hogy – bár a tervezetthez képest korlátozottabb számú résztvevővel, de – elvégezzem a kutatásomat és megtartsam a foglalkozásokat.

5.4. A minta jellemzői és a kvalitatív vizsgálat körülményei

A kvalitatív kutatás és a Móra-foglalkozások több különböző helyszínen zajlottak a következő sorrendben:

A kutatásban résztvevők között két csoport tagjai a Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének BA-képzésben résztvevő hallgatói voltak, az alapképzés mindhárom évfolyamáról. A hallgatóknak meghirdetett program helyszínéként a Móra Ferenc Múzeum volt megadva, ahol az empirikus kutatás valamennyi fázisa után tárlatvezetéssel együtt megtekinthették a múzeum *Móra Rengeteg* című új, állandó tárlatát (továbbiakban az 1. csoport, valamint 2. csoport).

A következő három csoport résztvevői a Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium 11. osztályos tanulói voltak. Az egyéni strukturált interjúkat különböző időpontokban végeztem el, mivel az osztályközösségek több tantárgyat is csoportbontásban tanulnak. Így tanári szervezés segítségével lehetőségem volt mindenkit egyénileg kikérdezni. A Móra Ferencet bemutató foglalkozás közösen, valamennyi diák részvételével egy időben zajlott, az azt követő fókuszcsoportos interjúk három csoportra osztva valósultak meg (továbbiakban 3. csoport, 4. csoport és 5. csoport).

Szintén a Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének hallgatói voltak a kutatás további résztvevők, az MA-képzés hallgatói a *Történelmi múlt és imázsformálás* című kurzus kereteibe illesztve vettek részt az empirikus kutatásban. A hallgatók a mesterképzés mindkét évfolyamát képviselték. A hallgatóknak egyéni kikérdezés után közös időpontban tartottam meg a Móra-foglalkozást, majd két csoportra bontva vettek részt a fókuszcsoportos interjúkon (továbbiakban 6. és 7. csoport).

5.5. Az empirikus eredmények értelmezése

5.5.1. Az egyéni interjú

Az empirikus kutatás első szakaszaként összesen 51 résztvevővel készítettem kvalitatív interjúkat. Az elemszám kiválasztásakor Sántha Kámán álláspontja erősített meg, miszerint „*a kvalitatív vizsgálatokban olyan kisméretű populációt kell kiválasztanunk, amelynek minden egyes elemét részletesen meg tudjuk vizsgálni, ahol nem mindig indokolt az általánosításra*

törekvés” (Sántha, 2009a: 86). Sántha szerint kis elemszámú minta is adhat a kutatás szempontjából értékes adatokat, amennyiben a reprezentativitás nem követelmény.

A kutatás lebonyolítása során valamennyi egyéni interjút rögzítettem. A kérdések feltevése során nem csupán arra voltam kíváncsi, hogy pontosan milyen választ adnak, hiszen arra megfelelő lett volna a kérdőíves kikérdezés is, hanem az azonnali reakciókra, mimikára, nonverbális jelekre is figyeltem. Megfigyelési szempont volt az is, hogy milyen reakciót váltanak ki a résztvevőkből a kérdések, megfontoltan vagy rövid idő alatt születnek a válaszok. A metakommunikációs szempontokat a kikérdezés után kulcsszavakban jegyzeteltem, s azokat is felhasználtam az elemzés és összegzés során.

Valamennyi résztvevővel történő beszélgetés legelején megfogalmaztam a kutatás célját és mindhárom szakasz pontos menetét. Első kérdésként arra voltam kíváncsi, mi az a három szó, ami legelőször eszükbe jut Móra Ferenc nevét meghallva. A hozzá tartozó instrukció szerint azonnali választ kértem, azzal a céllal, hogy kiderüljön, melyek azok a kulcsszavak, amelyeket előzetes tudásuk alapján rögtön elő tudnak hívni. A válaszadók nagy többsége *író*, *Kincskereső kisködmön*, *Szeged* és *múzeumigazgató* fogalmakat említették. A válaszokat többségük rövid időn belül, szinte gondolkodás nélkül megadta. Utóbbi kettő kifejezetten Szeged-specifikusnak mondható, hiszen a válaszadók – akár szegediként, akár Szegeden tanuló diákként – tudnak a Móra Ferenc Múzeum létéről. Ugyanerre a kérdés más, „Móra-független” településen feltehetően más arányokkal, és a múzeum, Szeged említése nélkül kapott volna válaszokat. Az egyéni interjú második nagy egységében arra voltam kíváncsi, vannak-e emlékeik Móra Ferenc műveivel kapcsolatban.

Elsőként arra kértem a válaszadókat, hogy mondjanak olyan műcímeket, melyeket Mórához kötnek. Túlnyomó többségben a – már kulcsszóként is említett – *Kincskereső kisködmön* című regényét említették, alig néhány interjúban tudtak más címet is mondani. Amennyiben igen, a *Cinege cipője* című vers bizonyult a legismertebbnek. A válaszuk összhangban van a tankönyvelemzés során megfogalmazott összeggzéssel, mely szerint az öt – alsó tagozatos olvasókönyvekben – leggyakrabban idézett Móra-művek egyike a vers. A szóbeli beszélgetés során a kiegészítés módszerét alkalmaztam, amikor is egy-egy ismertnek vélt Móra-vers első sorát vagy a címét kezdtem idézni, s a folytatásra szólítottam fel a válaszadót. A következő – szintén ismertnek tartott – sorokat idéztem: *A csókai...*, *Sétálni megy...*, *A gavallér...*, *Csilicsali...* A kutatásban résztvevő diákok döntő többsége nem ismerte fel a műveket, s nem tudta folytatni a megkezdett sorokat, csupán a már említett *Cinege cipője*, s nagyon kis hányadban a *Sétálni megy Panka* volt ismerős.

Nem csupán a művek címeire, előzetes ismeretekre voltam kíváncsi az egyéni interjúk során, hanem azokat az érzésekre is, amelyeket esetleg kiváltanak az általam felsorolt címek. Döntő többségben nem váltottak ki felidézhető érzéseket Móra művei, de számottevő volt azon válaszadók száma, akik nosztalgikus, szomorú, nyomasztó jelzőkkel írták le a vele kapcsolatos gyermekkori emlékeket; egy résztvevő humorosnak találta. Atipikus válaszok a következők voltak: „*elolvadtam az aranyos karakterek miatt*”, „*tökéletesen leírja az ősz hangulatát*”, illetve a „*gyerekversek jókedvűek voltak.*” A továbbiakban – ellenőrző kérdésként – felsoroltam olyan fogalmakat, amelyek Móra nevéhez köthetőek, s arra voltam kíváncsi, melyek azok, amelyeket leginkább társítanak az íróhoz az előzetes tanulmányok és emlékek alapján. A szegénység, tehetség, gyermekirodalom, versek, régészet, múzeum, újságírás/kommunikáció, szegediség kulcsszavak felsorolásával azt kívántam előhívni, amelyek esetleg saját maguktól nem elevenedtek meg. A válaszok nem hoztak változást az első kérdéssel való összevetésben, a legtöbben a gyermekirodalom és múzeum fogalmakhoz társították, illetve a tehetség került említésre. Közel egyenlő arányban fogalmazták meg a szegénység, versek, újságírás/kommunikáció és a szegediség kulcsszavakat. A szegénység témakörben ez az adat ellentmondott annak a feltételezésemnek, mely szerint Móra Ferenc nevéhez kapcsolódóan markánsan megjelenik a szegénység fogalma, ahogy ez az iskolai honlapok tartalomelemzésénél felszínre került.

Az egyéni strukturált interjúk további kérdései arra irányultak, hogy ismernek-e bármilyen történetet Móra Ferenc magánéletével kapcsolatban, illetve arra, amennyiben tudomásukra jut bármilyen személyes életrajzi elem írókkal, költőkkel kapcsolatban, felkelti-e az érdeklődésüket a művei iránt. A válaszadók nagyon kevesen ismertek vele kapcsolatban magánéleti vonatkozású történetet: négyen említették a múzeumi tevékenységét, melyet fontosnak ítélték meg, egy válaszadó tudott a szerelmes levelek létéről és összesen hárman tudtak arról, hogy Móra Ferencnek volt kései szerelme (ők mindannyian jártak a Móra-múzeumnak a névadóról szóló állandó kiállításában). A szegénységet, mint az életével kapcsolatos jellemzőt, ketten említették. Elsőprő többségben (45 fő) igennel válaszoltak arra a kérdésre, miszerint jobban érdeklődnek az írók, költők művei iránt, ha valamilyen személyes történetet ismernek meg velük kapcsolatban, s mindössze hat résztvevő felelt nemmel.

A válaszok alapján összességében azt a képet kaptam, hogy a résztvevők emlékei meglehetősen megkoptak Móra Ferenc személyével és műveivel kapcsolatban. A leginkább feldolgozott olvasmányélményen túl – *Kincskereső kisködmön* – nem ismerik más művét, esetleg egy-egy gyermekvers elevenedik fel, némi rávezetéssel. Elsősorban múzeumi kötődését és a gyermekirodalomban betöltött szerepét említették, személyes történetet nem ismernek vele

kapcsolatban, ám úgy vélik, amennyiben tudomásukra jutna, befolyásolná a művei iránti érdeklődésüket is.

5.5.2. Móra-foglalkozás

Miután valamennyi személyes interjú lezajlott, sor került a Móra-foglalkozások⁴⁹ megtartására.

Műfaját tekintve többféle besorolással lehet illetni, s a továbbiakban különböző megnevezéssel kívánok róla beszélni.

A Móra-foglalkozások megtartása során számos oktatási módszert használtam annak érdekében, hogy – a tanórai keretekhez illeszkedve – minél élményszerűbb és érthetőbb legyen az átadott tudás. Az előadás kifejezés a legstatikusabb oktatási módszert jelzi, mely klasszikus értelemben egy aktív előadót és egy passzív hallgatóságot feltételez. Kérdésként merülhet fel rögtön, van-e létjogosultsága középiskolai keretek között előadást tartani. Falus Iván (2003:258–261) a tanári előadást több esetben is indokoltnak tartja, jelen helyzetben az alábbiak miatt releváns oktatási módszer: ha új ismeretközlésről van szó, ha az adott ismeretanyag más forrásból nem férhető hozzá, amennyiben az érdeklődés felkeltése a cél, s azt követően más módszerek követik. Az egyetemista korosztály oktatási struktúrájának szerves részét képezik az előadások, így annak relevanciáját bizonyítani nem indokolt. Az empirikus rész leírásakor így adekvát módon Móra-előadásként is emlegetem Móra–Kalmár szerelmi történet ismertetését.

Az előadást követően megbeszélés is zajlott a foglalkozások során, mely Falus (2003:268–269) szerint a leggyakrabban alkalmazott, legnépszerűbb módszerek egyike. Feltétele a közös tudás, ami alapján a megbeszélést irányítani lehet kötetlen, oldott légkörben úgy, hogy a résztvevők közötti párbeszéd legyen a középpontban, megtervezett tanári irányítással. A vita szintén megfelelő feldolgozó módszerként felsorolt eszköz (Falus, 2003:272–274), melynek során az interakciók nem a tanár, hanem a tanulótlársak felé irányulnak, s ahol nem a tanáré, hanem a résztvevő diákoké a főszerep. A szemléltetés fontos része lehet egy anyag bemutatásának és feldolgozásának (Falus, 2003:274–277), ami hozzáadott értéket jelent a feldolgozás, interiorizáció szempontjából. A Móra-foglalkozások szemléltetéseként Móra Ferenc és Kalmár Ilona eredeti kéziratait és fényképeit használtam.

⁴⁹ A foglalkozások demonstrációs anyagát a II. számú melléklet tartalmazza.

A foglalkozások három részből álltak.

(1) Elsőként rendhagyó előadás hangzott el Móra Ferenc pályájával kapcsolatban, középpontban Móra gondolataival; a legfontosabb életesemények felidézése idézeteken és fotókon keresztül történt, PowerPointos prezentáció során.

(2) Ezt követően a kutatásban résztvevőket megismertettem Móra Ferenc és utolsó szerelme, Kalmár Ilona kapcsolatának történetével, és annak irodalomtörténeti lenyomatával, azaz a versekkel és levelezésükkel együtt. A megfelelő műtárgyvédelmi biztonságra törekedve szemléltettem a titkos levelezés néhány eredeti kéziratát, melyeket a Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye őriz, valamint a Kalmár Ilona által egy füzetbe átmásolt leveleket. A *Címtelen könyv* című verseskötet megjelenésének története után megbeszélés és vita zajlott a kötet verseiről. A feldolgozás részeként egy-egy versrészletet kaptak a résztvevők, amelyek kapcsán arról folyt a diskurzus, a kapcsolati ív mely szakaszába illeszkedhet az adott mű vagy annak részlete. A hallgatóság megismerhette Kalmár Ilonának a múzeumi gyűjteménybe került végrendeletének tartalmát, mely a Móra-levelezéssel kapcsolatban rendelkezett, valamint a *Címtelen könyv* azon versét, mely „engedélyt” adott a közlésre. Részletesen ismertettem a levelek sorsát a múzeumba kerülésig, azaz Kalmár Ilona életének azon fordulóit, amikor a levelek megmentése komoly kockázattal járt.

(3) A foglalkozás harmadik részében Móra Ferenc olyan rendhagyó idézeteit dolgoztuk fel, melyek pályafutásával és életével kapcsolatban jelentőséggel bírnak, és azokkal összefüggésbe hozhatóak. A teljes foglalkozás célja az volt, hogy Móra Ferencnek egy másik, emberibb arca bemutatásra kerüljön.

Maga a szemléltetéssel tartott előadás az azt követő megbeszéléssel és vitával egy önálló projekt kezdeményezésének első lépéseként is besorolható, hiszen szorosan illeszkedik a Móra Ferenc Múzeum múzeumpedagógiai palettájába. A múzeumpedagógiai gyakorlat szerint rendszeresen meghirdetésre kerülnek az úgynevezett *mobil múzeum* foglalkozások⁵⁰

⁵⁰ A mobil múzeum gyakran alkalmazott múzeumi szolgáltatás, több hazai, gazdag gyűjteménnyel rendelkező kulturális intézmény rendszeresen meghirdeti. A műfajban élenjáró a Szentendrei Skanzen (mokk.skanzen.hu); 2014-ben az utazó múzeum még csupán a múzeumon kívüli helyszínt jelentette, mely lehetett könyvtár, óvoda, iskola vagy állatkert egyaránt (Bárd, 2015). Számtalan külföldi példa szolgálhat jó-gyakorlatként (vö. <https://royalholloway.ac.uk>), ám nem tévesztendő össze a gyakran mobil eszközök múzeumpedagógiai programok során történő felhasználásának gyakorlatával (Cahill, C.–Kuhn, A.–Schmoll, S.–o, W–McNally, B.–Quintana, C. (2011). Magyarországi megvalósításra elsősorban a korábbi TÁMOP, valamint utóbbi EFOP-pályázatok adnak lehetőséget, hasonló kezdeményezésként. A szegedi Móra Ferenc Múzeumban 2014-2016 között a TÁMOP 3.2.13-12/1-2012-0445 azonosítószámú *Szeged rejtett kincsei*, majd 2018–2020 között az EFOP-3.3.2-16-2016-00283 azonosítószámú *Hétköznapi rítusai Szegeden* című pályázatok projektmenedzsereként és múzeumpedagógusaként vettem részt mobil múzeum foglalkozások megszervezésében és megvalósításában (Kovács-Krassói–Szilágyi, 2016).

(www.moramuzeum/muzeumpedagogia, 2021)⁵¹, melynek keretén belül foglalkozások, előadások igényelhetőek iskolai helyszíneken. A szolgáltatás részeként műtárgyak vagy műtárgymásolatok bemutatása is része az óráknak, mely egyedivé teszi más, nem múzeumi foglalkozással összehasonlítva.⁵²

Ugyanakkor a kezdeményezés – jelen disszertáció legfontosabb célkitűzéseként – alternatív vagy rendhagyó irodalom óra megtartására irányul, mely során kultúrtörténeti összefüggések feltárásának is eszköze lehet. Különösen releváns lehet olyan intézményekben, ahol a település valamilyen életrajzi hivatkozás kapcsán kötődik Móra Ferenchez.

Mindezek fényében a továbbiakban a kezdeményezés többféle megnevezéssel: Móra-előadásként, Móra-foglalkozásként, Móra-projektként vagy Móra-programként kerül említésre.

A Móra-projekt kidolgozásánál tisztában voltam azzal, hogy az időbeli behatároltság, vagyis a rendelkezésemre álló 2x45 perc korlátot szabhat átütő szemléletváltásra vagy hatás elérésére az íróval kapcsolatban. Úgy vélem azonban egy rendhagyó irodalom óra keretei reálisan hasonló időintervallummal rendelkeznek, a foglalkozás pedig – az elkészített fókuszcsoporthozos interjúk alapján – képes volt olyan reakciókat kiváltani, melyek elemzésre érdemesek.

5.5.3. A fókuszcsoporthozos interjú

Az egyéni strukturált interjúk és a Móra-foglalkozások után a programban résztvevőkkel a fókuszcsoporthozos interjú⁵³ módszerével térképeztem fel, milyen hatást váltott ki bennük a Móra-foglalkozás. Azt kutattam, milyen érzéseket, gondolatokat fogalmaztak meg a résztvevők azzal kapcsolatban, hogy tudomást szereztek Móra Ferenc kevésbé ismert gondolatairól, életrajzi elemeiről. Kíváncsi voltam arra, mi a véleményük Móra személyiségének és jelentőségének újrapozicionálásáról, van-e véleményük hasonló kezdeményezésekről.

Valamennyi fókuszcsoporthozos interjú moderátora én voltam, melyek során törekedtem olyan légkör megteremtésére, melyben mindenki szabadon és elvárások nélkül mondhatja el a véleményét (Vicsek, 2004:212–216). Három különböző helyszínen zajlottak a beszélgetések, a

⁵¹ A 2018–2020 között zajló Efop-pályázat során megvalósult mobil múzeum Mórával kapcsolatos foglalkozásai már a múzeumi paradigmaváltás jegyében kerültek összeállításra, felhasználva a „másik” Móra Facebook-profil tartalmait is. (Kovács-Krassó-Szilágyi, megjelenés alatt).

⁵² A szolgáltatás a tárgyi és személyi erőforrások meglétéén túl nyitottságot feltételez, nem csupán a múzeumok, hanem a köznevelési intézmények részéről is (Vásárhelyi, 2009).

⁵³ A fókuszcsoporthozos interjú vezérfonalát a III. számú melléklet tartalmazza.

Móra Ferenc Múzeum múzeumpedagógiai foglalkoztató termében, az SZTE Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium kijelölt tantermeiben, valamint a SZTE Bölcsészettudományi Karának Ady téri épületében.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk eredményének kvantifikálhatóságával kapcsolatban két egymással szembenálló paradigma létezik. A kutatók egy része (Wilkinson, 1998, Asbury, 1995, Sim, 1998, Edmunds, 1999) úgy tartja, az elemzés során – kvalitatív elemzés lévén – nem helyes számokat felhasználni, míg mások szerint (Stewart–Samdasani, 1990, Fern, 2001, Nassar-McMillan–Borders, 2002, Allen–Mayben, 2004, Millward, 1995) éppen ellenkezőleg, nem csupán lehetőség, hanem szükséges is egzakt adatokat szerezni (idézi Vicsek, 2004:243–246). Állásfoglalásuk különböző érvek mentén halad, jelen értekezésben Krueger (1994) meglátását követve nem numerikus adatokon van a hangsúly. Sántha (2009a:87–94) szerint a kvalitatív mérés erősen kontextushoz kötődik, függ a válaszadók egyéni reakcióitól, jelen esetben a csoportreakcióktól is, így a cél nem lehet számszerűsített eredményeket felmutatása. Szintén Sántha (2006:84–86) álláspontja az, hogy a kvalitatív kutatás kutatások során a mintaszámot egzakt módon előre meghatározni szinte lehetetlen, hiszen a módszer interaktivitása és dinamizmusa miatt a kutató személyiségével is összhangban kell állnia. A kutatás 51 fős mintája szintén nem indokolja a numerikus értelmezést, ennek megfelelően elemzésem során a *többségében, nagyobb, közel azonos arányban* kifejezéseket kívánom használni.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú bemutatkozással kezdődött, melynek során minden résztvevőtől azt kértem, mondja el a keresztnévét, milyen szabadidős tevékenységet folytat leggyakrabban, s melyek az olvasási szokásai. Utóbbi kérdést a tölcsertechnika elve alapján tettem fel, azaz a beszélgetést általánosabb, nyitott kérdésekkel vezettem fel, majd fokozatosan tértem rá a kutatással kapcsolatos kérdésekre (Vicsek, 2006:180–185). Valamennyi kérdést először én magam válaszoltam meg, azzal a szándékkal, hogy a résztvevők is merjenek őszinte választ adni.

Bár az olvasási szokások feltérképezése nem konkrét célja a kutatásnak, a témához kapcsolódóan nélkülözhetetlennek éreztem, hogy általános kérdésként előkerüljön, így közelítettünk a konkrét témákat érintő kérdésekhez. A válaszadók döntő többsége nem olvas rendszeresen, sem a gimnáziumi osztályok tanulói (akiknél leginkább elvárható volna, a kötelező olvasmányok megléte miatt), sem az egyetemi hallgatók. A gimnazisták elsősorban az időhiányra hivatkoztak, a sok tanulnivaló, különórát, sportolás miatt, az egyetemi hallgatók leginkább arra, hogy nem tartozik a szabadidős elfoglaltságaik közé az olvasás (ahogy egy 26 éves fiú válaszadó a 6. csoportban fogalmazott: „*nem vagyok olvasós*”). Figyelemreméltó

adalék, ám a kutatás szempontjából nem releváns információ, hogy az olvasási szokásokról szóló beszámolókbán a résztvevők kifejezetten gyakran számoltak be arról, hogy a 2020. év eleji online oktatás idején, amikor több szabadidővel rendelkeztek, az olvasást választották a kikapcsolódás lehetőségeként. Azzal is kiegészítették, hogy miután véget értek a kijárási korlátozások, újra ritkábban fogtak könyvet a kezükbe.

Szépirodalmi művet elenyésző kisebbségben olvasnak a fiatalok (az 51 megkérdezett között összesen négyen számoltak be arról, hogy a magyar- vagy világirodalom klasszikus szerzői közül olvasnak bárkitől). Az „olvasók” között azzal kapcsolatban, hogy mi alapján döntenek, az író személye vagy a történet alapján, egyértelműen a történet érdekessége az erősebb szempont.

A kérdést megfordítottam, vagyis úgy tettem fel: számít-e, hogy ki írta? *„Ha tudomásodra jut bármilyen érdekesség az író életével kapcsolatban, nagyobb érdeklődéssel vennéd-e elő a könyvét?”* – jellemzően az a válasz érkezett, hogy nem a szerző személye a döntő a választásban, sokkal inkább a történet, a fordulatok, a mozgalmasság és a feszültség. Ez a válasz ellentmondani látszik az egyéni interjúban kapott válaszokkal, miszerint jobban érdeklődnek az írók, költők művei iránt, ha valamilyen személyes történetet ismernek meg velük kapcsolatban (45 válaszadó felelt igennel, mindösszesen 6 fő nemmel). A fókuszcsoporthoz tartozó interjú során, a módszer jellemző sajátosságának következtében – amikor is közös diskurzus során árnyalódtak a vélemények – ebben a kérdéskörben a továbbiakban változást, hangsúlyeltolódást véltem felfedezni.

A tölcser technika elvének megfelelően szintén általános kérdésként, ám a kutatási témához sokkal inkább közelítve arra kérdeztem rá, ismerik-e Nyáry Krisztián (1972–) író, kommunikációs szakember *Így szerettek ők* című köteteit. A sorozat, mely 2013-ban elnyerte a Magyar Könyvtárosok Egyesülete által adományozott Fitz József-könyvdíjat és a XX. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál irodalomtanárokból álló zsűrijének Budai-díját, újfajta szemléletben népszerűsíti az irodalomtörténetet (Fényes, 2017). Nyáry Krisztián nem csupán könyv alakban, hanem a világhálón, a Facebook-felületen is sorozatot indított, amelyben könyvtári, levéltári és múzeumi források alapján írók, költők magánéleti vonatkozásának kevésbé ismert történeteit, drámáit mutatta be. Az élettörténetek megírásának stílusa és rövidebbé miatt gyorsan népszerűvé vált sorozat fogadtatása megosztó volt a kritikusok, irodalomtörténészek körében, ám, amint azt a fent említett díjak is igazolják, irodalomnépszerűsítő hatása vitathatatlan. A fókuszcsoporthoz tartozó interjú során azért tértem ki Nyáry munkáira, mert úgy ítélt meg, – a korosztályi sajátosságoknak megfelelően – a rövid, elsősorban a legnagyobb közösségi felületen megjelent írások a kutatásban résztvevők számára

ismertek lehetnek. A feltételezésem nem volt megalapozott, az 51 válaszból mindössze négyen ismerték Nyáry Krisztián *Így szerettek ők* című sorozatát.

Az előre felépített logikai szálon nem lehetett tovább folytatni a fókuszcsoporthoz tartozó interjú ívét, így tervektől eltérően az iskolai irodalomtanítás sajátosságain keresztül közelítettem meg a téma feldolgozását. Arra voltam kíváncsi, milyen tapasztalatok vannak és mi a véleményük a magyar irodalom tantárgy keretén belül bemutatott életrajzi vonatkozásokról. A válaszadók többsége ugyanazokat az állításokat adta: az iskolai irodalomtanítás során a szerzők önéletrajzi vonatkozásai azonos sémára épülnek, születés, halál, szülők, iskolák, méltatás, művek kerülnek említésre. Elsősorban adatokat, évszámokat, helyszíneket, neveket kell megtanulniuk, és azokról számot adniuk. A megfogalmazott vélemények a közoktatási és felsőoktatási csoportokban hasonlóak voltak. A tapasztalataikkal kapcsolatban a következő tipikus válaszokat kaptam: *unalmas, száraz, érdektelen, nem személyes, túl sok részlet, kötelező, nem fontos. „Írókról, költőkről csak azt tudjuk, hogy mikor született, mikor halt meg, stb, ez kvázi új dolog, engem személy szerint jobban érdekelnek az új dolgok, s amelyek elűtnek az átlagostól”* (6. csoport, 21 éves, fiú). A beszélgetés során az körvonalazódott, hogy meglátásuk szerint kevésbé esik szó az adott szerző tulajdonságairól, emberi arcáról; emiatt nem feltétlen látnak direkt összefüggést az adott életrajz és annak irodalomtörténeti lenyomata között.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúján ezen a pontján tértem rá az elhangzott előadás életrajzi elemeket tartalmazó részére és annak irodalomtörténeti vonatkozására, a *Címtelen könyv* című verseskötetre. Az előadás során rendhagyó módon ismertettem Móra élettörténetét. A középpontba Móra gondolatait helyeztem, s azon keresztül tártam fel életrajzi adatait. Ennek a módszernek a segítségével ismertettem Móra Ferenc sikertelen házasságának történetét, s következményeként Móra szerelmi kapcsolatát Kalmár Ilonával.

A szakértői álláspontok megoszlanak azzal kapcsolatban, hogy az intim és kényes témák feldolgozására alkalmas lehet-e a fókuszcsoporthoz tartozó interjú. Litosseliti (2003) és Edmund (1999) kevésbé tartja alkalmasnak a módszert, azzal indokolva, hogy a résztvevők túl személyesnek tarthatnak mások előtt ilyen típusú kérdések megvitatását, esetleg kényelmetlenül éreznék magukat az interjú közben (idézi Vicsek, 2006:40). Ezzel a nézettel szemben Kitzinger (1994) és Frith (2000) ugyanakkor úgy véli, ez a kutatási forma kifejezetten hasznos lehet (idézi Vicsek, 2006:40–42). Merton és munkatársai 1990-ben (idézi Vicsek, 2006:40) azt hangsúlyozták, hogy a kényes témák tárgyalásakor működhet az a dinamika, miszerint minden csoportban feltehetően léteznek gátlásos és kevésbé gátlásos résztvevők, ahol a kevésbé gátlásosak bátorítják vagy provokálják a félénkebbeket a megszólalásra. Kitzinger és Frith álláspontjára hivatkozva meglátásom szerint a fókuszcsoporthoz tartozó interjú során működött egy

házaságon kívüli szerelmi történetről, jelen esetben Móra Ferenc és Kalmár Ilona kapcsolatáról tabusítás nélkül beszélni a 16–26 éves korosztállyal.

A szerelmi történettel kapcsolatban fontosnak tartottam azt tetten érni, milyen érzéseket váltott ki a résztvevőkből, hogy ez a tudomásukra jutott az íróról. A kérdésem legfontosabb mozgatórugója az volt: van-e létjogosultsága annak a megközelítésnek, hogy Móra Ferencet a szerelmi dráma és az ahhoz kapcsolódó versein keresztül ismerjék meg a középiskolások.

Az erre adott válaszokat két csoportba lehetett osztani. Az egyes válaszadók által megfogalmazott vélemények nem kizárólagosak. Döntő többségben nem tudtak semmilyen érzést vagy gondolatot megfogalmazni, hiszen semmilyen előzetes tudással vagy Móra-képpel nem rendelkeztek az íróról. *„Maga a történet nem lepett meg, Móráról amúgy sem sokan tudunk. Amit tudok róla, hogy sokszínű volt, Kincskereső, ásatások, a családjáról nem tudtam semmit”* (7. csoport, 26 éves, fiú). *„Nekem meglepő volt, erről nem tudtunk, érdekes, izgalmas volt, hogy eltitkolták az emberek előtt”* (3. csoport, 17 éves, lány). Ezzel párhuzamosan az is általános vélekedés volt, hogy az írói, költői életrajzokra sokkal inkább jellemzőek a szabálytalan szerelmi történetek, így nem okozott számukra meglepetést, nem ítélik el ezért. *„Nem lepett meg, gyakori az ilyesmi”* (7. csoport, 21 éves, fiú). *„Szerintem sem volt meglepő, elég sok ilyen volt”* (4. csoport, 17 éves, lány). *„Nem akadtunk fenn”* (5. csoport, 18 éves, fiú). *„Verseket is írt hozzá, így az befolyásolja, nagy íróval elnézőbbek”* (5. csoport, 17 éves, fiú). *„Nekem is érdekes volt, nem tudtam mást Móráról, de alapvetően nem rombolt össze semmit, nem ítélek meg”* (7. csoport, 20 éves, lány). *„Nem botrányoztam meg, szeretem a költők szerelmi életét. Tök sok mindent elárul róluk, érdekes volt, örültem, hogy erről volt szó”* (6. csoport, 20 éves, lány).

Ehhez kapcsolódóan közös gondolkodásra hívtam őket, amennyiben ők lennének a döntéshozók, és birtokukban lenne a hagyaték, hogyan mérlegelnének: kiadnák a verseskötetet, publikálnák a szerelmes leveleket vagy sem. Vállalnák-e annak a kockázatát, hogy ezzel egy esetlegesen ismert Móra-képet lerombolnak, vagy – amennyiben semmilyen előzetes Móra-tudás nincs a fejekben – a történet ismertetésével inkább ártanának Móra Ferenc népszerűsítésének?

A szociális reprezentációk elmélete szerint – a konstruktivista megközelítéssel összhangban – „a közös társas elgondolások és közhelyszerű elméletek formájában nyilvánulnak meg, fő funkciójuk, hogy értelmet adjanak a világnak és elősegítsék a kommunikációt” (Moscovici, 2002, idézi Vicsek, 2006:108). A román származású szociálpszichológus szerint a szociális reprezentációkat egyének alkotják, és hoznak létre újakat a másokkal való kommunikáció során. Az így kialakult reprezentációk már önálló életre kelnek

és formálódnak, sajátosságuk, hogy sokan elfogadják – erről szól a közmegegyezés. A társadalmi valóságot, állítja Serge Moscovici, tulajdonképpen szociális reprezentációk alkotják. A Móra-téma megvitatásánál valamennyi fókuszcsoporthozos beszélgetés során ezen a ponton volt tetten érhető a szociális reprezentáció elmélete. A különböző, egymástól eltérő egyéni állásfoglalásokat követően konszenzus született. Arra a kérdésre: „*Ha te lennél a múzeumigazgató, nyilvánosságra hoznád a szerelmes verseket és leveleket?*” több azonnali, gyors, egymásnak akár ellentmondó válasz is született. „*Nem tenném közzé*” (3. csoport, 17 éves, fiú). „*Kiadnám*” (3. csoport, 17 éves, lány). „*Kicsivel később. Rögtön utána, a halála után ne*” (4. csoport, 17 éves, lány). A különböző álláspontok mentén kialakult egy diskurzus, mely időnként árnyalta az egyes válaszadók azonnali reakcióját. „*Attól függ, hogy él-e vagy sem. Ha ma élne és kiderülne, degradálná ez a viszony*” – vélte a BA-képzés egyik hallgatója (21 éves fiú, 1. csoport), s ehhez az állásponthoz kapcsolódott a következő vélemény: „*Jól csinálták, hogy X évig titkolták, mert nem lett volna Móra-kultusz. Most már kiderülhet*” (3. csoport, 20 éves, fiú). Ezzel ellentétben is megfogalmazódott állásfoglalás: „*Nehéz kérdés. Mórát megítélik egyféleképpen, s ha kiadják, az változhat jó vagy rossz irányba. Kis idő után nyilvánosságra hoznám*” (18 éves, lány, 4 csoport). Ugyanabban a csoportban ellenérvként a következő választ fogalmazott meg egy másik résztvevő: „*Nyilvánosságra hoznám. Az embereknek a szépített változat nem annyira jön be, mint a valóság. Az iskolában sem tudjuk, hogy mi az, amit szépítenek. Legfeljebb annyit mondanak, hogy kicsapongó életet élt, de többet nem. Én nyilvánosságra hoznám*” (17 éves fiú, 4. csoport).

A válaszadók egy része kifejezetten etikai szempontból utasítana el bármilyen nyilvánosságot: „*Nem tenném közzé a leveleit tiszteletből semmiképp*” (5. csoport, 17 éves, lány). Ellenérvként hangzott el: „*Ha erre engedélyt adott⁵⁴, igen*” (5. csoport, 17 éves, lány). „*Szerintem igen, én kiadnám, mert a végrendeletben⁵⁵ ott volt a felhatalmazás*” (4. csoport, 17 éves, lány). „*Jó, hogy kiadták [a verseket], ez is része volt az egyéniségének, pluszt ad*” (4. csoport, 17 éves, lány).

Minden választ összesítve közös álláspontként az kristályosodott ki, hogy a kutatásban résztvevők döntő többsége egyetért a verseskötet kiadásával és a szerelmi történet nyilvánosságra kerülésével.

A kutatásom központi gondolata az, hogy amennyiben szélesebb körben ismertté válna Móra Ferenc életének magánéleti drámája és szerelmi története, nagyobb érdeklődés övezné

⁵⁴ Hivatkozás az előadáson elhangzott *Címtelen könyv* című vers két sorára: *S ki csak akkor jöjjetek, Mikor én már nem leszek.*”(XXXV. vers)

⁵⁵ Utalás Kalmár Ilona végrendeletére, amelyről szintén szó esett az előadás során.

műveit is. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során arra voltam kíváncsi, a résztvevők érdeklődését felkeltette-e a foglalkozás annyira, hogy Móra-műveket elolvassanak.

Ebben a kérdésben jól különválasztható volt a gimnazista és az egyetemista csoport tagjainak állásfoglalása. A középiskolás válaszadók véleménye közel azonos arányban oszlott kétfelé. Az egyik álláspontot jól összegzi a következő válasz: „*Érdekes volt, de nem olvasnék el művet ezért*” (3. csoport, 17 éves, fiú), illetve némileg árnyaltabban „*A verseire kíváncsi vagyok, de regényre nem*” (4. csoport, 17 éves, lány). A gimnazista válaszadók másik fele azonban azt fejezte ki, hogy bár érdekesnek találta a történetet, nem olvasnának el bármilyen művet azért, mert a magánéletére vonatkozó információt tudtak meg a szerzőről.

Az egyetemi hallgatókból álló évfolyamok jellemzően arról nyilatkoztak, hogy nagyobb érdeklődéssel fordulnak Móra Ferenc más művei iránt is, miután az előadás révén közelebb kerültek a karakteréhez és az élettörténetéhez. A válaszok alapján elsősorban a versek keltették fel az érdeklődésüket, és nagyobb számban jelezték vissza azt, hogy nyitottabbak lettek Móra írásai iránt. „*Ha valaki kezembe nyom egy könyvet, hogy itt van Móra élete, nem olvasnám el. Tetszett a sztori, most, hogy ezt hallottam, a versekre kíváncsi lettem, egy-két szerelmes verset szívesen elolvasnék*” (7. csoport, 21 éves, lány).

Mind a hét fókuszcsoporthoz tartozó interjú során közös gondolkodásra hívtam meg a résztvevőket azzal kapcsolatban, hogy milyen eszközöket tartanak alkalmasnak arra, hogy Móra Ferenc életét és munkáit újra megismerhesse a szélesebb közvélemény. Arra kérdeztem rá, szerintük melyek lehetnek azok a platformok, melyik lehet az a célcsoport, ahol leginkább érdemes lehet Móra-tartalmakat közölni vagy megosztani. A tankönyvelemzések során az látható, hogy Móra Ferenc bemutatása pusztán gyermekíróként azt a veszélyt rejti magában, hogy életműve feledésbe merül. Gondolatai, publicisztikái, regényei, versei értékesek, ám nem ismerik őket. A csoportoknak arról számoltam be, hogy a legnagyobb közösségi felületeken, a – a ma már hagyományosabbnak, kissé elavultabbnak számító – Facebook-felületen⁵⁶ és – a fiatalok körében népszerűbb – Instagram-felületen⁵⁷ létezik Móra Ferencnek profilja, ahol megismerhető. A 2019-es Nagy Közösségi Média Kutatás adatai szerint a 14–19 évesek körében az Instagram felülete népszerűbb, mint a Facebook felület (mindkettőt megelőzi a Youtube-csatorna), ám a 20–40 közötti korosztály preferáltabb közösségi felülete a 41+ korosztállyal megegyezően a Facebook az Instagrammal való összevetésben, a Youtube-

⁵⁶ A Móra-profil *A „másik” Móra Ferenc* néven található meg. 2013-ban jött létre, a 2021. november 11-i adatok szerint 968 követője van.

⁵⁷ A profil neve *#morengeteg*, a zöld Móra Ferenc új, 2020-as kezdeményezés 161 követővel rendelkezik (2021. november 11-i állapot szerint).

csatorna mindkét említett besorolás szerint a 2. helyen áll (markamonitor.hu, 2019). A 2020-as statisztikai felmérések a fiatalok szokásaival kapcsolatban ezt a jelenséget megerősítik (webshark.hu, 2020).

A válaszadók a fent említett statisztikai adatokat alapvetően megerősítették: a középiskolás korosztály döntő többségben az Instagram-felületet tartja megfelelőnek arra, hogy egy profillal az író jelen legyen a közösségi felületen. „*Az Insta esetleg, a mi korosztályunk azt nézi*” (4. csoport, 17 éves, lány). A visszajelzések azonban mérsékelt lelkesedést mutattak a felület megléte iránt. „*Az Insta működhet, de nem tudom, ha én látok egy ilyet, felkelti-e az érdeklődésemet annyira, hogy levegyek egy könyvet*” (4. csoport, 18 éves, fiú).

Az egyetemista válaszadók egyértelműen a Facebook-felületet javasolják a Móra-szövegek népszerűsítésére. Meglátásuk szerint komolyabb tartalmakat inkább a hagyományosnak mondható, Mark Zuckerberg által létrehozott felületen követnek a felhasználók. Meglátásuk szerint a saját, és különösen az idősebb korosztály – amely fogékonyabb lehet az irodalmi tartalmakra – egyértelműen a Facebook közösségi felületén vannak jelen. Elsősorban rövid idézetek és versrészletek megjelenését javasolták, amelyek megosztásokat generálhatnak, így minél több felhasználóhoz eljuthatnak. A „*másik*” Móra Facebook-oldal létrehozójaként és tartalomgyártójaként én magam is alkalmasnak találom a felületet a Móra-gondolatok megismertetésére. Ebben erősít meg Szűts Zoltán (2014) álláspontja, miszerint a Facebookot használható felületnek tartja információ- és tudásszerzésre egyaránt.

„*A versek megosztása tuti működne, mert mindig sok olyan van, aki szeret megosztani verseket, és ettől különlegesnek érzi magát. És azt sokan elolvashatják*” (1. csoport, 20 éves fiú). Bár az ötletek szintjén jó platformnak érzik a Facebook-felületet, a válaszadók nem mutattak érdeklődést a meglévő profil iránt, s azt az oldal kezelőjeként a statisztikai adatokat követve is elemezni tudtam – a fókuszcsoportos interjúk óta eltelt időben markánsan nem nőtt a Móra-profilok követése a megkérdezett populáció részéről sem a Facebook, sem az Instagram felületén. Annak ellenére volt tapasztalható ez, hogy a 6. csoportban egy egyetemista válaszadó az Instagram felülete iránt kifejezett érdeklődésről nyilatkozott („*Hű, akkor bekövetem*”). A fent leírtakat összegezve tehát az látható, hogy a közoktatási és felsőoktatási csoport tagjai között van különbség a közösségi felületek használatát illetően, ám nincs különbség abban, hogy nem találták mértékadó platformnak Móra Ferenc megismertetése céljából.

Az interjúk során mindkét korosztály (azaz a középiskolás és az egyetemista korosztály) egy-egy képviselője alkalmas lehetőségnek tartotta a Móra-tartalmak népszerűsítésének

eszközeként az influenszerek⁵⁸ „intézményét”. Meglátásuk szerint a megfelelő véleményvezérek megkeresésével, azok közreműködésével nagyobb számú közösségi felület-felhasználót lehetne a Móra-tartalmak követésére vagy művek olvasására biztatni. A gimnazista korcsoport képviselője (3. csoport, 17 éves, lány) nem nevesített konkrét tartalomalkotót, az egyetemista korosztály egyik válaszadója (7. csoport, 21 éves, lány) azonban meg is nevezett egy véleményformálót⁵⁹, akit felkeresésre javasolt a Móra-szövegek népszerűsítése érdekében. A csoporttagok alapvetően egyetértettek a felvetéssel, de passzívan reagáltak rá, a témát illetően nem lehetett közös gondolkodásra bírni.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban következő kérdésként azt tettem fel, hogy a virtuális felületek alternatívájaként vagy azokkal párhuzamosan lehetőséget látnak-e a hagyományos programok, események megszervezésében ahhoz, hogy Móra Ferenc műveit minél többen megismerjék. A különböző csoportokban ezzel a kérdéskörrel kapcsolatban kialakult diskurzusban az körvonalazódott, hogy a középkorú és idősebb generációt nagyon különböző módon látják. Itt volt igazán tetten érhető a fókuszcsoporthoz tartozó kutatási módszer sajátossága, miszerint a közös gondolkodás révén árnyalódhatnak időnként szélsőséges nézetek, az egyes vélemények hatással lehetnek egymásra, ami alapján kialakulhat egy közös álláspont. A válaszadók megítélése alapvetően egy állításban megegyezett: a klasszikus irodalmi programok, felolvasóestek, könyvbemutatók elsősorban az idősebb korosztályt vonzzák. Abban azonban lényegesen különböztek az elképzelések, hogy miképpen lehet a fent említett programokat meghirdetni, milyen fórumon lehet a középkorú és idősebb korosztályt megszólítani. Az egyetemisták körében fogalmazódott meg a legszélsőségesebb álláspont a felnőttek elérhetőségével kapcsolatban: *„Szórólapon reklámoznám, mert a 40+ korosztályt érdekli, és ők annyira nem használnak internetet”* (2. csoport, 20 éves, fiú). Árnyaltabban a középiskolás válaszok közül a következő módon jelent meg vélemény: *„Felnőttként nem kezdenék el ilyen oldalakat bekövetni”* (2. csoport, 21 éves, lány). Ezzel kapcsolatos egyik ellenvélemény a következő: *„Deee, ők minden eseményről tudnak a Facebookon”*⁶⁰ (2. csoport, 19 éves, lány). A csoport tagjai közül többen azonnal érveltek: *„A nagymamám is fent van a Facebookon, pedig 72 éves. Szerintem mehet nekik az interneten”* (2. csoport, 19 éves, lány). Ezzel kapcsolatban többen is találtak saját családtagjaik közül referenciaként olyan

⁵⁸ Az influenszerek a közösségi médiában hírnevet szerzett véleményvezérek vagy véleményalkotók, akik elsősorban a fogyasztói viselkedés tekintetében befolyásolni tudják követőik szokásait.

⁵⁹ Szabados Ágnes riporter *Nincs időm olvasni* kihívás (#nincsidomolvasnikihivas) oldal kezelője.

⁶⁰ Az állítást alátámasztja a *Be Social* felmérése, mely a Facebook-felület felhasználói szokásait vizsgálta, részletesen kitérve az idősebb korosztály jellemzőire. A kutatás alapján elsősorban az idősebbek használják a felületet: a Facebookon regisztrált 55 év felettiek 98,82%-a használja napi szinten a közösségi felületet, és kétharmaduk innen értesül a programokról (besocial.hu, 2020).

személyeket, akik – bár az idősebb korosztályt képviselik – felhasználói szinten magabiztosan mozognak a világhálón. Ezzel a kérdéskörrel kapcsolatban konszenzus alakult ki az egyes csoportokban: a felnőttek, ahogy ők a középkorúakat és idősebbeket nevezték, képesek az interneten meghirdetett irodalmi eseményekről értesülni.

Az idősebb korosztállyal kapcsolatban nem csupán ebből a megközelítésből alakult ki vita. Az egyetemisták és a középiskolások körében is megoszlott a vélekedés azzal kapcsolatban, hogy alkalmas volna vagy sem az idősebb korosztályt a szerelmi drámán és a szerelmes versek révén megszólítani Mórával kapcsolatban. Elhangzott olyan vélemény, mely szerint számukra nem volna szerencsés ezt bemutatni, mert morális ellenvetéseik lennének a történettel kapcsolatban. *„Szerintem jó ötlet, de attól függ, milyen korosztály. A mi korosztályunkat meg lehetne ragadni, de pl. a nagymamák, a 60 fölöttiek, ők csalódnának benne”* (1. csoport, 20 éves, fiú). *„Szerintem simán lehetne erről mesélni nekik, ők már sok mindent láttak”* (1. csoport, 21 éves, fiú). A gimnazisták körében szintén megoszlottak a vélemények, és hasonlóan alakult ki végül a közös álláspont: azok, akik szeretik az irodalmat és a verseket, nyitottak lennének a szerelmi történetre, akkor is, ha már idősebbek és hagyományosabb családi értékeket képviselnek. *„Nem akadnának ki, inkább a versekkel foglalkoznának”* (7. csoport, 26 éves, fiú) – foglalta össze saját csoportjának közös álláspontját az egyetemista válaszadó.

Bár első megközelítésben Mórával és a versekkel kapcsolatban az idősebb korosztályt említették, de kutatásom megkerülhetetlen kérdése, mi a válaszadók véleménye arról a kezdeményezésről, amelyben ők maguk is részt vettek. A kérdés tehát az: van-e létjogosultsága saját korosztályuknak tartott rendhagyó Móra-előadásnak. Lehet-e hatása annak, ha megismerkednek Móra Ferenc szerelmi történetével, a versek és a levelezés különös utóéletével és az író gondolataival. A kutatásban résztvevők más-más nézőpontból, de a középiskolás korosztály számára látnak perspektívát a rendhagyó Móra-előadások megtartására. A középiskolás válaszadók nyitottak lennének Móra Ferenc bemutatására a szerelmi történet, a szerelmes versek és idézetek révén az irodalom órák keretei között. A gimnazisták úgy vélték, a rendhagyóbb életrajzi elemek megismertetésével színesíthető lehet a tananyag, és felkelthető volna az érdeklődés a versek iránt. *„Jobb volna több íróat venni, érdekesebb volna, mint ugyanazt sokáig”* (5. csoport, 17 éves, fiú). Álláspontjuk szerint vonzó volna több szerzőt megismerni, egy-egy szerzőtől kevesebb művet kötelező tananyagként megtanulni. *„Aranyt már régóta tanuljuk. Hat ugyanolyan témájú verset egymás után. Jobb volna másokat is”* (4. csoport, 17 éves, lány). Ezzel kapcsolatban kritikát is megfogalmaztak az irodalom tanításával kapcsolatban, miszerint a verselemzések során nem közölhetnek saját gondolatokat, hanem a

kötelező sémákat kell visszaadniuk számonkérés során. „*A tanár helyében úgy tanítanám a verseket, hogy az önálló gondolkodást fejleszteném*” (17 éves, fiú). „*Mindig azt kell visszamondani feleltetéskor, amit lediktálnak nekünk órán*” (3. csoport, 17 éves, lány). Alternatív megoldásra tananyagon kívüli tartalomként is nyitottak lennének. „*Csinálnék ilyen hasonló órákat, mint most, ahol beszélgethetnénk róla, s nincs az a nyomás rajtunk, hogy el kell olvasni*” (5. csoport, 17 éves, lány). Ezt az állítást alátámasztja az az együttműködés, amellyel részt vettek a *Címtelen könyv* verseiről való beszélgetés során. A fókuszcsoportos interjúkban résztvevő valamennyi középiskolai csoportban a válaszadók többsége kreatívan, önálló gondolatokkal értelmezte a verseket.

Az egyetemista korosztály másféle megközelítésben látja alkalmasnak a középiskolás korosztálynak szánt Móra-projektet. Egyrészt úgy ítélik meg, hogy rendszerszinten könnyen kivitelezhető az, hogy irodalom órákon szó essen Móráról. „*Nekik vannak magyar óráik, oda simán beleférnek Móra szerelmes versei*” (6. csoport, 22 éves, lány), „*Szerintem középiskolásoknak azért volna jó tanítani, mert nekik úgyis sok verselemzés van*” (7. csoport, 21 éves, fiú). Egy másfajta megközelítés szerint a téma miatt volna célszerű a középiskolás diákokat megszólítani Móra szerelmi történetével. „*Tinikorban jobban érdekli őket a szerelmes téma*” (2. csoport, 21 éves, fiú). „*Középiskolásoknak mehetne, ők úgyis tanulják az írók, költők szerelmi történeteit*” (1. csoport, 21 éves, fiú). „*Szerintem azért jó középiskolában venni, mert megismerik már fiatalon, és később, ha meglátnak egy Móra-könyvet, talán hamarabb elolvassák*” (2. csoport, 20 éves, lány). „*Fiatalabb rétegeket kellene megcélozni, mint a mi korosztályunk. Hátha utána elkezdenének olvasni Mórát*” (2. csoport, 21 éves, lány).

A fókuszcsoportos interjúk során minden csoportban elhangzott olyan állítás, amely befogadói szempontból a projekt létjogosultságát megerősíti és szemléletváltásról tanúskodik. A résztvevők visszajelzései szerint alapvetően érdekesnek találták az általam felvázolt írói bemutatást. „*Igen, ez érdekes volt így*” (1. csoport, 20 éves, fiú), „*Engem így érdekel, hogy mit írt*” (2. csoport, 19 éves, lány). A középiskolás csoportok elsősorban újszerű élményként kezelték a Móra-foglalkozást. „*Érdekes volt az előadás. Kedvet kaptam Mórát olvasni*” (3. csoport, 17 éves lány), „*Jobb volna több ilyen óra, nagyon unalmas már ugyanaz a költő másfél hónapon át*” (4. csoport, 17 éves, fiú), „*Jó a volt a sztori, hogy így őrizgette a nő a leveleket még idős korában is*” (5. csoport, 18 éves, fiú). Az egyetemista válaszadók közül volt olyan hallgató, aki a közoktatás irodalomtanításával vetette össze. „*Elég sok új dolgot tanultam és tudtam meg, amik a gimnázium vagy az általános iskolás tananyagokkal ellenben meg is maradtak, és szerintem meg is fognak*” (6. csoport, 21 éves, lány). Az egyetemi korosztály

képviselői közül érkezett több olyan válasz, miszerint a szerelmi történet ismertetése felkeltette az érdeklődésüket. „*Én kíváncsi lettem a Kicának szánt verseskötetre. Nem hiszem, hogy megveszem, de majd kikölcsönzöm*” (2. csoport, 21 éves, lány).

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az egyéni interjúk és a fókuszcsoportos interjúk válaszai során több ellentmondás is megfogalmazható. Az egyéni interjúk során elsőprő többségben igennel válaszoltak arra a kérdésre, miszerint jobban érdeklődnek az írók, költők művei után, ha valamilyen személyes történetet ismernek meg velük kapcsolatban, a fókuszcsoportos interjúk során azonban arról számoltak be, elsősorban egy történet az, ami felkelti az érdeklődésüket egy mű elolvasásához, nem a szerző személye. A Móra-előadás és a versekről, szerelmi kapcsolatról való beszélgetést követően továbbra is fennmaradt, ám némiképp árnyaltabbá vált ez az ellentmondás. Bár a kutatásban résztvevők érdeklődését felkeltette a verseskötet, nyitottak voltak azok elemzésére, mégis kevesen fejezték ki azt, hogy szívesen elolvasnák a *Címtelen könyv* című kötetet. Bár kifejezetten – ahogy ők rendszeresen fogalmaztak – érdekesnek találták a Móra Ferenc-gondolatokat, idézeteket, egyetlen válaszadó sem fogalmazta meg azt, hogy vállalkozna vagy nyitott volna egy Móra-regény elolvasására. Ez utóbbi, akár érdektelenségnek tűnő állítást mindenképpen összefüggésbe kell hozni azzal az adattal, hogy a megkérdezettek döntő többségére egyáltalán nem jellemző az, hogy szépirodalmat olvasna.

További ellentmondás az, hogy a közös ötletgyűjtés és tervezés során előkerült lehetőség, miszerint a világháló közösségi felületein (Facebook és Instagram) hasznos lehet Móra Ferenc gondolatainak és műveinek a népszerűsítésére, mégsem követhető az nyomon, hogy ők maguk ezzel a lehetőséggel éltek volna.

5.6. Kiegészítő információk

A Móra-kutatásban részt vett két olyan csoport, akik a *Múzeumba járás* nevű egyetemi kurzus révén kapcsolódtak be a projektbe. A résztvevő hallgatókkal a kurzus legelején – mielőtt bármilyen benyomásuk lett volna a múzeumról, s különösen a Móra Ferenc életművét bemutató állandó kiállításról – készítettem egyéni interjúkat, azt követően közösen látták és hallották a rendhagyó Móra-előadást, melyet feldolgozó beszélgetés követett, majd egy következő alkalommal a fókuszcsoportos interjú. Miután lezajlott a program, tárlatvezetéssel kísérve

láthatták a Móra-kiállítást, ahol újabb impulzusokat kaptak a mórai életművel kapcsolatban. Az értelmezés során a tőlük elhangzott véleményeket is feldolgoztam.

A hallgatóknak a kurzus zárásaként a teljes félévre reflektáló esszét kellett írniuk, részletesen kitérve minden egyes kiállításra és eseményre, ami a félév során történt a múzeumban. Ennek megfelelően kellett beszámolniuk a Móra-projektben szerzett tapasztalataikról. Az alábbiakban azokat a részleteket közlöm a hallgatói esszékből, melyek kifejezetten a foglalkozásokról tesznek említést.

„Elég sok új dolgot tanultam, és tudtam meg, na meg persze kiderült, hogy mennyire nem vagyok vele képpen, meg úgy általánosságban a többi író, költő személyiségével sem. Bár valahol sejtettem, hogy nem én leszek a legélesebb kés a fiókban, ha erről a témáról van szó. De az is jó volt egyébként, mikor a megbeszélős óra volt, a tudatlanságom ellenére, ugyanúgy részt tudtam venni az órán, és hátrányom igazából nem volt. De lehet az is hozzá tett, hogy a többiek se voltak Móra életmű professzorok. Ezekről függetlenül nem mondom, hogy több Mórát fogok olvasni vagy szabadidőmben utána olvasok, de ez inkább a saját általános érdektelenségem a témával kapcsolatban”⁶¹ (1. csoport, 21 éves, fiú).

„Korábban nem tudtam sok mindent Móra Ferencről. Általános iskolában valahogy a Cinege cipőjén kívül nem foglalkoztunk vele, de ezt most bepótoltam. Kíváncsian hallgattam a Móráról szóló prezentációt, mert ezek az információk nagyon újak voltak számomra. Az a pár vers, amit felolvastak nekünk az órán, tökéletesen tükrözik Móra életét és személyiségét” (2. csoport, 19 éves, lány).

„Korábban nem sokat tudtam Móra Ferencről, általános iskolában kötelező olvasmányként került kezembe a Kincskereső kisködmön, de az emlékeim igazán megkoptak, így nagyon sok információ szinte teljesen újként hatott” (2. csoport, 21 éves, fiú).

„Meglepetést számomra a Móra Ferenc életével kapcsolatos új és izgalmas tények megismerése jelentette. Átaluk Móra sokkal közelebb került hozzám, mint létező ember, író és volt múzeumigazgató” (2. csoport, 20 éves, lány).

„Amit a legérdekesebbnek találtam, az a Móra Ferencről megtudott kis kulisszatitkok voltak. Jó érzés olyasmiről ismeretet szerezni, amiről valószínűleg nagyon kevesen tudnak. Ez a része a kurzusnak meg is lepett én igazából arra számítottam, hogy csak tárlatvezetés lesz és minden órán másik kiállítást fogunk megnézni” (1. csoport, 21 éves, fiú).

A fenti beszámolók szerint a hallgatók számára elsősorban élményt jelentett a projektben való részvétel, melynek része volt az új tudás megszerzése, saját aktivitásuk és az interakció,

⁶¹ A hallgatói vélemény változtatás nélküli helyesírással közölt.

amely a versekről és idézetekről való diskurzust, valamint a fókuszcsoporthoz tartozó interjúban való részvételt is jelentette. Erről abban az esetben is így nyilatkoztak a hallgatók, ha magukat nem tartják sem irodalomkedvelőnek, sem „olvasósnak”, s úgy vélik, beállítottságuk következtében ezután sem fognak Mórát olvasni. Volt azonban olyan hallgató is a fent említett csoportok egyikében, aki már a fókuszcsoporthoz tartozó interjú során kifejezte szándékát Móra-művek olvasására: *„Elhatároztam, hogy ha készen leszek a rám váró beadandókkal és majd a vizsgákkal, mindenképpen elolvasom a Kicának szánt verseskötetet”* (2. csoport, 21 éves, lány).

5.7. Az empirikus szakasz következtetései

A Móra-foglalkozás összeállításakor arra törekedtem, hogy Móra Ferenc életrajzi elemeit, műveit és gondolatait egy szokványostól eltérő megközelítésben tárjam a fiatalok elé. A tankönyvelemzések alapján az volt valószínűsíthető, hogy a programba behívott korosztály az általános iskolai tanulmányai révén ismerhette Móra Ferenc nevét, ám kizárólag a gyermekirodalmon keresztül. Az egyéni és fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alapján levonható az a konklúzió, hogy az író bemutatása pusztán gyermekíróként nem bizonyult hatékonynak. Már a középiskolás korosztály sem emlékszik műveire, s ez látszik jellemzőnek az egyetemista korosztályt elemezve is. A kutatásnak nem volt célja a nyelvi befolyást vizsgálni, ám feltehető, hogy a válaszadók nyelvi fejlődésére és szókincsének bővülésére hatással voltak Móra Ferenc gyermekversei és prózai munkái.

Megcélzott korosztályt tekintve a középiskolás korosztály volt a középpontban. Úgy ítélem meg, ők azok, akik rendszerszinten bevonhatóak nem csupán – jelen esetben – az empirikus kutatásba, hanem a jövőben is. Múzeumi tapasztalataim szerint a középiskolás osztályok az iskolai túlterheltség miatt kevésbé jönnek el meghirdetett múzeumpedagógiai foglalkozásokra. Amennyiben a múzeum – erre már évek óta tartó gyakorlatának megfelelően mobil múzeumként – kitelepül az oktatási intézményekbe, két hatást tud elérni. Egyfelől mentesíti az adott iskolákat és pedagógusokat a múzeumlátogatás megszervezésének problémáitól, másrészt motiváló lehet esetleges egyéni múzeumlátogatásra.

Az eredeti kutatási terv szerint a rendhagyó Móra-foglalkozások a 2019–20-as tanév második félévében zajlottak volna a 11. évfolyamon, amikor a tantervben meghatározottak szerint kronológiailag leginkább beilleszthető lett volna. Bár a pandémia miatt a terv módosítására volt szükség, a 11. osztályt változatlanul alkalmasnak ítéltam a kísérletbe való bevonásra. Nyitottak voltak az új és változatos megközelítésre, a szokványostól eltérő

bemutatásra. Életkorukból adódóan már képesek és bátrak voltak önállóan véleményt alkotni, árnyaltan tudtak érzéseket megfogalmazni és vitában részt venni.

Az egyetemi hallgatók korosztálya, bár életkorban viszonylag közel állnak a középiskolásokhoz, élethelyzetük és az oktatási rendszer, amelyben tanulmányaikat folytatják, merőben eltérő. Móra Ferenc nem csupán a magyar szépirodalom egyik meghatározó alakja, újságíróként is tevékenykedett, ezért a Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék hallgatói számára hozzáadott értékkel bír újságírói életműve, az arról való tartalmak megosztása.

A program összesen 51 elemszámmal zajlott, ezért a levont következtetéseket ennek függvényében szükséges levonni. Az egyéni interjúk, a Móra-foglalkozások interakciói, valamint a fókuszcsoporthoz interjúk visszajelzései alapján lehet létjogosultsága a kezdeményezésnek, a megvalósítás feltételei azonban sokrétűek. A program elindításához nem elegendő pusztán a megcélzott korosztály megerősítése, szükségszerű megkezdeni a múzeumpedagógiai programokba történő beillesztését, a feltételek megteremtését. A fenti empirikus kutatás azt a célt szolgálta, hogy Móra Ferenc elfeledett írói alakja egy újszerű megközelítésből ismét fókuszba kerüljön. A program során szándékosan nem került megemlítésre a múzeumi állandó kiállítás Móra Ferencről, így nem kérdeztem rá arra sem, az előadást követően nyitottabbnak érzik-e magukat múzeumlátogatásra, valamint a Móra-tárlat megtekintésére, hiszen ez kifejezetten Szeged-specifikus, és mindössze a kiállítás időtartama alatt volna aktuális. A cél azonban annak mérése volt, hogy működőképes-e az elképzelt program, kiterjeszthető-e térben és időben, azaz meghirdethető-e más intézményeknek az ország többi pontján, illetve „használható-e” a jövőben is. Meglátásom szerint a tervezett projekt azokon a településeken – Kiskunfélegyháza, Szeged – volna elsősorban reálisan megvalósítható, ahol a helyi kulturális érték részét képezi Móra Ferenc életműve.

Az újrapozicionálás további lehetősége

Az empirikus szakasz megvalósítását követően a 2021–22-es tanév megkezdésével – párhuzamosan két különböző módon – folytattam a Móra-projekt megvalósítását, valamint a további kutatást. A Szegedi Szakképzési Centrum Csonka János Szakgimnáziuma és Szakközépiskolával való közreműködés révén egy érettségi előtt álló osztály számára Móra Ferenc is része lett a *Regionális kultúra és határon túli irodalom* érettségi tételnek. A „lemodellezett” Móra-foglalkozás megvalósításával sikerült az érdeklődést felkelteni az író

személye és életműve iránt, így azt követően az osztály ellátogatott a múzeum állandó Móra-kiállításába, majd egy újabb irodalom óra megtartására került sor. Az érettségi tétel követelményeinek megfelelően részletesen bemutattam az író helyi vonatkozású emlékhelyeit, munkahelyi és közéleti tevékenységeit, valamint a városért tett legfontosabb eredményeit. Mindezekon kívül két tárcáját⁶² dolgoztuk fel, így fókuszba került Móra Ferenc újságírói tevékenysége, illetve a tárca műfajában jegyzett kiemelkedő jelentősége. A közös munka osztályozható eredménye a 2022-es tavaszi érettségi időszakban fog kiderülni, ám kutatásom szempontjából megerősített abban az elképzelésemben, miszerint a szerelmes versek és levelezés megismerésének pedagógiai hozadéka lehet Móra más művei iránti érdeklődés felkeltése. A program továbbgondolásra késztetett: Móra kiemelkedő tárcaírói munkássága⁶³ beemelhető eszköz lehet a korosztály megszólításában, hiszen a rövid terjedelmű, könnyed hangnemben megírt prózai munkák kiemelkedően színvonalas, megismerésre érdemes alkotások.

A szegedi „kísérlettel” párhuzamosan megkerestem a kiskunfélegyházi gimnáziumokban és szakközépiskolákban⁶⁴ tanító magyar szakos pedagógusokat azzal kapcsolatban, hogy Móra Ferenc jelenleg érettségi tétel vagy sem. További kérdésem volt, hogy amennyiben igen, milyen műveket dolgoznak fel, illetve a felkészülés során jellemzőek-e az extracurriculáris programok (úgy mint múzeumlátogatás, emlékhelyek felkeresése, stb.). Hét középiskolával vettem fel a kapcsolatot, összesen öt intézményből⁶⁵ kaptam választ a kérdéseimre. Valamennyi válaszadó arról számolt be, hogy iskolájukban Móra Ferenc az idei tanévben is része az érettségi tételsornak. Az egyes intézményekben jellemzően két, maximum három tanórán tudnak a *Regionális kultúra és határon túli irodalom* című tétel Móra-ra vonatkozó részére⁶⁶ készülni. A művek közül az önéletrajzi ihletésű, konkrét kiskunfélegyházi helyszínekhez köthető novellákat dolgozzák fel (*Szeptemberi emlék, Úri kalap, Apám, Szülőföldemen, Szép karácsony szép zöld fája, A körtemuzsika*), a felkészülés része az emlékhelyek megtekintése (Móra-

⁶² A feldolgozott két tárca: *Jó gyerekekről – és nem jókról* (1932. július 17-i megjelenéssel) és *A vadember megszűnése* (mely 1932. december 25-én jelent meg). Mindkét tárca a Magyar Hírlapban hasábjain volt olvasható.

⁶³ Lengyel András (2005:72) szerint „Móra elsőrangú, profi újságíró volt.” Lengyel modern médiaszemélyiségnek tartotta az író, aki *irodalmiasabb igényű* jól fizetett tárcaírója volt a Magyar Hírlapnak és a Délmagyarországnak 1934-ben bekövetkezett haláláig.

⁶⁴ Amint már említésre került, Kiskunfélegyháza középfokú intézményeiben Móra Ferenc évről évre része a magyar irodalom tételsor *Regionális kultúra és határon túli irodalom* tételének.

⁶⁵ Constantinum Katolikus Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Szakgimnázium és Kollégium, Móra Ferenc Gimnázium, Kiskunhalasi Szakképzési Centrum Kiskunfélegyházi Kossuth Szakközépiskola és Kollégium, Kiskunhalasi Szakképzési Centrum Kiskunfélegyházi Közgazdasági Szakgimnáziuma, Kiskunfélegyházi Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakközépiskola és Kollégium.

⁶⁶ Középpontjában a szülővároshoz kötődő emlékhelyek és írások állnak.

emlékház, Móra-szobor), és a Móra-életrajz részletes bemutatása. Egyetlen esetben kaptam beszámolót arról, hogy a Kiskun Múzeum múzeumpedagógiai szolgáltatását is igénybe veszik a felkészülés során.

Jól látható a kiskunfélegyházi gyakorlat és a szegedi – kísérleti jelleggel történt – kezdeményezés különbsége a narratíva szempontjából. A szülőváros tradícióihoz illeszkedve Móra gyermekkor, iskolai emlékei, a család szegénysége és a szülők nehéz helyzete jelenik meg, s mindegyik kiemelt elemhez társul egy-egy helyszín, épület vagy alkotás. Mindezek mindenképpen a kiskunfélegyházi identitás részét képezik.

Móra „szegedi életéhez” más művek, műfajok és más narratíva kapcsolható. Móra Szegeden népszerű közéleti egyéniség, sikeres újságíró, elismert intézményvezető és – az *Aranykoporsó* című regényéért díszdoktori címmel kitüntetett – regényíró volt (Magyar, 1979:318). A kezdeményezésem éppen ezért mást állíthat fókuszba: emlékhelyként a Móra-múzeumot vagy a Szegedi Napló székházát, művei közül az *Aranykoporsó* Titjéhez írt szerelmes verseket és leveleket, valamint újságírói működésének és a tárca műfajában jegyzett kiemelkedő darabjait (Kovács-Krassói, 2021b).

A két megközelítés semmiképp sem áll szemben egymással, regionális szinten mindkettőnek létjogosultsága lehet. A célkitűzés közös: Móra Ferenc alakjának és műveinek „benntartása” a köznevelésben, valamint a helyi identitás erősítése.

6. Összegzés, konklúziók

Doktori értekezésemben arra vállalkoztam, hogy neveléstudományi aspektusból foglalkozzam Móra Ferenc szerepével és hatásvizsgálatával a köznevelés keretei között.

Móra Ferenc Szeged kultúrtörténetének meghatározó egyénisége volt, aktív közéleti munkát végzett írói, újságírói, régészeti és múzeumigazgatói tevékenysége mellett, amely elegendő alapot jelentett a Kultúrpalota névadójává való megválasztására.

Jelenleg munkám során múzeumi környezetben nyílik lehetőségem Móra Ferenc szellemi örökségét változatos formában és különböző felületeken ápolni és erősíteni. A fizikai jelenléttel társult múzeumi és múzeumon kívüli oktatás és virtuális tudásátadás mellett jelen értekezésben szem előtt tartom azt a tényt, hogy a múzeumi és múzeumpedagógiai programok és kiállítások csupán egy szűk réteget szólítanak meg. Csak szegedi sajátosságokat⁶⁷ szemlélve is külvárosi iskolák évente csak egy alkalommal vagy egyetlenegyszer sem tudják megadni az iskolás gyermekeknek a múzeumi élményt, erősen diverz finansziális háttérű diákcsoportok miatt. A többéves múzeumpedagógiai tapasztalataim, az évente egy vagy több alkalommal megrendezésre kerülő országos, illetve regionális múzeumpedagógiai, múzeumandragógiai szakmai fórumok diskurzusainak tanulságai alapján kimondható, hogy valóban néhány iskolára korlátozódik az aktív múzeumpedagógiai tevékenység. Ennek háttérében álló tényezők között a tanári motiváció, az adott iskola múzeum iránti elkötelezettsége, mobilitás és óracserék flexibilitása, a diákok családjának anyagi háttere említhetők meg.

Munkahelyem, a Móra Ferenc Múzeum – névadója iránti tiszteletéből fakadóan – számos műfajban törekszik arra, hogy Móra életművének jelentőségét erősítse. Az elmúlt években, mióta részt veszek a szegedi Kultúrpalota munkájában, számtalan változatos múzeumpedagógiai és múzeumandragógiai programmal erősítettük, rendszeresen hangsúlyoztuk regionális és országos szinten „Móra-missziókat”, amelynek aktív ötletgazdájaként és megvalósítójaként a visszacsatolásokat közvetlenül tudtam megfigyelni. A legfontosabb projektek a következők voltak: (elsősorban) gyermekeknek szóló tárlat *Móra mesebirodalma* címmel, mely vándorkiállításaként működött éveken át országszerte (Makó, József Attila Múzeum, Kecskemét, Katona József Múzeum, Sátorajáújhely, Kazinczy Ferenc

⁶⁷ A külső városrészekben, szegedi vonatkozásban az úgynevezett körúton kívül található iskolák múzeumba jutásának feltétele kétszer két vonaljegy árának megvásárlása volna.

Múzeum), a *Címtelen könyv* című verseskötet gondozása és megjelenése, szintén *Címtelen könyv* címmel árnyjáték Móra és Kalmár Ilona szerelmi történetéről, kamarakiállítások Móra levelezéséről és a múzeumba adományként bekerülő kéziratokról, *Móra-maraton* (2017), azaz felolvasó est Móra Ferenc műveiből, valamint állandó kiállítás *Móra Rengeteg, a „zöld” Móra* címmel, amely 2020-ban nyílt meg. Számos muzeológiai konferencia zajlott, melyek során lehetőség nyílt a tudományos kutatások ismertetésére, melyek közül a legfontosabbak a következők voltak: Móra Ferenc igazgatói karakterisztikájának megformálása a hivatalos levelezése alapján, a szerelmi levelezés időszakának feltérképezése, Móra köznevelésben betöltött szerepének nyomon követése⁶⁸.

Bár meglátásom szerint a muzeológiai munka számos alternatívát rejt Móra Ferenc életművének megismertetésére, mégis csupán egy szűk rétegnek, a múzeumlátogatóknak kínál lehetőséget. Ennek belátása folytán úgy vélem, célszerű egy olyan Móra-projektet létrehozni, mely a köznevelés keretein belül – az arra való nyitottság és lehetőségek függvényében – alkalmat ad Móra életpályáját és kevésbé ismert műveit megismertetni. Ennek érdekében összegeztem a Móra-hagyaték irodalomtörténeti vonatkozású kutatásaimat, majd további vizsgálatokkal kiegészítve foglaltam össze a témával kapcsolatos következtetéseket. További törekvésem elérni azt, hogy Móra Ferenc művei helyi érintettség okán (elsősorban Szegeden és Kiskunfélegyházán) minél szélesebb körben újra bekerüljenek a magyar nyelv és irodalom tantárgy érettségi tételei közé a *Regionális kultúra és a határon túli irodalom* témakör részeként.

6.1. A dolgozat részei

A doktori disszertációm a következő legfontosabb kutatási egységeket tartalmazza:

1. Röviden ismertettem Móra Ferenc életpályáját, kiemelve legfontosabb életszakaszait.

Móra tanulmányai alatt kiemelkedő eredményeket ért el, majd egy rövid tanári pályafutást követően ugyanolyan innovatív és korszerű újságíró volt, ahogy pályafutásának teljesen más területein is: szegedi múzeumigazgatóként, gyűjteménykezelőként, régészként és könyvtárosként egyaránt.

⁶⁸ Pontos hivatkozás a felhasznált irodalomban olvasható.

2. Dolgozatomban 145 tankönyv vizsgálatára vállalkoztam az elmúlt 95 évből. 1925-ben adták ki először Móra társszerkesztésében Betűország virágoskertje címmel azt az olvasókönyv-sorozatot, mely évtizedekig fellelhető volt az elemi iskolák írás- és olvasástanításának eszközeként. Móra ezekben a tankönyvekben – gyakran első közlésként – sok saját írást beépített az olvasmányok közé. Móra Ferenc halálát követően két évvel, 1936-ban már megjelent az első olyan olvasókönyv, melyben az olvasmányok között Móra-mű is olvasható. A tankönyvek elemzése során nem csupán a Móra-szövegek vizsgálatára szorítkoztam, hanem azt is megfigyeltem, milyen korszakban megjelent és milyen sajátosságokat tartalmazó kötetekről van szó.

3. Móra Ferenc hatását kutatva azt is analizáltam, milyen módon szerepelnek művei a mai magyar köznevelésben. Ezzel kapcsolatban tanulmányoztam a Nemzeti Alaptanterv az alsó tagozat évfolyamai részére megfogalmazott, az anyanyelvi oktatásra vonatkozó előírásokat, valamint a NAT közelmúltban történő változásait.

4. A tankönyvelemzések a Berelson-féle content analysis módszerét követték. A tankönyvek analízisa során a fókuszban azonban nem a kvantifikáció állt, sokkal inkább a tendenciákra és hangsúlyeltolódásokra irányult a figyelmem.

A tankönyvek vizsgálata során az körvonalazódott, hogy jellemzően hét tematikus egységbe lehet sorolni a felhasznált Móra-műveket. Az egyes témák között természetesen van és lehet némi átfedés, de a következő témakörökre osztható műveket tartalmaznak az elmúlt 95 éve tankönyvei: (1) természeti jelenségeket, (2) a személyes élményeket megelevenítő írásokat, (3) meséket, (4) történelmi eseményeket, legendákat, (5) állatokkal kapcsolatos történeteket, (6) családi vonatkozású és (7) tanító jellegű olvasmányokat. A szövegek lehetnek versek, rövid történetek, regényrészletek, de gyakran találhatók meg az eredeti írások rövidített, átdolgozott kiadásban. Utóbbiak színvonalát tekintve egészen különbözőek, olykor nyelvezetében, szóhasználatában a felismerhetetlenségig leegyszerűsítettek, vagy csak bizonyos részek kihagyásával jelentek meg. Bár jelen értekezésnek nem célkitűzése ezt kritikai megjegyzésekkel ellátni, ám kérdésként autentikus lehet feltenni: van-e létjogosultsága az adott szöveget Móra Ferenc nevéhez kötni, ha az sem nyelvilleg, sem tartalmilag nem hordoz szépirodalmi jegyeket?

5. Móra ismeretével, egyfajta Móra-imázssal kapcsolatban a magyar köznevelés egy sajátos szegmensét vizsgáltam meg. Felkutattam a magyarországi Móra Ferencről elnevezett oktatási intézmények honlapjait, és arra voltam kíváncsi, hogy az internetes felületen miképpen mutatják be névadójukat. Elemzésem során arra a következtetésre jutottam, hogy a mindösszesen 35 Móráról elnevezett köznevelési intézmény többségében a névadóról szóló leírások rendkívül elavultak, jellemzően a szegénység narratíváját erősítve, idejétmúlt nyelvezettel rendelkeznek. A névadót bemutató szövegekből csak elvétve derül ki, hogy miért választották iskolájuk nevét Móra Ferencről, s nem jelenik meg róla egy – a tanulók számára – vonzó, szerethető emberi kép, amit követni volna érdemes.

6. Doktori dolgozatam nívója – törekvésem szerint – abban rejlik, hogy Móra Ferencsel kapcsolatban eddig feltáratlan szövegeket kívánok felhasználni arra, hogy az író egy eddig ismeretlen oldaláról mutassuk be – a kutatás kísérlete alapján – a köznevelésben a középiskolás korosztálynak. Móra Ferenc életének utolsó másfél évét egy titkos szerelem kísérte végig, mely nem csupán életrajza szempontjából hordoz új elemeket, hanem életműve szempontjából is. Szerelmi kapcsolata Kalmár Ilonával, férjezett nevén dr. Horváth Istvánnéval, az író-múzeumigazgatót nem csupán több száz – a Móra-múzeumban őrzött – szerelmes levél megírására készítette, hanem lírai életművét is egy új szintre emelte.

A levelek és a szerelmes versek túlmutatnak önmagukon. A szerelmi levelezés egyrészt bepillantást enged Móra érzelmi életébe és gondolataiba, a vallomások fontos információkat hordoznak egészségi állapotáról és aktuális munkáiról, ugyanakkor fontos kordokumentumok is egyben. A levelekből megismerhető Móra politikai állásfoglalása, városi és országos szinten zajló kulturális események, tevékenységek, utazások leírásai, egészségi állapotának változásai, valamint családi és baráti kapcsolatrendszere.

Móra Ferenc versei egyes irodalomtörténészek szerint – mint már említésre került – „egész egyszerűen rosszak” (Lengyel, idézi Péter, 2005:98). Péter László (ugyanott) vitatkozik Lengyellel (2005), maga Móra szerint pedig „Szépeknek szépek, csak hogy nem modernek.”⁶⁹ A szerelmi líra jelentősége nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a Kalmár Ilonához írt Címtelen könyv verseit szépirodalmi szempontból jelentősnek tartják.

Jelen értekezés 4. fejezete bemutatta a szerelmi kapcsolatot és ahhoz kapcsolódva a titkos levelezés, valamint a *Címtelen könyv* keletkezéstörténetét és körülményeit.

⁶⁹ Címtelen könyv, XIII. vers

7. Muzeológusi munkám, kutatásaim és jelen értekezés megírásakor mindvégig páratlan lehetőségnek éreztem, hogy folyamatos szakmai kapcsolatban lehettem Móra Ferenc egyeneságú leszármazottjával, Vészits Andreával, aki életművének egy jelentős részét dédapja, Móra életművének kutatására és rögzítésére szánta. A disszertációban nem közöltem a Vészits Andreával készített mélyinterjút, de a vele való közös munka, háttérinformációk és szakmai meglátások jelentős hozzáadott értékkel bírnak a dolgozat hitelessége kapcsán. A Vészits Andreával készített interjú egy új megközelítést is tartalmaz: az a jelenség, hogy a középiskolás és egyetemista korosztály nem ismeri Móra Ferenc életművét meglátása szerint inkább abból fakad, hogy a szépirodalmi művek mára kevésbé vonzóak, megítélése szerint nem Móra-specifikus. Álláspontja megfontolandó, további kutatások során érdemes figyelembe venni, a disszertációban azonban ebből a kontextusból nem vizsgáltam a helyzetet.

8. A dolgozat empirikus része 51 fő szegedi közép- és felsőfokú oktatási intézményben tanuló diák részvételével került megvalósításra, melyet a 2020-as világjárvány okozta korlátozások, valamint az online tanítási rendszerre történő átállás részben késleltettek, részben lekorlátoztak.

Az empirikus kutatás három szakaszból állt.

8.1. Elsőként a 26 fő közoktatási és 25 fő felsőoktatási csoport tagjainak mindegyikét egyéni strukturált interjúban kérdeztem meg arról, hogy milyen emlékü, érzésük, élményük van Móra Ferencel kapcsolatban. Az irányított beszélgetés során fontos volt a személyes kapcsolat és az interakció, valamennyi interjút magam készítettem. Célom nem nagy elemszámú kvantifikálható eredmények elnyerése, hanem a válaszadás során tetten érhető témáról való gondolkodás, az emocionalista paradigma jegyében folytatott interjú volt, azaz a vizsgálatban megszólított személyek szubjektív élményei ugyanolyan lényegesek voltak Mórával kapcsolatban, mint a tényszerű adatok (Szokolszky, 2004:393). A válaszok alapján kimondható, hogy a diákok nagyon kevés emléket, művet, élményt tudtak felsorolni a beszélgetés során, és nyitottak voltak a felvázolt újfajta megközelítésre. Az interjúk révén egyértelmű visszaigazolást kaptam arra vonatkozóan, hogy létjogosultsága van egy új Móra-narratíva kidolgozásának. A beszélgetések alapján megerősítést nyert az az elképzelésem, miszerint a modell köznevelésben történő alkalmazása releváns úgy a megcélzott korosztály, mint a rendhagyó irodalom órák adta keretek szempontjából.

8.2. A kutatás második szakasza a Móra-hagyaték új felfedezései és publikációi alapján egy rendhagyó Móra-foglalkozás megtartása volt. A projekt középpontjában az állt, hogy Móra Ferencet kevésbé ismert gondolatai, személyes története és szerelmi lírája révén egy más nézőpontból láthassák a diákok.

Móra Ferenc életének legfontosabb mérföldköveit rendhagyó idézetein keresztül mutattam be, az évszámok és tényyszerű adatok helyett minden egyes életeseményről az ő saját narratívája állt a középpontban. A célom az volt, hogy az irodalomtanítás megszokott, az életrajzi elemeket felsoroló „protokollja” helyett a bemutatás során maga az író szólaljon meg.

A foglalkozásokon történetmeséléssel, eredeti kéziratokkal és fotókkal szemléltetve mutattam be a Kalmár Ilona-történetet, a levelezést és a szerelmes verseket. A résztvevők életkora (16–26 év) alapján a szerelmi történet mind a középiskolás, mind az egyetemi csoportok számára adekvát témának bizonyult. A versek feldolgozása és kontextusba helyezése a rendhagyó órák központi eleme volt, hiszen így vált teljes egészévé maga a történet, s így kaptak értelmet a versek egyes sorai is.

A rendhagyó foglalkozás során olyan Móra-idézeteket is bemutattem, melyek révén megismerhetők az író izgalmas, gyakran a konvencionálisitól jelentősen eltérő gondolatai. Fontosnak találtam azt prezentálni, hogy Móra Ferenc meglátásai a legkülönbözőbb témákban képesek új nézőpontból láttatni eseményeket vagy élethelyzeteket. Úgy a közoktatási, mint a felsőoktatási csoportok nyitottak voltak és diskurzusra készek az ismertetett idézetekkel kapcsolatban.

8.3. A foglalkozásokat követően összesen hét fókuszcsoportos interjút készítettem a résztvevőkkel. Az interjúk során az került a középpontba, hogy milyen hatást gyakorolt rájuk Móra Ferenc egy személyesebb, emberibb, szerelmi líráján keresztül történő bemutatása. Azt is kutattam, nyitottabbakká váltak-e Móra művei iránt, valamint azt, mi az álláspontjuk Mórával kapcsolatos rendhagyó programokról, kezdeményezésekről.

6.2. A kutatás kérdéseire adott válaszok

Jelen értekezés megírását többéves múzeumi tapasztalat és kutatómunka előzte meg, melyek alapján az körvonalazódott, hogy Móra Ferenc életét és műveit egyre kevesebben ismerik. Ennek felismerése számos kérdést felvetett, melyeket szükséges megfogalmazni és feltenni a kutatások, a múzeumi tervezés és további lehetőségek keresése érdekében egyaránt.

A kérdésfeltevés során az alapvető okokat kívántam feltárni arra vonatkozóan, hogy miért érkeznek kevés előzetes tudással a múzeumba látogatók. A kutatást éppen ezért neveléstudományi, oktatáspolitikai és iskolatörténeti szempontból közelítettem meg. Érdeklődésem középpontjában tehát nem a kiállítások vagy programok hatásmechanizmusa áll, nem múzeumpedagógiai vagy múzeumandragógiai szempontból vizsgáltam. Azt kutattam, mi idézhette elő a kialakult helyzetet, jelesül azt: miért van kevés előhívható tudása a múzeumba érkezőknek Móra Ferencről. Kérdéseim révén feltárni kívántam az előzményeket, s az alapján – a köznevelés keretein belül – alternatív megoldást bemutatni ennek megváltoztatására.

A doktori értekezés első fejezetében fogalmaztam meg azokat a kérdéseket, melyek mindvégig kiindulópontjai voltak a kutatásnak. Bár a teljes kutatómunka során válaszokat kerestem és adtam a feltett kérdésekre, ezúttal a direkt feleleteket kívánom megfogalmazni.

K.1. A köznevelés keretein belül a diákok pontosan mikor találkozhatnak Móra Ferenc műveivel?

Az oktatást szabályozó dokumentumok (a Nemzeti Alaptanterv és kerettantervek) elemzése alapján az látható, hogy Móra Ferenc művei elsősorban, illetve jellemzően az alsó tagozatban jelennek meg. A diákok 1–4. osztály között találkoznak az író műveivel, ezért a kutatás során mindvégig az alsó tagozatban használt, 1925–2020 között megjelent olvasókönyveket vizsgáltam, összesen 145 kötetet.

K.1.1. Milyen tartalmú írások jelennek meg a mai tankönyvekben?

A jelenlegi olvasókönyvek vizsgálata alapján kimondható, hogy jelentős eltérés van az egyes tankönyvcsaládok Móra-tartalmai között. Több tankönyvsorozat is megtalálható a tankönyvpiacon (RomiSuli, Apáczai, Mozaik, Újgenerációs tankönyv), melyek elemzése alapján az látható, hogy a legtöbb Móra-szöveg a szegedi Mozaik Kiadó tankönyveiben, a legkevesebb pedig a legújabb kiadású, az Oktatási Hivatal által ajánlott és támogatott

Újgenerációs-sorozatban található. Az írások témáit elemezve szintén változás tapasztalható: a dolgozatban elemzett négy tankönyvcsalád tankönyveiben a legszűkebb keresztmetszetet az Újgenerációs tankönyvek adják. A sorozat köteteiben csak állatokkal és történelmi legendákkal kapcsolatos szövegek olvashatóak, míg a RomiSuli, az Apáczai és a Mozaik Kiadó tankönyveiben több olyan Móra-szöveg is fellelhető, mely önéletrajzi ihletésű (például *A kis bicebóca*, *A századik könyv*, *Hogyan tanultam meg olvasni?*), vagy a szegénység témakörét érinti (vö. *A szánkó*). Ezeknek a szövegeknek a megítélése, pontosabban a köznevelésben való létjogosultsága már régóta vita tárgyát képezi szakmai és szülői fórumokon egyaránt. A *Kincskereső kisködmön* című regény már nem kötelező olvasmány az alsó tagozatban, a pedagógusok önállóan dönthetnek arról, hogy esetleg részleteiben beemelik a feldolgozandó olvasmányok közé vagy sem. Ez is közrejátszik abban, hogy Móra életével kapcsolatban alig van ismert szöveg az alsó tagozatos diákok számára.

K.2. Móra halála óta eltelt több mint nyolc évtizedben van-e jelentős tartalmi vagy mennyiségi változás a felhasznált szövegek tekintetében?

Móra Ferenc halála után két évvel, 1936-ban a Szent István Társulat kiadásában az *Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára* címmel jelent meg az első tankönyv, amelyben már megtalálható az író szövege. Abban az időszakban a Móra–Voinovich által szerkesztett *Betűország virágoskertje*-sorozat kötetei is forgalomban voltak, amelyek szintén tartalmaztak Móra-írásokat. Attól kezdődően változó mennyiségben és tartalmi elemekkel, de folyamatosan olvashatóak írásai az alsós olvasókönyvekben. Nem mutatható ki egyenes összefüggés Móra politikai és világnézete, valamint az éppen aktuális oktatáspolitikai preferenciái között; az antiklerikálisként ismert Móra épp egy katolikus kiadású tankönyvben jelent meg először, s többet olvashattak tőle a diákok az 1945-ös Országos Köznevelési Tanács idején megjelent tankönyvekben, mint később a balratolódó Ortutay-féle oktatásügyi vezetés kezdeti szakaszán.

A tankönyvelemzések nyomán az látható, hogy hét nagy tematikus egységbe oszthatóak a tankönyvek Móra-szövegei: természeti jelenségeket bemutató írások, személyes élményeket megelevenítő olvasmányok, mesék, történelmi események, legendák, állatokkal kapcsolatos történetek, családi vonatkozású és tanító jellegű olvasmányok. Leggyakrabban idézett írásai a történelmi eseményekkel és személyiségekkel kapcsolatos legendák, a mesék és a tanító jellegű történetek. Szintén gyakran közölt szövegek a természeti jelenségekkel, állatokkal kapcsolatos művei, melyek – bizonyos szempontból – összefüggésbe hozhatóak a földrajz-természettan szakot végzett Móra Ferenc egyetemi tanulmányaival. A leggyakrabban közölt alkotásai a

következők: *A kis bice-bóca*, *A cinege cipője*, *A szánkó*, *Szeptemberi emlék* és a *Mindennapi kenyerünk*. Az öt szöveg műfajtól függetlenül (hiszen egy regényrészletet és egy verset is tartalmaz) tematikailag a szegénység és a kiszolgáltatottság élethelyzetét mutatja be. Bár több évtizedet átölelő összesítésben ezek voltak a leggyakrabban idézett írások, jelenleg a legtöbb iskolában használt Újgenerációs tankönyvek négy évfolyamán már egyik sem található meg.

K.3. Ismerik-e Móra Ferenc életét a diákok?

A feltett kérdésre a választ az empirikus kutatás során kerestem. Az egyéni interjúban a válaszadók (n=51) döntő többsége csak kulcsszavakat tudott felidézni Móra neve hallatán, úgy mint *Kincskereső kisködmön*, *Szeged*, *múzeumigazgató*, *gyermekirodalom*. A megkérdezett diákok közül kis elemszámban (n=3) volt az átlagostól eltérő többlettudása: azok a diákok, akik az interjút megelőzően jártak a Móra-múzeumban, ismerték a Kalmár Ilona-szerelem történetét. Amint a tankönyvelemzés során kiderült, az általános iskola alsó tagozatán nincsenek életrajzi adatok a tananyagban, csupán a személyes vonatkozású olvasmányok esetén lehet azt feltételezni, hogy tanári magyarázat kiegészíti az olvasottakat. A *Kincskereső kisködmön* című regény, mely évtizedekig kötelező olvasmányként számos életrajzi elem megismertetésére adott lehetőséget, mára részleteiben is kikerült az olvasókönyvekből. Ezek a tények összhangban állnak azzal a múzeumi tapasztalattal, hogy a fiatal korosztály nem rendelkezik számottevő tudással Móra Ferenc életével kapcsolatban.

K.4. A Móra Ferenc nevét viselő köznevelési intézményekben milyen narratíva ismert Móra életéről?

A magyarországi általános- és középiskolák közül 35 viseli Móra Ferenc nevét (34 általános iskola és egy gimnázium), többségében életrajzi vonatkozás nélkül. Kivételt képez Móra Ferenc szülővárosa, Kiskunfélegyháza, alap- és középfokú tanulmányainak színhelye, ahol két intézményt is elneveztek róla: a Constantinum Intézmény Móra Ferenc Általános Iskoláját, valamint a Móra Ferenc Gimnáziumot. Budapesten, ahol egyetemi tanulmányait végezte (bár nem ehhez köthetően) három intézmény is viseli a nevét, Szegeden viszont, ahol családot alapított, munkát talált és életművét megalkotta, – mára már – nincs róla köznevelési intézmény elnevezve. Az iskolai honlapok vizsgálata során a kutatói kérdésre az a válasz fogalmazható meg, hogy a névadói leírások elsősorban a szegénység narratíváját használják (a Móra-szülőkről szóló adatok után másodikként), ám lényegesen hangsúlyosabban és részletesebben. Móra Ferenc gyermekírói tevékenysége, mely egy általános iskolai honlap esetén relevánsabb információ lehetne, alig kerül említésre. A leírások nem reagálnak a

jelenlegi tankönyvekben megtalálható Móra-szövegek tematikai hangsúlyeltolódásaira, vagyis hiába található már egyre kevesebb, vagy egyetlen életrajzi vonatkozású szöveg sem, hiába nem kötelező már a *Kincskereső kisködmön* című regény, a honlapok leírásaiban mégis Móra szegénysége áll a középpontban.

K.5. Van-e létjogosultsága egy új narratíva felépítésének Móra Ferenc életével és életpályájával kapcsolatban?

Az empirikus vizsgálat azt a következtetést engedi levonni – a múzeumi tapasztalatot megerősítve –, hogy az általános iskola alsó tagozatában megjelenő Móra-szövegek emléke idővel megkopik. Bár a szókincs fejlődése szempontjával írásainak minden bizonnyal jelentősége van, annak vizsgálata kívülesik jelen kutatás célkitűzésein. Móra fontossága – meglátásom szerint – több a nyelvi fejlődés formálásának lehetőségénél, gondolatainak és szerelmi lírájának megismerésre méltó irodalomtörténeti értéke van.

Móra Ferenc eddig ismert életműve további új darabokkal gazdagodott azáltal, hogy a szegedi Kultúrpalota Irodalomtörténeti Gyűjteményének zárolt anyagai – egy muzeológiai paradigmaváltásnak köszönhetően – nyilvánosságra kerültek. Móra Ferenc életével összefüggésben a köztudatban elsősorban a szegénység és nehéz sors narratívája áll. Nevéhez kötődő legismertebb, évtizedekig kötelező olvasmány a mai napig a *Kincskereső kisködmön*, mely a 6–10 éves diákok korosztályi sajátosságait tekintve nem a legoptimálisabb műválasztás.⁷⁰

Új keretekre van tehát szükség Móra munkásságával kapcsolatban, hogy művei ne vesszenek a feledés homályába. Állásfoglalásom szerint ezt két módon lehetne elkezdni: (1) egyrészt időszerű lehet átstrukturálni a gyermekeknek szóló művei közlését. Két alternatívát találok relevánsnak ennek megoldására: egyfelől az eddig megcélzott – alsó tagozatos – korosztály módosításával, azaz bizonyos műveket későbbi életkorban bemutatni. Móra Ferenc több írását kiválóan lehet szociális érzékenyítés témakörben felhasználni, legtöbb önéletrajzi vonatkozású alkotását erre tökéletesen alkalmas lehet. Másfelől hatékony volna minél több köznevelési intézményben az eddig ritkábban idézett műveket feldolgozni, mint például a *Csilicsali Csalavári Csalavér*.⁷¹ A felvázolt megoldási javaslatnak azonban oktatáspolitikai,

⁷⁰ Ebben erősített meg Vészit Andrea, Móra Ferenc dédunokája a mélyinterjú során, aki a felső tagozatos tanulók irodalom tanítása során emelné be a regényt.

⁷¹ A regényben Móra éles társadalomkritikát fogalmaz meg az egyes állatok karaktere révén – meglátásom szerint – mindenképpen csak felső tagozatos korosztállyal volna érdemes foglalkozni vele. A 2020-as NAT 5–8. osztályos kerettanterve a *Választható ifjúsági vagy meseregény* felsorolásnál jelöli is alternatívaként a meseregényt. Arról nincs adat, hogy ezt hány intézményben, hány irodalom órán választják.

tanterveleméleti aspektusa van, mely túlmutat jelen kutatás keretein. (2) Másrészt egy új narratíva bemutatására van szükség annak érdekében, hogy az általános iskolai korosztály fölött is megismerkedhessenek a diákok Móra műveivel. Jelen értekezés – a középiskolás korosztályt megcélozva – ennek létjogosultságával, forrásaival, részleteivel és kutatásával foglalkozik.

K.5.1 Bemutatható-e a középiskolás korosztály számára Móra szerelmi története és lírája?

A fókuszcsoporthoz tartozók visszajelzései szerint a középiskolás korosztály alkalmas lehet arra, hogy Móra Ferenc szerelmi lírája bemutatásra kerüljön. Egyfelől maga a köznevelési intézményi keret lehetőséget adhat rá a középiskolai irodalom órák során, hiszen a középszintű tanulmányok befejezését követően a későbbiek során mindenki számára elérhető platform. Másfelől a házasságon kívüli szerelmi kapcsolatot és az azt megörökítő verseket legkorábban a középiskolás korosztálynak célszerű bemutatni. A fókuszcsoporthoz tartozók szerint az derült ki, hogy mind a köznevelési, mind a felsőoktatási csoport résztvevői nyitottak voltak a szerelmi történet, a levelezés és a versek iránt. A rendhagyó foglalkozás lehetőséget adott nekik, hogy elvárások és számonkérés nélkül megfogalmazhassák véleményüket és érzéseiket az elhangzottakkal kapcsolatban. Bár saját indíttatásból a válaszadók jellemzően nem olvasnak verseket, de a szerelmi líráról való diskurzust be lehetett építeni a foglalkozásokba.

Az empirikus kutatás válaszai és a múzeumi tapasztalatok alapján kimondható, hogy Móra Ferenc újbóli megismertetéséhez szükség van egy új típusú narratíva felépítésére. Móra magánéleti drámája, emberi arca és rendhagyó gondolatai alapot adhatnak arra, hogy őt egy másik perspektívából is lehessen szemlélni. A szerelmi líra irodalmi értéke és maga a történet személyessége alapján a *Címtelen könyv* versei alapként szolgálhatnak az érdeklődés felkeltésére az író-múzeumigazgató iránt.

6.3. A kutatás konklúziói és további lehetőségek

Jelen értekezés legfontosabb célkitűzése volt, hogy miután feltérképeztem – az elmúlt évtizedekre történő kitekintéssel együtt – azt, hogy Móra Ferenc művei pontosan hol helyezkednek el a mai köznevelésben, új utakat keressek felkelteni az érdeklődést Móra alkotásai és személye iránt. Törekvésem minél többféle eszközt megragadva – Péter László irodalomtörténész (2005:99) szavaival élve: „*Móra írásainak remélt újbóli megszerettetése.*”

Móra Ferenc nem csupán saját korának volt innovatív, kritikus és modern személyisége, gondolatai ma is aktuálisak. Az oktatás jelenlegi helyzetéből kiindulva az körvonalazódik, hogy Móra művei eltűnőben vannak, bemutatása pusztán gyermekíróként nem hatékony. A nyelvi és szókincs fejlődének legintenzívebb szakaszában jelentősége van a Móra-versek és olvasmányok megismerésének, jelentőségét fontos elismerni, de annak hatásvizsgálata nem jelen értekezés témája. Szükség van Mórát köznevelési intézményi keretek között bemutatni, s erre – az empirikus kutatás során tesztelt Móra-foglalkozással – a középiskolás korosztályt tartom a legalkalmasabb célközönségnek.

Az összeállított rendhagyó Móra-bemutató keretei a középiskolai rendszerben – elsősorban regionális szinten, a helyi kultúra megismertetése részeként – rövid kitérőként szolgálhatnak a 20. század eleji magyar irodalom kanonizált művei között.

A digitális tartalomelérések, az egyre gyorsuló és egyre több információt hordozó környezetben egyre nagyobb kihívás az olvasásra – és különösen a regényolvasásra – nevelés. A kutatás során kiderült, a középiskolás és egyetemi korosztálynak változatlanul nincs terve között Móra-regényeket olvasni. Munkám során ezért elsősorban a verseket helyeztem a középpontba, további célként azonban fontosnak tartom Móra prózai munkáit is népszerűsíteni. Ez a törekvésem megvalósulni látszik, hiszen egy – múzeumpedagógiai tevékenység révén kialakult együttműködésnek köszönhetően – felkérést kaptam egy szegedi szakközépiskola végzős osztályát felkészíteni a magyar irodalom érettségi *Regionális kultúra és határon túli irodalom* tételére. A tanórai keretben megvalósult foglalkozások során nem csupán a rendhagyó Móra-életrajz, a szerelmes versek, hanem az író tárcái is helyt kaptak. A résztvevő diákok így megismerkedhettek Móra újságírói tevékenységével is, s a tárca műfajával kapcsolatosan eddig megszerzett tudásukat – írásai révén – tovább mélyíthették.

Jelenlegi kutatási témámat – a disszertáció elkészülte után is – folytatni szeretném. Az Irodalomtörténeti Gyűjtemény kezelőjeként, a Móra-hagyaték gondozójaként a feltárt levelezés további darabjait érdemes elemezni és kontextusba helyezni, s azokat további publikációkra

előkészíteni. A levelezés új adatokhoz és összefüggésekhez enged hozzáférést, nem csupán Móra életrajza és közéleti kapcsolatrendszere, hanem kortörténeti szempontból is. A téma további feldolgozásában nem pusztán a kutatói attitűd vezérel, az eredményeket a jövőben mobil múzeumi, valamint regionálisan rendhagyó Móra-foglalkozások és programok során kívánom felhasználni. Úgy vélem, Móra Ferenc eddig ismeretlen szerelmes versei önmagukban is fontosak lehetnek, ám a folyamatos cél az író iránti érdeklődés felkeltése, s az, hogy gondolatai minél szélesebb körben ismertté váljanak.

7. Felhasznált irodalom

ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna (2001, szerk.): A magyar olvasástanítás története. Osiris Kiadó, Budapest, 143–279.

ALBERT Gábor (2002): Politikai impulzusok a Horthy-rendszer történelem tankönyveiben. <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=293>. A letöltés időpontja: 2020. április 24.

ÁMENT Erzsébet (2005): Emmi néni iskolája. OPKM, Budapest

APRÓ Ferenc (2010): Pósa alakja Móra Ferenc tollán.

http://www.posalajos.com/pdf/Apro_Ferenc_-_Posa_alakja_Mora_Ferenc_tollan.pdf. A letöltés időpontja: 2020. október 26.

BABBIE, Earl (2003): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó

BÁRD Edit (2015): Múzeum – az élményszerű tanulás helyszíne. A múzeumpedagógia jelene és lehetőségei. Doktori értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem.

https://ppk.elte.hu/file/bard_edit_dissz.pdf. A letöltés időpontja: 2021. március 22.

BÁRDOS József (2017): Az olvasástanítás nyomorúsága. http://www.fordulopont.hu/FP-38_bardos.pdf A letöltés időpontja: 2020. április 30.

CAHILL, C. – KUHN, A. – SCHMOLL, S. – LO, W – McNALLY, B. – QUINTANA, C. (2011): Mobile Learning in Museums: How Mobile Supports for Learning Influence Student Behavior. <https://www.cs.uic.edu/~i523/cahill.pdf>. A letöltés időpontja: 2021. március 3.

CSONGOR Győző (1960): Móra Ferenc és a természettudomány. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958–1959

http://epa.oszk.hu/01600/01609/00003/pdf/MFME_EPA01609_1958_1959_227-249.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 30.

DÁRDAI Ágnes (2002): A tankönyvkutatás alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 55–72.

DÁRDAI Ágnes (1999): Tankönyvelemzési modellek a nemzetközi tankönyvkutatásban. http://real.mtak.hu/61710/1/EPA00011_iskolakultura_1999_04_044-053.pdf. A letöltés időpontja: 2021. március 5.

FALUS Iván (2003): Didaktika. Nemzeti Tankönyvkiadó, 258–291.

FALUS Iván (2004, szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

FARKAS Mária (2001): Szemléletformálás és értékközvetítés a népiskolai történelemoktatásban a két világháború között.
http://old.tok.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2001/farkas.htm. A letöltés időpontja: 2020. február 6.

FÉNYES Erika (2017): Irodalmi téli fagy vagy szekuláris rítus.
https://mediakutato.hu/cikk/2017_01_tavasz_nyar/05_irodalmi_teli_fagy_vagy_szekularis_ritus.pdf. A letöltés időpontja: 2020. november 28.

GOLNHOFFER Erzsébet – SZABOLCS Éva (2009): Olvasástanulás, olvasóvá nevelés: emlékszilánkok. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/szabolcs-eva-olvasastanulas-olvasova-neveles-emlekszilankok-0> A letöltés időpontja: 2020. augusztus 5.

GÖDRI Enikő (2009): SZÍNES anyanyelvi tankönyvesomag az általános iskola első osztályainak. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=214>. A letöltés időpontja: 2020. október 18.

GYÁNI Gábor: Esemény és narratíva: a múlt és a jelen mint nézőpont. In: A történelem mint emlék(mű). http://real.mtak.hu/46030/1/Gyani_A_tortenelem_mint_emlekmu_u.pdf. A letöltés ideje: 2019. november 19. 54–59.

GYURIS István Viktor (2017): A kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Könyvtára. In: Veritatis Imago, 2. szám. http://veritatisimago.hu/VII-Gyuris_IV.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 9.

HANSÁGI Ágnes (2003): A kánon egyszólamúsítása. In: Irodalomtörténeti közlemények. 2003/2–3. szám. <https://epa.oszk.hu/00000/00001/00012/hansagi.htm>. A letöltés időpontja: 2021. október 22. 277–296.

HEGEDŰS András (1979): „Hiszek az emberben”. Móráról fiataloknak. Szeged, 16.

HEGEDŰS András (1969): Móra Ferenc gyermekszemléletének néhány forrása. http://tizataj.bibl.u-szeged.hu/6032/1/tizataj_1969_009_0843-0846.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 12. 843–846.

HEGEDŰS András (1974): Móra Ferenc egyetemi évei. http://tizataj.bibl.u-szeged.hu/8193/1/tizataj_1974_002_049-056.pdf A letöltés időpontja: 2020. január 12.

HEGEDŰS Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka.
<https://mek.oszk.hu/01100/01149/html/mora.htm> Utolsó letöltés ideje: 2019. december 4.

H. TÓTH ISTVÁN (2008): Az olvasáspedagógia szolgálatában. Észrevételek a Lovász-tankönyvcsalád két olvasókönyvéről. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/az-olvasaspedagogia-szolgalataban-eszrevetelek-a-lovasz-tankonyvcsalad-ket-> A letöltés időpontja: 2020. október 24.

- Ingyenesen biztosítja a megújult tankönyveket az állam (2017): <https://uni-eszterhazy.hu/hu/egyetem/egyetem/hirek-1048/c/ingyenesen-biztositja-a-megujult-tankonyveket-az-allam>. A letöltés időpontja: 2020. december 17.
- JUHÁSZ Gyula (1979): A polihisztor. In: Megyer Szabolcs (szerk.): Mórától Móráról. Tankönyvkiadó Budapest, 213.
- KAPOSI József (2014): A tankönyvelméleti kérdések. http://www.kaposijozsef.hu/wp-content/uploads/2014/05/10_A-tank%C3%B6nyvelm%C3%A9leti-k%C3%A9rd%C3%A9sek.pdf A letöltés időpontja: 2021. március 3. 1–34.
- KAPUS Béláné (szerk. 2013): Akik a mórai talentumokból örökölték. Kiskunfélegyházi Móra Ferenc közművelődési Egyesület
- KARDOS Lászlóné (2000): „Helyettünk a könyvek beszélnek...” Interjú Romankovics Andrással. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/educatio/helyettunk-a-konyvek-beszelnnek> A letöltés időpontja: 2020. szeptember 12.
- KELEMEN Elemér (2003): Oktatáspolitikai irányváltozások Magyarországon a 20. század második felében. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/oktataspolitikai-iranyvaltozasok-magyarorszagon-a-20-szazad-masodik-feleben>. A letöltés időpontja: 2020. május 21.
- KÉRI Katalin – VARGA Attila (2006): Acélos Szoszó és 25 méter vörös szőnyeg. https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/keri_k_varga_a.pdf. A letöltés időpontja: 2020. június 10. 554–565.
- KÉRI Katalin – VARGA Attila (2004): A pártideológia tükröződése az 1950–1953 között kiadott alsó tagozatos tankönyvekben. In: Acta Paedagogica 2004. 1–2. szám. https://epa.oszk.hu/00000/00031/00008/pdf/actapaed_EPA00031_2004_01-02_023-033.pdf. A letöltés időpontja: 2020. április 24. 23–27.
- KOJANITZ László (2004): A tankönyvek használhatóságát meghatározó minőségi összetevők elemzése és összehasonlítása. In: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvkutatasok/cd1_kojanitz/vizsgalat_eredmenyeinek_bemutatasa.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 23.
- KOVÁCS-KRASSÓI Anikó – SZILÁGYI Kata (2016): Múzeumpedagógia 2.0(16). Múzeumi Kutatások Csongrád megyében, 2016. november 29.
- KOVÁCS-KRASSÓI Anikó – MEDGYESI Konstantin – VÉSZITS Andrea (2017): A titok formái: egy nap, két levél. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 273–283.

KOVÁCS-KRASSÓI Anikó – MEDGYESI Konstantin (2018): Móra Ferenc múzeumigazgatói karakterisztikájához – Egy Somogyi Szilveszter polgármesterhez írott levél értelmezése. In: http://veritatisimago.hu/ViIII-krassai_a_medgyesi_k.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 25.

KOVÁCS-KRASSÓI Anikó (2019): „...Énmiattam egy gyerek se fog ríva fakadni az iskolában.”. Móra Ferenc a közoktatásban – szempontok és kontextusok. In: Hegedűs Anita – Medgyesi Konstantin (szerk.): MUKUCSOM – Múzeumi Kutatások Csongrád megyében. Program- és absztraktgyűjtemény, 22.

KOVÁCS-KRASSÓI Anikó – MEDGYESI Konstantin – VÉSZITS Andrea (2019): „...akkor nem vagyok, akkor nem vagy: akkor vagyunk.”: Móra Ferenc titkos szerelmes levelei Kalmár Ilona átírásában (1933. március 1–25.). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (2014-) Új folyam: 6. 265–285.

KOVÁCS-KRASSÓI Anikó (2020): Móra Ferenc emlékezete a közoktatási szövegek dimenziójában. http://veritatisimago.hu/Vi_VII_KrassoiA.pdf. A letöltés dátuma: 2021. január 22.

KOVÁCS-KRASSÓI Anikó (2021a): Móra Ferenc művei az olvasókönyvek tükrében. In.: Karlovitz János Tibor (szerk.) IX. Neveléstudományi és szak módszertani Konferencia, Komarno, Szlovákia, Tartalmi összefoglalók, 47.

KOVÁCS-KRASSÓI Anikó (2021b): „Majd ha érettségi tétel leszek.” – Móra Ferenc középiskolásoknak? In.: Hegedűs Anita – Medgyesi Konstantin (szerk.): MUKUCSOM – Múzeumi Kutatások Csongrád-Csanád Megyében. Program- és absztraktgyűjtemény, 25.

KOVÁCS-KRASSÓI Anikó – SZILÁGYI Kata (megjelenés alatt): The possibilities of the interpretation of the personal life and the professional career of Ferenc Móra in non-formal learning outside public education. Várható megjelenés: Veritatis Imago 2022.

KUSPER Judit (2013): Emlékezet, hely, kultusz. In: Agria 2013/3. http://epa.niif.hu/03900/03948/00023/pdf/EPA03948_agria_2013_3_133-196.pdf. A letöltés időpontja: 2021. október 22. 151–157.

KUSPER Judit (2019): Kánonok és kultuszok a gyermek- és ifjúsági irodalomban. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4547/1/8_18_Kusper.pdf. A letöltés időpontja: 2021. október 22. 71–8.

KÓHEGYI Mihály – LENGYEL András (1979, szerk.): Móra Ferenc levelezéséből. Kecskemét, 15–367.

LENGYEL András (2003, szerk.): Ének a szegénységről. In memoriam Móra Ferenc. Nap Kiadó

LENGYEL András (2005): A „másik” Móra. Bába Kiadó, Szeged, 101–114.

- LENGYEL András (2014): Utószó. In.: Móra Ferenc: Címtelen könyv. Wesley Kiadó – Móra Ferenc Múzeum
- LUKÁTS János (2009): „Példából valóság legyen...” Általános iskolai tankönyveink világképe 1947 és 1955 között. http://www.tanszertar.hu/eken/2009_04/belso.htm. A letöltés időpontja: 2020. október 1.
- LUKÁTS János (2010): „Mint a mókus fenn a fán...”. Általános iskolai tankönyvek világképe, 1957–1977. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/mint-a-mokus-fenn-a-fan>. A letöltés időpontja: 2020. október 1.
- MADÁCSY László (2006, szerk.): Móra Ferenc füveskönyve. Bolondságok. Lazi Könyvkiadó, Szeged
- MADÁCSY László (1961): Móra Ferenc levelesládája. Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár, Szeged, 204–306.
- MAGYAR László (1979): A szegedi egyetem díszdoktora. In.: Megyer Szabolcs (szerk.): Mórától Móráról. Tankönyvkiadó, Budapest, 318.
- MEDGYESI Konstantin (2017): Demokráciadiskurzus(ok) Magyarországon az 1945 és 1949 közötti időszakban és időszakról. Doktori értekezés. <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/4133/19/medgyesidokt..pdf>. A letöltés időpontja: 2021. október 25.
- MEDGYESI Konstantin (2018): Szemelvények egy szenvedélyes flört történetéből - Móra és a politikai küzdőtér. http://veritatisimago.hu/ViIII-medgyesi_k.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 27. 1–3.
- Még a mosdóban is Facebookot nyomkodjuk? (2020). <https://besocial.hu/nagy-facebook-korkep-2020/>. A letöltés időpontja: 2020. december 10.
- MÉSZÁROS István (1996): A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996. Nemzeti Tankönyvkiadó, 54.
- MÉSZÁROS István (1989): A tankönyvkiadás története Magyarországon. Tankönyvkiadó Budapest – Dabasi Nyomda, Dabas
- MÉSZÁROS István (1989): Mindszenty és Ortutay. Iskolatörténeti vázlat: 1945–1948. Oktatáskutató Intézet, Budapest, 75–115.
- MÉSZÁROS István (2005): Prímások, pártok, politikusok 1944–1945. Szent István Társulat, Budapest. 168.
- MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (2004): Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Budapest, 319–384.
- MEZŐSI Károly (1979): A szülők és Félegyháza. In: Megyer Szabolcs (szerk.): Mórától Móráról. Tankönyvkiadó, Budapest, 12.

MEZŐSI Károly (1979): Walleshausen Ilona. In: MEGYER Szabolcs (szerk.): Mórától – Móráról. Tankönyvkiadó, Budapest, 74–75.

Mi a helyzet a közösségi médiában? Mit mutatnak a statisztikák? <https://webshark.hu/hirek/kozossegi-media-statisztikak/>. A letöltés időpontja: 2020. december 8.

MITEV Ariel Zoltán (2006): Végtelen történet: a narratív elemzés alkalmazhatósága a marketingkutatásban. <https://core.ac.uk/download/pdf/162042688.pdf>. A letöltés időpontja: 2021. január 28.

Mobile Museum: Schools. https://royalholloway.ac.uk/research-and-teaching/departments-and-schools/geography/research/explore-our-research/the-mobile-museum-economic-botany-in-circulation/schools/?fbclid=IwAR0inALyKOzfaZhFMVDc1Wz2Pjct2KhwN_Mwl7dQOZX0sU9Sy3Qt4yiUPU. A letöltés időpontja: 2021. március 23.

MÓRA Ferenc (2005): Aranykoporsó. Európa Könyvkiadó, Budapest

MÓRA Ferenc (2014): Címtelen könyv. Wesley Kiadó – Móra Ferenc Múzeum

MÓRA Ferenc: Confiteor. In: A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. <https://mek.oszk.hu/05300/05322/05322.htm>. A letöltés időpontja: 2020. január 9.

MÜLLER András (2001): A tankönyvpiac alakulásának főbb tendenciái. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00045/2001-01-tm-muller-tankonyvpiac.html>. A letöltés időpontja: 2020. május 10.

Nagy Közösségi Média Kutatás (2019): <https://markamonitor.hu/2019/11/05/nagy-kozossegi-media-kutatas-ime-a-2019-es-hasznalati-szokasok/>. A letöltés időpontja: 2020. december 18.

NAGY Péter Tibor (1994): Tankönyvpolitika a kilencvenes években. https://www.academia.edu/35235778/TANK%C3%96NYVPOLITIKA_A_KILENCVENES_%C3%89VEKBEN- A letöltés időpontja: 2020. június 10.

NÉMETH Luca Anna (2019): A Singer és Wolfner Kiadó gyerekkönyv-kiadási és hirdetési tevékenysége a századfordulón. http://real.mtak.hu/93656/1/NemethL_MKsz_18-4.pdf A letöltés időpontja: 2021. március 4. 411–413.

PÉTER László (1969): Antisematikus arcképvázlat Móra Ferencről. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/5918/1/tiszataj_1969_007_0646-0652.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 12.

PÉTER László (1999): Beszívta az asszonyok illatát. Szeged, 1999. október. 38–41.

PÉTER László (2009): Emlékkönyv Móra Ferenc születésének 130 éves jubileumára. Bába Kiadó Szeged

- PÉTER László (2005): Lengyel András: A „másik” Móra. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/19283/1/tiszataj_2005_012_094-099.pdf. A letöltés időpontja: 2021. január 13.
- PÉTER László (1990): Szegedi arcképek. In.: Zombori István (szerk.): A szegedi zsidó polgárság emlékezete. Szeged, 87–91.
- PUKÁNSZKY Béla–NÉMETH András (1996): Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, 477.
- SÁNTHA Kálmán (2009a): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszertanába. Eötvös József Kiadó, 33–142.
- SÁNTHA Kálmán (2009b): Körkép a hazai kvalitatív pedagógiai kutatásokról. <https://core.ac.uk/download/pdf/85132599.pdf>. A letöltés időpontja: 2021. március 20.
- SÁNTHA Kálmán (2006): Mintavétel a kvalitatív pedagógiai kutatásban. Gondolat Kiadó, 84–86.
- SÁNTHA Kálmán (2015): Trianguláció a pedagógiai kutatásban. Eötvös József Kiadó
- SZAJBÉLY Mihály (2016): A homokvárépítés öröme. <https://mek.oszk.hu/16000/16025/16025.pdf>. A letöltés időpontja: 2019. december 15. 7–8.
- SZOKOLSZKY Ágnes (2004): Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Kiadó, 92–526.
- SZÓRÓ Ilona (2013): A tankönyvkiadás és terjesztés átalakulása a rendszerváltás éveiben. <http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0312SzoroIlona.pdf> A letöltés időpontja: 2020. május 10. 272–280.
- SZÜTS Zoltán (2014): Egyetem 2.0. Az internetes publikációs paradigma, az interaktív tanulási környezet és a felhasználók által létrehozott tartalom kihívásai a felsőoktatásban. <http://mek.oszk.hu/14400/14454/14454.pdf>. A letöltés időpontja: 2021. augusztus 18.
- Utazó múzeum – sikeres programok. https://mokk.skanzen.hu/search_hu?id=search_hu&search=utaz%25C3%25B3%2520m%25C3%25BAzeum. A letöltés időpontja: 2021. március 22.
- VAJDA László (1960): Móra Ferenc, a vezércikkíró 1914–1924. In: http://acta.bibl.u-szeged.hu/17390/1/tanarkepzo_1960_1_133-183.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 27.
- VARGA András (2016): A szegedi Rómeó és Júlia. http://acta.bibl.u-szeged.hu/36762/1/monok60_106.pdf. A letöltés időpontja: 2020. január 30. 715–720.
- VÁSÁRHELYI Tamás (2009): A nyitott múzeum. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ
- VÉSZITS Andrea (2014): Előszó. In.: Móra Ferenc: Címtelen könyv. Móra Ferenc Múzeum – Wesley Kiadó
- VICSEK Lilla (2006): Fókuszcsoporthoz. Osiris Kiadó. 17–302.

Felhasznált oktatást szabályozó dokumentumok

Kerettanterv az általános iskola 1–4. évfolyama számára.

https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_1_4_evf/. A

letöltés időpontja: 2020. május 7.

Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára.

https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_5_8/. A

letöltés időpontja: 2020. május 7.

Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára.

https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf/. A

letöltés időpontja: 2020. május 7.

Magyar nyelv és irodalom. A vizsga leírása.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2017/magyar_nyelv_es_irodalom_vl.pdf. A letöltés időpontja: 2019. november 20.

Nemzeti Alaptanterv 2012. https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf A

letöltés időpontja: 2019. november 20.

NAT – Kerettanterv – Helyi tanterv – Tanmenet: Rugalmas tanmenet.

<https://neteducatio.hu/nat-kerettanterv-helyi-tanterv-tanmenet-rugalmas-tanmenet/>. Utolsó

letöltés: 2019. december 10.

Tanterv az elemi népiskola számára (1925). Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest

Tanterv a katolikus iskolák számára (1947). Budapest, Szent István Társulat

Tanterv és utasítás az általános iskola I–IV. osztálya számára (1958). Budapest, Tankönyvkiadó

Tanterv és utasítás az általános iskolák számára (1962). Tankönyvkiadó, Budapest

Tanterv és utasítások a népiskola számára (1932). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

Magyar Közlöny 2020. évi 17. szám.

<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>. A letöltés időpontja: 2020. május 7.

Felhasznált tankönyvek

Ábécés könyv a budapesti népiskolák számára (1939). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Franklin Társulat, Budapest

Ábécés Olvasókönyv 1. osztályosoknak (2020). Oktatási Hivatal

abc Olvasókönyv tankönyvsorozat 1.osztályosoknak (1960). Tankönyvkiadó, Budapest

ANDÓNÉ Nagy Katalin – PETIK Ágota – RUZSA Ágnes (2005): Ki van a dióhéjban? SuliNova Kht.

ANDÓNÉ Nagy Katalin – PETIK Ágota – RUZSA Ágnes (2005): Ki van a dióhéjban? II. gyűjtemény SuliNova Kht.

ANGYAL János – FEKETE József – GALLA Endre (szerk. 1933). Franklin Társulat, Budapest

ANGYAL János – KUN László – ÖLVECHY Pál (szerk. 1937): Betűvásár Mesevár. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

BALÁZS Andrea (2007a): Mezőkön, réteken. 3. évfolyam. SuliNova Kht.

BALÁZS Andrea (2007b): Nyüzsgő város. 4. évfolyam. SuliNova Kht.

BARANYAI Erzsébet – BOTHNÉ Jeney Erzsébet – DOMOKOS László – GLÓSZ Margit (1947a): Negyedik könyvünk. Szikra Rt.

BARANYAI Erzsébet – BOTHNÉ Jeney Erzsébet – DOMOKOS László – GLÓSZ Margit (1947b): Negyedik könyvünk Nagy-Budapesti kötete. Szikra Rt.

BÁRÁNY Jánosné – NAGYNÉ Bonyár Edit (2019): Hétszínvilág. Oktatási Hivatal

BÁDER Ilona (1998): Ábécés olvasókönyv. 1. Általános iskola 1. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

BERTALAN Ferenc (1947): Második könyvünk a városi iskolák számára. Hunária Hírlapnyomda

BERTALAN Ferenc (1948): Második könyvünk – Folyóírás, Olvasmányok, Nyelvi ismeretek, Számolás és mérés Nagy-Budapesti kötet. Hungária Hírlapnyomda

BERTALAN Ferenc (1956): Olvasókönyv az általános iskolák számára. Tankönyvkiadó, Budapest

BERTALAN Ferenc (1957): Olvasókönyv az általános iskolák számára. Tankönyvkiadó, Budapest

BERTALAN Ferenc – CSOMA Vilmos – KOVÁCS Dezsőné – MAKOLDI Mihályné – PERJÉS Antalné (1963a): ABC olvasókönyv az első osztály számára. Budapest

BERTALAN Ferenc – CSOMA Vilmos – KOVÁCS Dezsőné – MAKOLDI Mihályné – PERJÉS Antalné (1963b): Olvasókönyv az általános iskolák 2. osztálya számára. Budapest

BORS Szilveszter (1947): Első könyvünk. Alapírás, olvasmányok, számolás és mérés falusi iskolák számára című tankönyv. Kalász Könyvkiadó, Budapest

BOLDIZSÁR Ildikó (1999): Irodalmi olvasókönyv 3. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

BOLDIZSÁR Ildikó (2001): Irodalmi olvasókönyv 4. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

BOLDIZSÁR Ildikó (2010): Irodalmi olvasókönyv 3. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

BOLDIZSÁR Ildikó (1998): Olvasókönyv 2. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

BURAI Lászlóné – DR. FARAGÓ Attiláné (2019): Hétszínvirág olvasókönyv 3. Oktatási Hivatal

CSÁJINÉ KNÉZICS Anikó (2013): Betűvár. Ábécéskönyv az első osztályosoknak. Forrás Könyvek, Budapest

CSÁJINÉ KNÉZICS Anikó – Szilvásné Turzó Ágnes (2013): Mesevár. Olvasókönyv az első osztályosoknak. Forrás Könyvek, Budapest

CSÍK Endre – FARKAS Julianna – Horváth Éva – Máté Magdolna – Szabó Eszter (1987): Ismerd meg a világot! Olvasókönyv az általános iskola 2. osztálya számára Tankönyvkiadó

CSÍK Endre – FARKAS Julianna – KISS Éva – ZSOLNAI Józsefné (1986a): Szó és betű. Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára. Tankönyvkiadó

CSÍK Endre – FARKAS Julianna – KISS Éva – ZSOLNAI Józsefné (1986b): Csillagjáró Fehér Ráró. Tankönyvkiadó

ESZTERÁG Ildikó – KEREPECZKI Attiláné – PALÁNKAINÉ SEBŐK Zsuzsanna – RÓZSA Vincéné (2006): Én, te...mi. SuliNova Kht.

ESZTERGÁLYOS Jenő (2013): Első olvasókönyvem 1. Apáczai Kiadó

ESZTERGÁLYOS Jenő (2017): Első olvasókönyvem: olvasókönyv az 1. évfolyam számára. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Eger

ESZTERGÁLYOS Jenő (2018): Első olvasókönyvem: olvasókönyv az 1. évfolyam számára. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Eger

ESZTERGÁLYOSNÉ Földesi Katalin (2018): Az én ábécém. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Eger

FARAGÓ László – Dr. VINCZE Sándor (1956): Olvasókönyv az általános iskolák 4. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest

FARAGÓ László – HÓVÖLGYI István – POVÁZSAI László – SERES József (1964): Olvasókönyv az általános iskolák 3. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest

FARAGÓ László – HÓVÖLGYI István – POVÁZSAI László – SERES József (1965): Olvasókönyv az általános iskolák 4. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest

FARKAS Andrea–MOLNÁR Csilla (2018): Olvasókönyv 3. osztályosoknak. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Eger

FÉNYI András–Dr. PÁLMAI Kálmán (1956): Olvasókönyv az általános iskolák 3. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest

FONÓÉ OZORAI Gizella (1947): Harmadik könyvünk Nagy-Budapesti kötet. Franklin Társulat

FONÓÉ OZORAI Gizella – VARGA Tamás – LOVAS György – VÁLI Dezsőné (1949a): Harmadik könyvünk a falusi általános iskolák számára. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest

FONÓÉ OZORAI Gizella – VARGA Tamás – LOVAS György – VÁLI Dezsőné (1949b): Harmadik könyvünk a városi általános iskolák számára. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest

FONYÓDI Gábor – Szabó Éva (2005): Én, te...mi. III. gyűjtemény. SuliNova Kht.

FONYÓDI Gábor (2005): Hétmérföldes masinák. SuliNova Kht.

FÖLDVÁRI Erika (2020): Ábécés olvasókönyv első osztályosoknak. Mozaik Kiadó, Szeged

FÖLDVÁRI Erika (2018): Olvasókönyv második osztályosoknak. Mozaik Kiadó, Szeged

FÖLDVÁRI Erika (2019): Olvasókönyv harmadik osztályosoknak. Mozaik Kiadó, Szeged

FÖLDVÁRI Erika (2017): Olvasókönyv negyedik osztályosoknak. Mozaik Kiadó, Szeged

FÜLÖP Mária (2020): Az én ábécém 1. Oktatási Hivatal

GERLÓCZI Lajosné – MAKOLDI Mihályné (1954a): ABC Betűvetés az általános iskolák 1. osztálya számára. Budapest

GERLÓCZI Lajosné – MAKOLDI Mihályné (1954b): ABC Betűvetés az általános iskolák 3. osztálya számára. Budapest

GERLÓCZI Lajosné – MAKOLDI Mihályné (1954c): ABC Betűvetés az általános iskolák 4. osztálya számára. Budapest

Gyermekvilág (1939). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Franklin Társulat, Budapest

GERLÓCZI Lajosné – MAKOLDI Mihályné (1956): ABC olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára. Budapest

HARGITAI Katalin (2003): Játékvár. Képes olvasókönyv 2. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin (2005a): Játékváros. Képes olvasókönyv 3. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin (2005b): Játékvilág. Képes olvasókönyv 4. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin – KOÓR Katalin (2008): Színes olvasókönyv I. 2. osztály. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin – KOÓR Katalin (2009): Színes olvasókönyv II. 2. osztály. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin – KOÓR Katalin – SURÁNYINÉ Szabó Erika: (2010): Színes olvasókönyv I. 3. osztály. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin – KOÓR Katalin – SURÁNYINÉ Szabó Erika: (2010): Színes olvasókönyv II. 3. osztály. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin – KOÓR Katalin – SURÁNYINÉ Szabó Erika: (2010): Színes olvasókönyv I. 4. osztály. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

HARGITAI Katalin – KOÓR Katalin – SURÁNYINÉ Szabó Erika: (2010): Színes olvasókönyv II. 4. osztály. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

HERNÁDINÉ HÁMORSZKY Zsuzsanna (1995): Ábécéskönyv. 1. osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

HERNÁDINÉ HÁMORSZKY Zsuzsanna (1996): Kerek egy esztendő. Olvasókönyv 2. osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

HERNÁDINÉ HÁMORSZKY Zsuzsanna – T. Aszódi Éva – Tarbay Ede (1997): Mese és valóság. Olvasókönyv 3. osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

HERNÁDINÉ HÁMORSZKY Zsuzsanna – T. Aszódi Éva – Tarbay Ede (2015): Mese és valóság. Olvasmánygyűjtemény. 3. osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

HERNÁDINÉ HÁMORSZKY Zsuzsanna (1998): Kitárulkozó világ. Olvasókönyv 4. osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

HERNÁDINÉ HÁMORSZKY Zsuzsanna (2013): Kitárulkozó világ. Olvasókönyv 4. osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

ILLÉS Lajos – VARGA Tamás (1949): Második könyvünk a falusi iskolák számára. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest

KAPI Béla – SOMOGYI Béla (szerk. 1937): Szeptembertől júniusig. Franklin Társulat, Budapest

KISS Éva – ZSOLNAI Józsefné (1987): Irodalom az általános iskola 2. osztálya számára. Tankönyvkiadó

KÓRÓDI Bence (2008): Ábécés olvasókönyv 1. osztályosoknak. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Eger

KÓRÓDI Bence (2017a): Olvasókönyv 2. osztályosoknak. II. kötet. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Eger

KÓRÓDI Bence (2017b): Olvasókönyv 3. osztályosoknak. II. kötet. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Eger

KÓRÓDI Bence (2017c): Olvasókönyv 4. osztályosoknak. I. kötet. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Eger

KÓRÓDI Bence (2019): Olvasókönyv 4. osztályosoknak. II. kötet. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. Eger

LÁZÁR Ervin – VARGA Domokos (1992): Olvasókönyv. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 3. osztály. Tankönyvkiadó, Budapest

LÁZÁR Ervin – VARGA Domokos (1993): Olvasókönyv. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 4. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

LOVÁSZ Gabriella – ADAMIK Tamásné (2010): Ablaknyitogató. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 2. osztály I. kötet. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

LOVÁSZ Gabriella – ADAMIK Tamásné (2007): Ablaknyitogató. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 2. osztály II. kötet. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

LOVÁSZ Gabriella – ADAMIK Tamásné – KOVÁCS Éva (2007): Idővándor. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 3. osztály II. kötet. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

LOVÁSZ Gabriella – ADAMIK Tamásné – Újhegyi Lajosné (2007): Idővándor. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 3. osztály I. kötet. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

LOVÁSZ Gabriella – BALOGH Beatrix – BARKÓ Endre (2008): Betűvásár. Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

LOVÁSZ Gabriella – BALOGH Beatrix (2008): Gyermekevilág. Olvasókönyv az általános iskolák 1. osztálya számára. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

LOVÁSZ Gabriella – SZÖRÉNYI Katalin (2007a): Nagyjaink üzenete. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 4. osztály I. kötet. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

LOVÁSZ Gabriella – SZÖRÉNYI Katalin (2007b): Nagyjaink üzenete. Magyar nyelv és irodalom általános iskola 4. osztály II. kötet. Oktker-Nodus Kiadó Kft. Veszprém

Második könyvünk a városi népiskolák számára (1949). Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest

Második könyvünk a városi népiskolák számára (1950). Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest

MEIXNER Ildikó: Játékház. Képes olvasókönyv 1. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

MÓRA Ferenc – VOINOVICH Géza (1925): Betűország első virágoskertje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

MÓRA Ferenc – VOINOVICH Géza (1926a): Betűország második virágoskertje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

MÓRA Ferenc – VOINOVICH Géza (1926b): Betűország harmadik virágoskertje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

MÓRA Ferenc – VOINOVICH Géza (1927): Betűország negyedik virágoskertje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

MÓRA Ferenc – VOINOVICH Géza (1925): Betűország ötödik és hatodik virágoskertje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

NAGY Józsefné – SZAKOLCZAI Katalin (2011): Irodalmi kincsestár harmadik osztályosoknak. Műszaki Kiadó, Budapest

NAGY Józsefné – SZAKOLCZAI Katalin (2015): Irodalmi kincsestár negyedik osztályosoknak. Műszaki Kiadó, Budapest

NAGY T. Perpetua (1936): Betűbokréta. Új ABC. Szent István Társulat, Budapest

NAGY T. Perpetua (1938): Betűbokréta. Magyar Olvasókönyv a második osztály számára. Szent István Társulat, Budapest

NAGY T. Perpetua (1940): Betűbokréta. Magyar Olvasókönyv a harmadik osztály számára. Szent István Társulat, Budapest

NYÍRI Istvánné (1994): Hétszínvarázs olvasókönyv a 2. évfolyam számára. Apáczai Kiadó, Celldömölk

NYÍRI Istvánné (2017): Hétszínvarázs olvasókönyv a 2. évfolyam számára. Eszterházy Károly Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Eger

OLDAL Anna (1947): Első könyvünk a városi iskolák számára. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.

OLDAL Anna (1948): Első könyvünk a városi iskolák számára.

OLDAL Anna – MAKOLDY Mihályné – VARGA Tamás (1951): Első könyvünk az általános iskolák számára. Budapest

OLDAL Anna – VARGA Tamás (1949): Első könyvünk a városi iskolák számára. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest

OZORAI Gizella (1947): Harmadik könyvünk a városi iskolák számára. Franklin Társulat

PAPP Zita – SZENDRŐDI Szilvia (2005): Bini utazásai. SuliNova Kht.

POVÁZSAY László – SZONDY György (1947): Harmadik könyvünk a falusi iskolák számára. Magyar Központi Híradó Rt.

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (1997): Elsős ábécés olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2015): Elsős ábécés olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2016a): Elsős ábécés olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2000): Második olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród. (kísérleti változat)

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2016b): Második olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (1999): Harmadik olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2016c): Harmadik olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2007): Harmadik olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2000): Negyedik olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin (2016d): Negyedik olvasókönyv. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin – MEIXNER Ildikó (1978): Olvasókönyv abc az általános iskola 1. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest

ROMANKOVICS András – ROMANKOVICSNÉ Tóth Katalin – MEIXNER Ildikó (1993): Olvasókönyv abc az általános iskola 1. osztálya számára. Romi-Suli Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Mogyoród

SZABÓ Éva – FONYÓDI Gábor (2006): Állatok közelről és távolról. Sulinova Kht.

SZABÓ Éva (2005): Szótagolás. Sulinova Kht.

SZONDY György (szerk. 1937): Olvasókönyv a református elemi népiskolák számára. Debrecen sz. kir. város és Tiszántúl ref. egyházkerület könyvnyomda-vállalatnál, Debrecen

T. ASZÓDI Éva – HERNÁDINÉ Hámorszky Zsuzsanna (1990): Olvasókönyv 4. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 4. osztálya számára, Tankönyvkiadó, Budapest

T. ASZÓDI Éva – HERNÁDINÉ Hámorszky Zsuzsanna – JANIKOVSKY Éva (1979): Olvasókönyv 4. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 4. osztálya számára, Tankönyvkiadó, Budapest

T. ASZÓDI Éva – HERNÁDINÉ Hámorszky Zsuzsanna – TARBAY Ede (1980): Olvasókönyv 3. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 3. osztálya számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

T. ASZÓDI Éva – HERNÁDINÉ Hámorszky Zsuzsanna – TARBAY Ede (1993): Olvasókönyv 3. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 3. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest

TEREI Andrásné (2008): Irodalmi kincsestár második osztályosoknak. Műszaki Kiadó, Budapest

TOLNAI Gyuláné (1991): Ábécés és Olvasókönyv. Tankönyvkiadó, Budapest

TOLNAI Gyuláné (1992a): Olvasókönyv – általános iskola 2. osztály. Tankönyvkiadó, Budapest

TOLNAI Gyuláné (1992b): Olvasókönyv – általános iskola 3. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

TOLNAI Gyuláné (1993): Olvasókönyv – általános iskola 4. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

UJVÁRY Lajos (1947): Marci Betűországban. Egyetemi Nyomda, Budapest

UJVÁRY Lajos (1948): Marci a másodikban. Egyetemi Nyomda, Budapest

UJVÁRY Lajos – VARGA Tamás (1949): Első könyvünk a falusi iskolák számára. Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest

VARGA Domokos (1993): Olvasókönyv 2. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 2. osztálya számára. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest

VARGA Domokos – dr. CSULÁK Mihály – FÁBIÁNNÉ dr. Kocsis Lenke – dr. FÁBIÁN Zoltán (1979): Olvasókönyv 2. Magyar nyelv és irodalom az általános iskola 2. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest

VINCZE Sándor – ASZÓDI Lászlóné – FARAGÓ László (1951): Negyedik könyvünk az általános iskolák számára. Tankönyvkiadó, Budapest

ZSOLNAI József (1988): Irodalom az általános iskola 3. osztálya számára. Tankönyvkiadó

ZSOLNAI József (1989): Irodalom az általános iskola 4. osztálya számára. Tankönyvkiadó

ZSOLNAI Józsefné (1992): Irodalom az általános iskola 4. osztálya számára. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés

A Móra Ferenc nevét viselő oktatási intézmények internetes elérhetősége

XVI. kerületi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.mora16.hu>

Bokodi Móra Ferenc Általános Iskola. <https://bokodisuli.gportal.hu>

Borsodnádasi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.altisk-bnadasd.sulinet.hu>

Constantinum Intézmény Móra Ferenc Általános Iskolája, Kiskunfélegyháza.
<http://kecskemet.imami.hu/altalanos-iskolak/kiskunfelegyhaza-mora-ferenc-katolikus-altalanos-iskola>

Csepeli Móra Ferenc Általános Iskola. <http://moracsepel.hu>

Dombrádi Móra Ferenc Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola.
<https://dombradiiskola.wordpress.com>

Dunaújvárosi Móra Ferenc Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény. <http://www.mora-duj.sulinet.hu>

Endrefalvi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.efalvaiiskola.sulinet.hu>

Érdi Móra Ferenc Általános Iskola.
<http://moraiskola.erdcenter.hu/public/moraiskola/hu/index.html>.

Fegyverneki Móra Ferenc Általános Iskola. <https://www.mora-fegyvernek.hu>

Hajdúdorogi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://mora.hajdudorog.hu>

Jászládányi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://mora-jladany.sulinet.hu>

Kántorjánosi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.kantorjanosi.hu/kozsegunk/alapfoku-kozoktatasi-intezmenyek/mora-ferenc-altalanos-iskola/>

Kecskeméti Széchenyivárosi Arany János Általános Iskola Móra Ferenc Általános Iskolája.
<http://keszeiskola.hu/mora-ferenc-altalanos-iskola/>

Kerekegyházi Móra Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola. <http://www.mfai.hu>

Kesznyéteni Móra Ferenc Általános Iskola. <http://kesznyeten.hu/iskola.php>

Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium. <http://moragimi.sulinet.hu>

Kiskunmajsai Móra Ferenc Óvoda, Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény. <http://mora-majsa.sulinet.hu>

Kispesti Móra Ferenc Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény.
<http://mora.kispest.hu>

Mályi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.mora-malyi.sulinet.hu>

Mórahalmi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.morahalom.sulinet.hu>

Mosonmagyaróvári Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.moraiskola.hu>
Nyíregyházi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.mora-nyh.sulinet.hu>
Nyírturai Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.nytmfsuli.infora.hu>
Rábatamási Móra Ferenc Általános Iskola. <https://moraferencaltalanosiskola.webnode.hu>
Répcelaki Móra Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola. <https://www.moraf-rlak.hu>
Rédei Móra Ferenc Általános Iskola. <http://redemora.lapunk.hu>
Rédicsi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.redics.hu/oldal.php?id=7>
Rózsaszentmártoni Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.mora-rszmarton.sulinet.hu>
Sülysápi Móra Ferenc Általános Iskola. <http://mora-sulysap.sulinet.hu>
Szigetújfalui Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.morasuli.hu>
Taktaszadai Móra Ferenc Általános Iskola. <http://www.taktaszada.hu/iskola.php>
Valkói Móra Ferenc Általános Iskola. <http://iskola.valko.hu>
Zalakarosi Móra Ferenc Általános Iskola. <https://www.mora-iskola.hu>
Zuglói Móra Ferenc Általános Iskola. <http://moraiskolazuglo.hu>

8. Mellékletek

I. számú melléklet: Az egyéni strukturált interjú kérdései

1. Életkorod:

2. Monogramod:

3. Mi jut eszedbe Móra Ferenc nevét meghallva? Ne gondold túl, csak mondd az első három szót, ami rögtön eszedbe jut.

4. Van-e ovis, kisiskolás vagy középiskolai emléked vele kapcsolatban?

Ha igen, fel tudod idézni?

5. Olvastál-e tőle bármit?

Ha igen, kérlek nevezd meg a címét, egy sorát, bármit, ami eszedbe jut.

6. Milyen érzéseket váltottak ki belőled a művei?

7. Milyen fogalmakat kapsz Móra Ferenchez leginkább az alábbiak közül?

- szegénység
- tehetség
- gyermekirodalom
- versek
- régészet
- múzeum
- újságírás, kommunikáció
- szegediség
- egyéb...

8. Móra néhány művének a címét kezdem el. Tudod esetleg folytatni?

- Sétálni megy...
- A csókai ...
- Kincskereső ...

- Csilicsali ...
- A cinege cipője....
- Kincskereső....
- Szeptemberi...
- Szép karácsony...

9. Ismersz-e az életével kapcsolatban bármit, ami számodra érdekes volt?

10. Jellemző rád, hogy ha egy íróról, költőről megtudsz valamilyen személyes történetet, jobban érdekelnek a művei?

II. számú melléklet: A Móra-foglalkozás demonstrációs anyaga

1. melléklet Móra Ferenc.

„Mikor a nagy Tisza egyszer tengernek játszotta meg magát, nem nagy erőlködésébe került neki elnyelni a kis Szegedet.”

2. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 1.

„Amikor én kis deák voltam minden tanárom szeretett és mind jövődölgetett rólam valami szépet. Baksay tanár úr azt mondta, költő lesz belőlem, mert szép nagy fejem van és abban sok ész elfér, Zólyomi tanár úr pedig akadémikusnak szánt, mert szép kis fejem van és abban nem szalad szét az ész.”

3. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 2.

Budapest

„Fölkerültem az egyetemre és egyforma lelkesedéssel hallgattam (...) keresztény régészetet és csillagászatot. Természetes, hogy ennek nem lehetett jó vége.”

4. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 3.

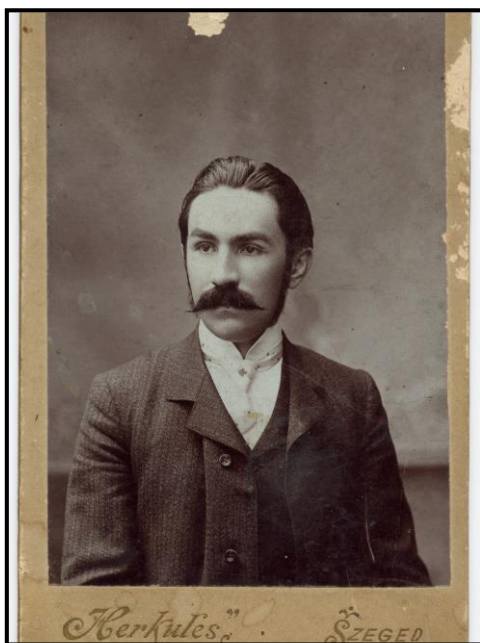

„Én szép tanárkorom: nemigen mondhatom, hogy kísértének emlékei.”

„Előre tájékoztattak arról, hogy nálam nagyobb kamaszokat kell bevetnem, akik már két tanárt megszöktettek évközben. Hát ezeknek kellett imponálnom valamivel, s tanári fizetésem és magánvagyonom nem tettek lehetővé más módját a tekintélynövelésnek, mint a szakálleresztést...”

5. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 4.

„Éppen május elseje volt,
amikor a Szegedi Naplóhoz
kerültem.”

6. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 5.

Magánélete – „hivatalosan”

Felesége : Walleshausen Ilona

Lánya: Móra Anna (Vészits Endréné)

Unokái: Vészits Ferenc és Márta (Vadember és Mötyő)

Dédunoka: Vészits Andrea

7. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 6.

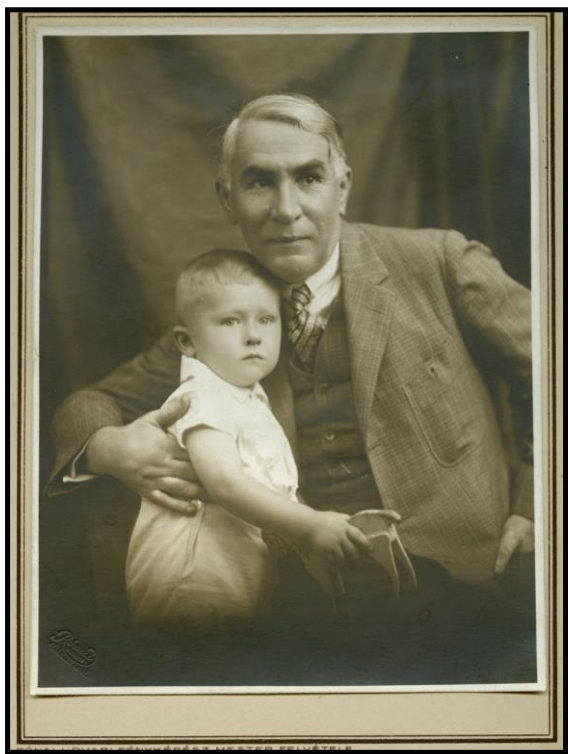
„Mikor Te az enyim vagy, örökre
elválaszthatatlanul, ha az ég-föld
összeszakad is...”

8. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 7.

„Az én kislányomnak az a fátum jutott, hogy már a
bölcsőjében téma-gyerek legyen.”

9. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 8.

“A vadember ezidőszereint 28 hónapos, hat napos, 13 órás a perceket nem írom ide,...

...mert ez nem vezércikk, itt nem lehet taláalomra beszélni, itt számot kell vetni a felelősséggel.”

10. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 9.

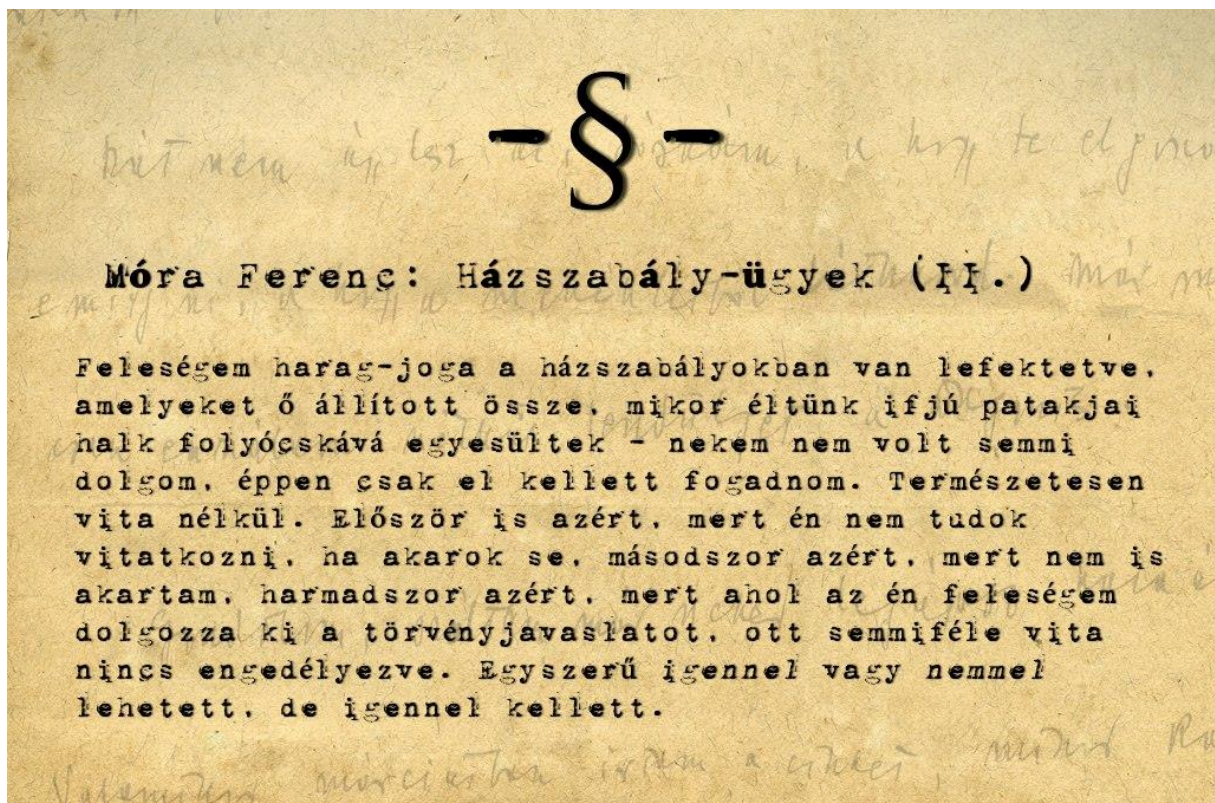

11. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 10.

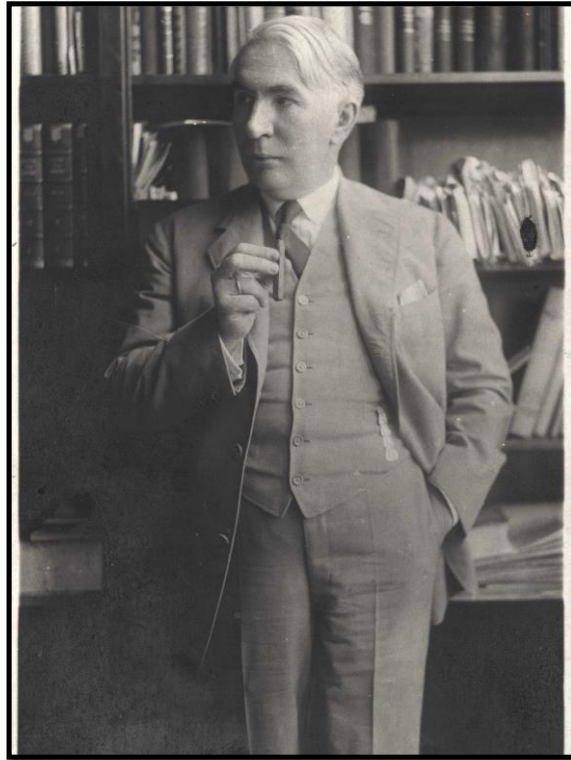

„Megismerünk egy lányt és nőül vesszük? Nem. Nőül vesszük, és azután megismerjük.”

12. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 11.

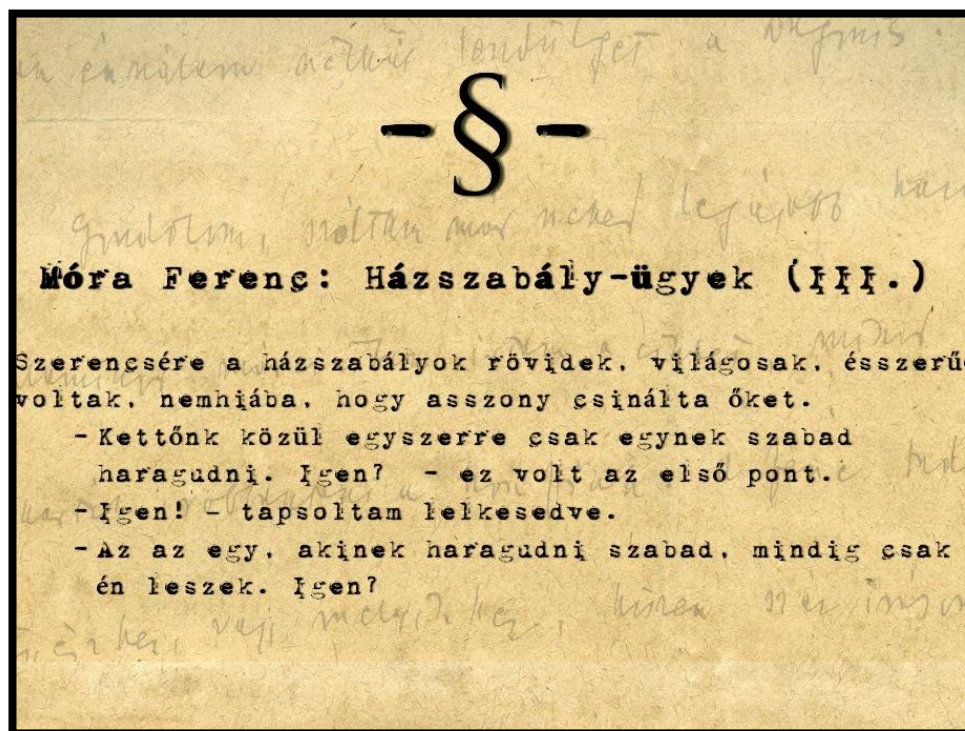

13. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 12.

"Nem az asszonnyal való
összeveszés dönti romba az
embert, hanem a kibékülés."

14. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 13.

15. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 14.

„Mink ugyanis mindig együtt próbálunk kalapot a feleségemmel. Nekem kell kikeresnem, hogy melyik áll neki a legrosszabbul. Azt aztán nyugodt lélekkel meg meri venni, mert az mindenki másnak bizonyosan tetszeni fog.”

16. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 15.

„Vegye tudomásul - szólt kioktatóan -, hogy nincs olyan mély sírgödör, amiből Móra Ferenc ne látszana ki!”
(Gulácsy Irén)

17. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 16.

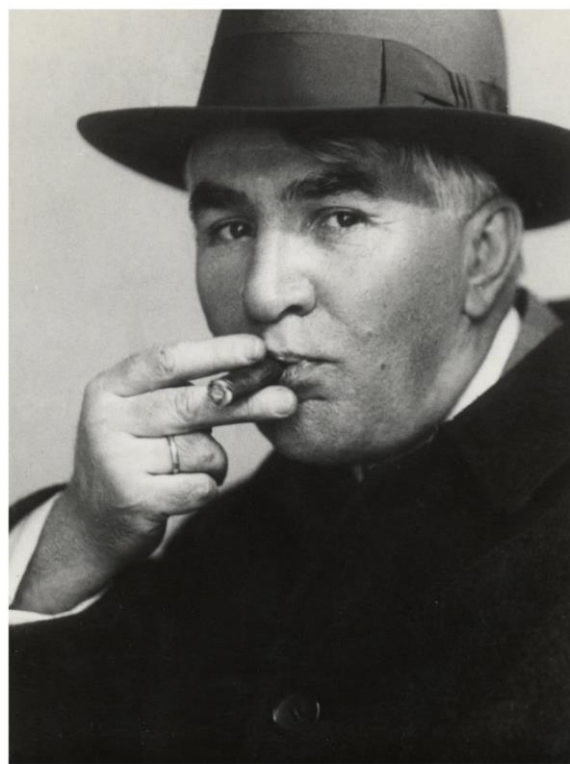
"Jó meleg fészek. Ha kis csókokat ültetnek bele, azok kikelnek, és mikor az ember elalszik, előbújnak és végigtipegnek rajta."

18. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 17.

"Az ember nem azt szereti, akit akar, hanem akit tud.,,
(Aranykoporsó)

19. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 18.

„Ha a férfi elválk a feleségétől,
rendesen hibásak - mindhárman.”

20. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 19.

"De különben se nagyon kedveltem a méheket soha. Nagyon okosak, nagyon rendesek és fölháborítóan szorgalmasak nekem ahhoz, hogy szeressem őket."

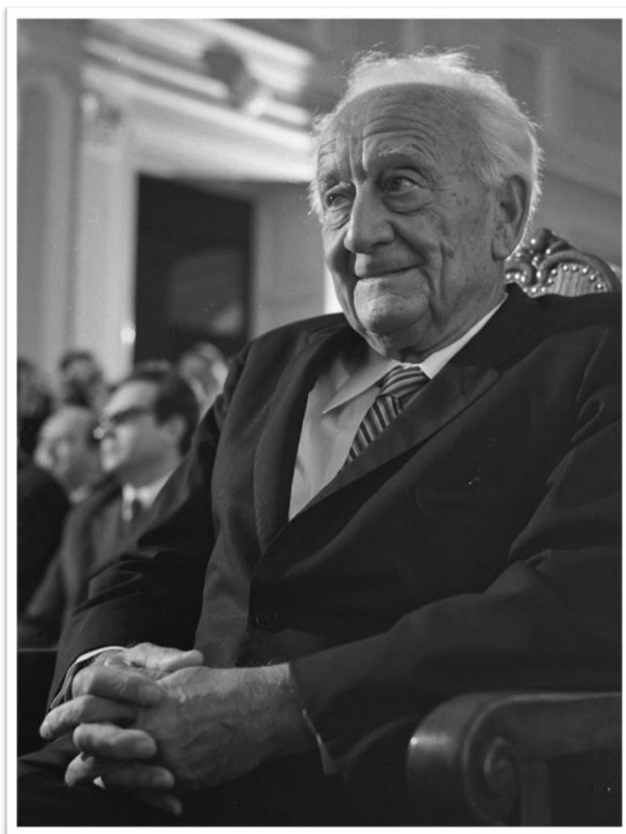
"Micsoda lelketlenség is kétezer év óta mindig arra tanítani a gyereket, hogy legyen olyan utálatos fösvény, mint a hangya, és hagyja éhenveszni Isten dalos bogarát, a tücsköt!"

21. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 20.

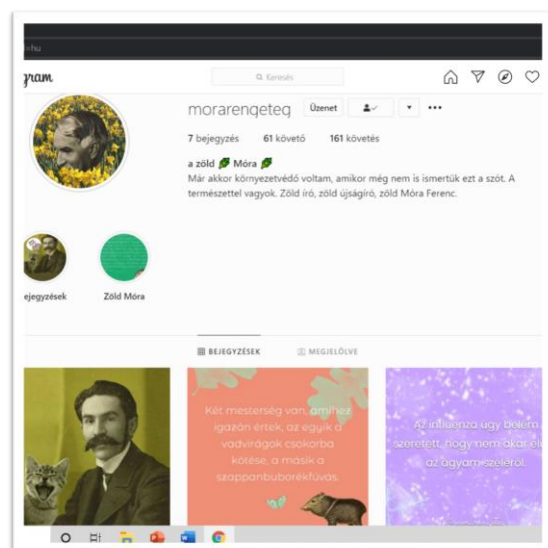
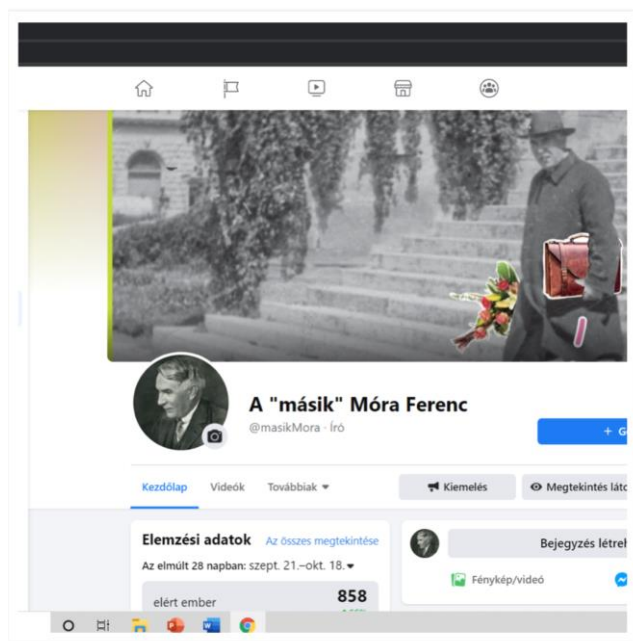
"Minden kisgyerek okos, a legtöbb ember ostoba.
Ezt teszi a nevelés."

22. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 21.

Szent-Györgyi Albert :
"Én az életben mindig két
dolgát kerestem: a
problémák megoldása és
az emberek, mint Feri. A
problémák körül elég
szerencsével dolgoztam,
de olyan embert, akit
kerestem, igazán csak
egyet találtam, a Ferit...
Ha őt vissza tudnám hozni,
ezer mérföldet is
elmennék érte gyalog."
/1983/

23. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 22.

24. melléklet. A „másik” Móra Ferenc című foglalkozás során felhasznált demonstrációs anyag 23.

III. számú melléklet: Fókuszcsoporthoz interjú vezérfonala

Köszönöm, hogy az eddigiek során választ adtatok a kérdéseimre és részt vettetek a rendhagyó Móra-foglalkozáson. A közös projekt harmadik részeként egy beszélgetésbe szeretnék benneteket bevonni, fókuszcsoporthoz interjú a neve. A beszélgetés témája kötődik ahhoz, amiről az egyéni interjúk során kérdeztelek benneteket, és ahhoz is, ami a foglalkozáson elhangzott. A véleményetekre, gondolataitokra vagyok kíváncsi, nincsenek jó vagy rossz válaszok.

Nyitó kérdések

Kérlek Benneteket, röviden mutakozzatok be!

A keresztnévemet szeretném kérni, majd soroljatok fel három információt, amelyet legfontosabbnak gondoltok elmondani magatokról, a hobbitokról, milyen tartalmakat olvastok leginkább. Hagyományos könyvek vagy e-bookon. Én...

Általános témafelvetés: olvasás

- (1) Szoktál olvasni?
- (2) Olvastatok-e az utóbbi fél évben könyvet (a kötelezőn vagy szakirodalmon kívül)? Mit?
- (3) Könyvválasztáskor fontos a szerző?

A „Nyáry Krisztián-jelenség”

Ismered Nyáry Krisztián megjelent írásait?

„Nyáry Krisztián-jelenségként” definiáljuk utóbbi időben az irodalomtörténet és az irodalomtanítás azon törekvését, hogy nem tabusítjuk az írók, költők magánéletének kevésbé szabályos epizódjait, sőt, feldolgozásra kerülnek szerelmi levelezések, önálló alakot öltenek műzsák - gondolhatunk itt Radnóti szerelmi levelezésére Beck Judittal vagy Kosztolányi Dezső szerelmeire. Könyvtárosok szerint érezhető a kölcsönzött könyvek számán és a témáin egy-egy érdekes életrajz bekerülése a köztudatba.

- (4) Egy ilyen történet hallatán Te kezedbe veszed-e az adott író, költő bármely művét?
- (5) Hatnak-e rád a személyes történetek, életutak, drámák?
- (6) Érdekel-e Benneteket írók, költők magánélete?

Móra

- (7) Milyen érzést váltott ki benned a szerelmi történet?
- (8) Megismerve Móra titkos szerelmének a történetét közelebb kerültél hozzá vagy inkább eltávolított tőle?
- (9) Felkeltette az érdeklődésed?

Közös ötletbörze

- (10) Ha dönthetnél a titkos írások további sorsáról, te mit tennél?
- (11) Az a dolgod, hogy egy számodra kedves író, költőt reklámozz, ismertess, felkeltsd az érdeklődést iránta. Milyen módszereket használnál? Hogyan pozicionálnád?
- (12) Milyen felületeket használnál fel annak érdekében, hogy minél szélesebb körben megismertesd?
- (13) Szívesebben olvasnál Mórát ezt követően vagy nem változott a hozzáállásod?

Témák	Természeti jelenségekhez kapcsolódó írások	Önéletrajzi ihletésű történetek	Mesék	Legendák, történeti írások	Állatokhoz kötődő történetek	Családi történetek, relációk	Tanító jellegű írások
1.	Kiváncsi hópelyhek	A mi utcánk	A didergő király	Rege a csodaszarvasról	A cinege cipője	Anyának	A jó orvosság
2.	Levelek hullása	Vallató vacsora	Sohsevolt király bánata	Hunok hazát keresnek	A méhek trombitása	Sétálni megy Panka	Tükrös Kata
3.	Hulló pelyhek	A századik könyv	Kevély Kereki	Magyarok útra kelnek	A fecskék	Este	A szánkó
4.	A leghatalmasabb	Hogyan tanultam meg olvasni?	Királyasszony macskái	Makó és Kecskemét	A cinegekirály	Édesapa nevenapjára	A kis bicebóca
5.	Szellőcske, szelecske, szél	A könyvvé vált kakas	Az ezüstsavú harang	Árpád, a honalapító	A cinegefészek	Szappanbuborékok	Történet a másik csalóról
6.	Holdvilág ruhái	A mi kisvárosunk	A pártfogó	Hadak útja	A veréb	Falun	Tiszteljük nagyjainkat!
7.	A világ vándora	Mártonka levele	A malom	A furulya	Tűzhordó tengelice	Hálaadás édesanyáért	Öreg ember öreg fa
8.	A holdvilág szürei	Mindennapi kenyerünk	Mitvisz meg a fiai	Vérszerződés	Hörcsög gazda	Az imádság	Melyik mesterség a leghasznosabb?
9.	Itt a tavasz	Szeptemberi emlék	A karácsonyfák útja	A kóchuszár	Ürge mester	Kenyérszegés	Istenáldotta búza
10.	Szellő, szél, vihar	Ahol a szén terem		Gergő juhász kanala	Holló fürdője	Nagyanyó	A jó gazda
11.	Hová lesz a holdvilág?	Szóló szőlő	Laci segítőtársai	A sükei bíró	Kis ember a nagy hóban	Mindenféle házakról	A balkéz
12.	Csöppecske	Az én dinnyeföldem	A kalap	Hősök sírja	Hogy lett tarka a tengelice?	A hintaló	Ki ér többet?
13.	Nyáron	Szép karácsony szép zöld fája	Dióbél királyfi	A tápéi csősz	A veréb	Amikor a földön	Bölcs Palkó

14.	Levél	Mikor én telkesgazda voltam	Kicsi Jóska	A süke bormérnök	Az ember első barátai	A család	Az alkohol
15.	A virágok panasza	Kis ember nagy hóban	A másik macska	Attila, a világ ura	Madarak iskolája	Apám	Babonaság - bolondság
16.	Az aranykrajcár	Nagy ebéd volt nálunk	Királyok kenyere	Árpád, a honszerző	Az aranyos pillangó	Szeptemberben	Három Matyi
17.	Zengő ABC	Péter apó	Fityók	Szent Erzsébet rózsája	A cserebogár	Kislányom	Tóth Antal körtéi
18.	Az én titkaim	A jó Isten kenyérsütögetője	Szélvész kisasszony	A majsai káplár fogadása	Virgonc	Előző éjszaka	Pétör, a csaló
19.	Fecskehívogató		A gyémántcserép	A szőregi malmok	Az egyszeri szarka	Ahány levél	Mosolygó alma
20.	A jövőmondók		Télapó postája	A hunok hazát keresnek	A gavallér zsiráf		Tiszteljük nagyjainkat!
21.			Télapó haragja	Az Isten kardja	Megjöttek a fecskéink		Nekopogj kovács
22.			Az aranyszörű bárány	Attila, a világ ura			Ételünk-italunk
23.			Mesepillangók	A hadak útja			A furcsa ember
24.			Terülj, asztalkám	Furfangos Támadi			
25.				Hendők mester és Busa deák			

